

DUDÁS ÖDÖN

SZABADKA VÁROS TÖRTÉNETE

Életjel

Évtizedeken át úgy tudtuk, hogy Szabadkának csak egy monográfiája, Iványi István *Szabadka szabad királyi város története* című kiemelkedő műve létezik. Az újabb kutatások fényt derítettek azonban egy korábbira is, a Szabadkai Történelmi Levéltárban kéziratban őrzött *Szabadka város történetére*, amelynek szerzője az a zentai születésű Dudás Ödön (1852–1889), aki — csakúgy, mint Gyula nevű öccse — nem ismeretlen a bácskai történetírásban: 1878-ban megindította a *Bács-Bodrogh* című évnegyedes helytörténeti folyóiratot, egyik kezdeményezője volt a *Bács vármegyei monográfia* és a Bács Vármegyei Történelmi Társulat létrehozásának, történelmi cikkei jelentek meg.

Munkáját — jöllehet már az 1800-as évek első felében foglalkoztatta néhány jelesebb személyiségünket Szabadka múltja, 1842-ben megjelent Farakas Bertalan *Szabadka szabad királyi város századjai* című verses műve, majd 1859-ben az Ormósfele helységnévtárban találkozunk Szabadka monografikus jellegű ismertetésével — a város első klaszikus értelemben vett monográfiájaként tartjuk immár számon, amely azonban semmiképpen sem mérhető Iványi István későbbi, kiemelkedő jelentőségű kétkötetes művével.

Felmerülhet a kérdés: vajon mi készíthette kiadónkat arra, hogy — Szabadka említésének hat századik évfordulója alkalmából — közreadja Dudás Ödön pályamunkáját, amelyet a monográfiai bizottság annak idején, 112 évvel ezelőtt szegényes nyelvezete, számos tárgyi tévedése, történeti pontatlansága és egyéb fogyatékoságai miatt elutasított?

Mindenekelőtt az, hogy megjelentetésével még inkább értékelhető Iványi István vállalkozásának jelentősége. Másodsorban: városunk múltjának kutatói igényt tarthatnak bármely hasonló monografikus jellegű munkára, mivel valamennyi fontos történelmi tényeket tartalmazhat. Dudás Ödön kézírata — minden hibája ellenére — sajátos művelődéstörténeti értékén túl olyan adatokat közöl, amelyeket esetleg a készülő új monográfia is hasznosíthat. Ilyenek szép számban találhatók például az id. Pacséri Szucsics (Szucsich) család egykori levéltára-

A kötet anyagát gondozta,
a bevezetőt írta és a képeket válogatta

MAGYAR LÁSZLÓ

A fedőlapon Lám Sándornak a szabadkai ferencesek templomát és
kolostorát, az egykori várat ábrázoló, 1863-ban készült akvarellje,
amely a Magyar Nemzeti Múzeumban található

DUDÁS ÖDÖN

SZABADKA VÁROS TÖRTÉNETE

Előjel

1991

BEVEZETŐ

Több évvel ezelőt dr. Rudics Iván ny. községi bíró és egykori levéltárigazgató hagyatékaként került ismét a Szabadkai Történelmi Levéltárba — számos értékes dokumentummal együtt — Dudás Ödönnek a nyilvánosság előtt eddig ismeretlen munkája, a *Szabadka város története*. E sorok írója a Magyar Szó 1980. február 16-i számában már igyekezett a közvélemény figyelmét felhívni rá, de csak most adódik igazán alkalom arra, hogy a város első említésének 600. évfordulóján tüzetesebben értékeljük és könyv alakban is közreadjuk.

Dudás (Muhoray) Ödön (Zenta, 1852—Zenta, 1889) — csakúgy, mint Gyula nevű öccse — nem ismeretlen a bácskai történetírás területén. Jegyzőként dolgozik több bácskai községben, majd 1878-ban megindítja a Bács-Bodrogh című évnegyedes helytörténeti folyóiratot. Egyik kezdeményezője a Bács vármegyei monográfia és a Bács Vármegyei Történelmi Társulat létrehozásának. Történelmi cikkeket ír és sajtó alá rendezve hagyta hátra a Guyon Richard honvédtábornok vezénylete alatt működött magyar déli hadtest naplóját 1849-től, valamint az 1848/49-es szabadságharcban szerepelt honvédtisztek életrajzát.

Nagy buzgalommal gyűjtötte már a Bács vármegyére vonatkozó adatokat, amikor Szabadka szabad királyi várossá nyilvánításának századik évfordulójára készülődik. 1877. április 26-án a közgyűlés egyhangúlag elfogadja Malachovszky László tanácsos javaslatát, hogy e nagy esemény megünneplését maradandóvá tenné Szabadka város monográfiájának a megírása. Kijelölik a monográfiái bizottság tagjait Mukits János polgármester (elnök), Malachovszky László és Hideg Árpád tanácsnokok, dr. Zomborcsevits Vince, Szkenderovits János, Mánich Péter, dr. Guln György képviselők, valamint Jámbor Pál gimnáziumi igazgató személyében. E tagoknak az volt a feladatuk, hogy meghatározzák a monográfia megírásának programját és feltételeit. A bizottság 1878. január 16-án benyújtja javaslatát: „A kérdéses monográfiának megírására nézve nézetünk szerint nyilvános pályázat lenne hirdetendő oly módon, hogy a benyújtandó pályaművek, melyek egy választmány által lennének megbírálandók, valódi belbeccsel bírnának, és nem csak e város keletkezési történelmére és fekvésére, hanem a lakosság szokásaira és cultur tekintetbeni fokozatos emelkedésére is kiterjeszkedjenek, továbbá hogy a legjobbnak stílt és hatóságilag elfogadandó pályamű tulajdonjoga e város hatóságának tartassék fenn, végre pedig hogy a kérdéses pályaműért azon körülményeknél fogva,

mivel csak oly mű leszen elfogadandó, mely a fentebbi kellékek mellett e város múltjáról és fennállásáról becses történelmi és statisztikai adatokkal fog szolgálni és mivel annak tulajdonjoga — a mint már fentebb is említettett — e város hatóságát fogja illetni, a szerző részére 100 drb 20 frankos arany lenne jutalomdíjúl megállapítandó." A közgyűlés röviddel utána egész terjedelmében elfogadja a bizottság javaslatát. A pályázati határidő lejártával (1879. március 1.) Mukits János polgármester, a bizottság elnöke bejelenti, hogy csupán „A múltból kell tanúságot merítenünk a jövőre” jeligéjű pályamű futott be. Egyszermind javasolja, hogy a kérdéses munkát a kellő megbírálás és érdemleges jelentéstétel végett bízzák egy szűkebb körű választmányra (albizottságra). A választás dr. Zomborcsevits Vince (elnök), Szkenderovits János és Jámbor Pál bizottsági tagokra esik.

Az 1879. augusztus 21-én tartott közgyűlésen Mukits János jelenti, hogy a pályaművet az albizottság tüzetesen elemezte, s „azon véleményének adott kifejezést, hogy az említett pályamű, miután ugyan az alaki tekintetben az irodalom mai szívonálán alul áll, tartalmilag pedig oly hiányokat mutat fel, melyek azt a helyírás lényegéhez tartozó legszükségesebb adatok mellőzése folytán viszonylagos értékétől is teljesen megfosztják, minden díjazás nélkül egyszerűen mellőzendő lenne”.

A mellőzött pályamunkához csatolt jeligéjű borítékban pedig ez állt:

„Pacsér, 1879. febr. 28.

Dudás Ödön

a Bács-Bodrogh helytört. folyóirat szerkesztője.”

Ugyanazon kézírással a jelige olvasható a mű első oldalán is, tehát a szerző kilétéhez nem fér kétség.

Mielőtt tüzetesebben értékelnénk Dudás Ödön munkáját, hadd kísérljük tovább a város monográfiájának megírására kiírt pályázat sorsát.

A közgyűlés magáévá teszi az albizottság véleményét és új pályázat meghirdetéséről dönt. Közben a hatóság felszólítja a visszautasított pályamunka szerzőjét, hogy vegye vissza a művét. Úgy látszik, a felhívás nem járt eredménnyel és Dudás Ödön kézírata 1884-ben átkerül a városi levéltárba.

Időközben, a monográfiai bizottság 1883. április 24-én tartott ülésén olyan határozat születik, hogy a pályadíj összegét 2000 forintra kell emelni, miután a város történetének megírása sok fáradsággal és tetemes költséggel jár. Azt is megállapították, hogy a mű megírására csakis Iványi István gimnáziumi tanár kérhető fel, mert ő „ezzel már hosszabb idő óta különben is foglalkozik, s (. .) tudományosan képzett történelemmel foglalkozó egyén”. Az 1883. április 25-től 27-ig tartott közgyűlés elfogadja az indítványt, sőt a 2000 forint tiszteletdíjon felül

300 forint útiköltséget is megszavaz. Hagsúlyozzák továbbá, hogy a „szerkesztendő műben nem csak a város keletkezésére, történelmére és fekvésére, hanem a lakosság szokásaira és művelődési tekintetbeni fokozatos emelkedésére is ki kell terjeszkedni, hogy a készítendő mű tulajdonjoga e város hatóságát fogja illetni . . .”

Amint Iványi István „Nyilatkozatát”-ból kitűnik, a tudós tanár megtiszteltetésnek tekinti a felkérést és a várossal kötött szerződésben ígéri, hogy Szabadka város történetét két részben fogja megírni. „Az I. rész a város általános történetét és helyhatósági életének fejlődését tartalmazza a legrégibb időktől a legújabb korig. Így a város fekvését, neveit, címereit is. Az egészet az e kötetre vonatkozó okiratok eredeti szövege végzi be. A II. részben foglaltatnék: a város természeti viszonyainak ismertetése; az egyházi, iskolai s más szellemi és emberbaráti intézetek részletes története; a város háztartása tört. fejlődésben; a lakosság leírása nemzetisége, szokásai s foglalkozása szerint” — mondja Iványi.

Ismeretes, hogy a monográfia első kötete 1886-ban, a második kötet pedig 1892-ben látott napvilágot Bittermann József könyvnyomdájában. Mindmáig Szabadka történetének legteljesebb, legmegbízhatóbb összefoglalásaként tartjuk számon. S ha ez így van — márpedig ehhez nem férhet kétség —, akkor feltehetjük a kérdést: mi késztetett most bennünket arra, hogy közreadjuk Dudás Ödön összehasonlíthatatlanul gyengébb pályamunkáját, amelyben — a szegényes nyelvezeten túl — számos tárgyi tévedés, történeti pontatlanság lelhető fel. Nem beszélve a hiányos adatközlésről.

Abból indulhatunk ki, hogy az egykor elutasított pályamunka megjelentetésével még inkább értékelhető Iványi városmonográfiája. Azonkívül a bíráló választmány kimerítő jelentése kapcsán elgondolkozhattunk azon, vajon Dudás Ödön munkája éppen semmilyen értéket sem rejt magában.

Tévednénk, ha ezt állítanánk. Dudás pályaműve — minden hibája ellenére — sajátos művelődéstörténeti értékén túl olyan adatokat közöl (pl. az Oklevéltárban), amelyeket esetleg a készülő új monográfia is hasznosíthatna. Gondolunk itt elsősorban az id. Pacséri Szucsics (Szucsich) ágának levéltárára, amelyből egynéhányat a szerző felhasznált és az eredetiről vagy hitelesített másolatáról kijegyzett. Felvetődik a kérdés: hol van a Szucsics család levéltára? Dudás Ödön bizonyára pacséri tartózkodása idején találhatott rá e becses okmányokra, mivel a Szucsics család kapcsolatban állt Pacsér helységgel. Már 1801-ben a település egy részét birtokolja, Szucsics János és József pedig 1810-ben felveszi a „Pacséri” előnevet. De a Szucsicsok Szabadka történelmében játszottak nagy szerepet. Szucsics Lukács 1687-től városunk várkapitánya, és már 1690-ben Bécsben armális levelet kap, amelyet 1718-ban Bács vármegyében hirdetnek ki. Fia, Illés 1714-től 1724-ig kapitány, ám 1734-től már három Szucsics is élvezheti e tisztséget: Jakab mint főkapitány, Lukács és György pedig mint alkapitányok.

Itt említjük meg, hogy Dudás Ödön pályaművének egyik okmánya feltehetőleg eloszlatná Iványi kételyeit is Szucsics Lukáccsal kapcsolatban. De miről is van szó?

Iványi István szabadkai monográfiájának első részében (102. oldal) az alábbi olvasható: „Szucsich Lukács (Hofkrat. 1690. prot. exp. fol. 199. máj.) adatai szerint 1690-ben *szabácsi* (nem *szabadkai*) kapitány volt, és a szabácsi területben levő birtokaira *Salvagvardiát* kér. U. ott fol. 242. jún. hó-ban kéri magát a kapitányságban megerősíttetni. — Ezen adat a 12 évvel ellenkezik, ha csak írási hibának nem vesszük Szabácsot Szabadka helyett, a mi újra nem valószínű.” A fentiekhez hozzáfűzzük, hogy Iványi a bécsi Kriegsarchivban található 1700. december 1-i katonai összeírási mintát hozza fel, miszerint Szucsics Lukács már tizenkét éve *szabadkai* kapitány. Erről győződhetett meg e sorok írója is, amikor Bécsben kezébe vette az eredeti iratokat. De most már a kérdést lezártunk vélhetjük, mivel Dudás Ödön közli a bécsi császári haditanács 1690. június 4-én kiadott igazolását, amely szerint Szucsics Lukács a török elleni hadjáratkor a *szabadkai helyőrség „valóságos” kapitánya* volt.

Hadd szóljunk továbbá a pályamunka Függelékében közölt „A város lakosai, azok jellemzése és a népszokások” fejezetről. Mindenekelőtt elmondandó, hogy Dudás itt nem tudományos magaslatokból közeledik a néprajz, a nyelvtudományi kérdések felé, hanem többnyire közvetlen megfigyelőként villantja fel, tárja elénk egy-egy tárgykör területét. De felhasználja Mészáros Lázár emlékiratait is. És ami előnyére szolgál, olykor néhány témakörön belül társadalmi osztályok szerint mutatja be és példákkal szemlélteti a tényállást. Persze, ez a bíráló választmánynak is szembeűnik, és felrója a szerzőnek, hogy pl. a Boldogasszony-napi szokások leírásakor a részegeskedést valamennyi gazdára általánosítja, „szóval azt a mfeltebb, előkelő osztályra is, s annak minden egyes Tagjára egyenlően kiterjeszti”.

A szabadkai lakosság ruházatát illetően Dudás elmondja, hogy a nép köznapokon és nyáron át többnyire ingben és gatyában, mezítláb jár, fejét közönséges posztókalappal fedi, vasárnaponként a nadrág mellett sötétkék janklit és mellényt ölt, télen át még sötétkék öltönyt vagy subát és csizmát húz magára. A nők (vagyoni különbség szerint) selyem- vagy pamutszövetből készült kendővel kötik be fejüket. A lányok minden alkalommal fedetlen fővel járnak; a magyar lányok a főhajat egy fonatba fonva „hátkra csüngesztk”, a szlávok pedig a fonatot fejük köré tekerik. A műveltebbek, azaz a „magasabb osztály” hosszú inget és öltönyt, az alsóbb réteg viszont csfpőig érő inget és innen lefelé földig érő pöndölt és szoknyát hord.

A házak belső bútorzata egy-egy nemzetiségnél nem sokban különbözik. A „mezőnépnél”, amely a lakosság többségét alkotja, a díszszobában három-négy magasan feltornyozott ágy van, s mellette karpadok találhatóak. A fenyőfából készült bútordarabok kékre festet-

tek, a falakat szentképek díszítik. A lakószobában alacsonyabb ágyak, s a kemence körül „egy fa pad van elhelyezve, mely azonban jobbára földből vagy vályogból emelt patka által pótoltatik, és főleg az asszonyok üldöhelyéül szolgál, kik itten hátukat a meleg kemencéhez támasztva a napnak legnagyobb részét télen át fonva töltik el”.

Sajátos szabadkai szokásként megemlíthető a „Préló fonó társaság.” Kezdetben kizárólag női összejövetel, ahol a gyengébb nem idejét fonással és csevegéssel töltötte el. Később ezek „botrányos összeröffenések” színhelyeivé válnak, amelyeket a hatóság betiltani igyekszik.

A siratóasszonyok iparágukat űzve még részt vesznek (ámbrá ritkábban) a lakadalmakban is, ahol a török idők hőskölteményeit adják elő. Az előítéletes szokásokról elmondható, hogy azok itt valamennyi társadalmi osztály körében megnyilvánulnak. Ezek összegyűjtése — véli Dudás — türelemes megfigyelést, hosszan tartó fáradságos munkát igényel.

A szerző ezenkívül feljegyez néhány érdekes szokást a lucaszékről, a karácsonyról, a rablókról, a veszett kutya szőréről stb. A betegségek „gyógykontárkodása”-val kapcsolatban (amely még a társadalom legmagasabb osztályánál is honos) utal arra, hogy azok felsorolása, leírása egy egész könyvet tenne ki. Csak egy furcaságot ragadjunk ki a pályaműből: „Nők, kik szülésre készülnek, a nyúlak térdkalácsát porrá törlik, s azt vízben föleresztve megisszák azon meggyőződésben, hogy könnyebben esik meg szülésök.” Egyes szokások azonban lassan kitörlődnek, elhanyagóulnak. A szerző ehhez hozzáteszi: „A mindeneket nivelláló civilizáció eltörli a nemzetek megkülönböztető tulajdonságait csakúgy, mint az egyes polgári osztályokét, és az egész különbség csakis abban határozódik, a melyet a szegénység és a gazdagság terem, és így jövőben ép oly kevés költői-, mint vigasztalóival kecegetet.”

Említést tettünk Dudás Ödön történelmi tévedéseiről. Ezt sokszor kevésbé jelentős eseményekkel, felesleges részletekkel, hibás nyelvezetével, a személy- és földrajzi nevek következtelen írásmódjával még inkább fokozza. Miután nemigen adódott alkalma a városi levéltár forrásanyagában búvárkodnia, gyakran banális történelmi tényekre támaszkodik, s néha olyan történelmi szakirodalmat használ fel, amellyel inkább ront a pályamű tartalmán, mint használ. Többnyire vonatkozik ez a megállapítás a Jovan Nenaddal kapcsolatos véleményére is: az akkori történelemtudomány hatásának következtében kialakult, sőt megcsontosodott nézeteket vallja. Az elmélyültebb kutatás ellenére az utóbbi száz-egynéhány évben sem módosult lényegesen a fekete emberről kialakult képünk, jóllehet több, egyébként figyelemre méltó mű szerzője is foglalkozott személyével és szerepével. De ők sem elemezték kellő alapossggal a legfontosabb intézményekben, a bécsi levéltárakban található iratokat. Ennek hiányában pedig óhatatlanul is zömmel ugyanazokra a dokumentumokra hivatkoznak, amelyeket elődjeik feltártak, s így könnyen lehet, hogy az ő Jovan Nenad-képük is hiányos

és egyoldalú, akárcsak – minden bizonnyal – Dudás Ödönné. Máskor viszont meglepő hozzáértésről tesz tanúbizonyságot, s nemegyszer kivételes jelentőségű forrásokat idéz. Olyanokat, amelyek még Iványi István figyelmét is elkerülték. Gondolunk itt mindenekelőtt a XVII. és XVIII. század bemutatására.

Összegezve az elmondottakat: Dudás Ödön *Szabadka város története* című munkája nem egészében, hanem részleteiben jelentős. Ez azt jelenti, hogy a kutató a Függelékben található adatokra támaszkodhat leginkább. A Függelék a város birtokviszonyait, határpöreit, határrészeit, a vallást és az oktatást, a lakosságot, a népszokásokat és a tisztviselőkart ismerteti. Sokkal terjedelmesebb azonban a kézirat Oklevéltár része (a csaknem 130 oldalt kitevő 36, zömmel latin nyelvű oklevél 1439 és 1845 között keletkezett). Érdemes megjegyezni, hogy Dudás Ödön nem említi a legkorábbi, az 1391. évi oklevelet, valószínűleg nem is tudott róla. Noha igen fontos iratokat tartalmaz, mi is mellőzzük őket, akárcsak az Üzenet 1991. januárjától decemberéig a város első említésének 600. évfordulója alkalmából megjelent számai. Mi azonban nem helyszűke miatt hagytuk el a dokumentumokat, amint azt a folyóirat szerkesztőse tette, hanem azért, mert az okmányok nagyobbik részének szövege – a többszöri másolás következtében – olyan torzulásokon ment át, hogy sok helyütt szemmel láthatóan nem hiteles. Még a nyilvánvaló elírásokat sem ellenőrizhettük, mivel az iratok többsége hozzáférhetetlen. Ezért mi is csak az oklevelek elé írt rövid tartalmi kivonatot közöljük, ahogyan az a pályaműben található. Bízunk azonban abban, hogy az olvasó városunk első monográfiáját az Okmánytár nélkül is össze tudja majd vetni a későbbi keletű Iványi-féle kétkötetes művel.

Egyébként a kézirat 296 számozott oldalból áll, ám ebből harminc-egynéhány üres. Valószínűleg utólagos pótlásra számított a szerző.

A kéziratot betűhíven közöljük, s csak jelentéktelen helyesírási javításokat eszközöltünk annak érdekében, hogy kiküszöböljük a szerző következetlenségeit.

Csak még annyit: Dudás Ödön pályaműve, ha el is törpül Iványi István átfogó közlési módja, logikus következtetése, bibliográfiai adatainak sokasága és a feldolgozott iratanyag mellett, helytörténeti értéket mindenképpen rejt magában. Mi több: néhány új adatával elmélyültebb kutatásra serkentheti a város története iránt érdeklődőket.

MAGYAR LÁSZLÓ

SZABADKA VÁROS TÖRTÉNETE

ELŐZMÉNYEK

A VÁROS JELENLEGI FEKVÉSE ÉS HATÁRA

Szabadka szab. kir. város fekszik hazánk déli részén, a Duna és Tisza között, ehhez közelebb; az északi szélesség $46^{\circ} 5' 46''$ s a keleti hosszúság $37^{\circ} 20' 27''$ alatt; Szegedről öt, Zombortól hét mérföldnyire. Termékeny, részben homokos talajú határa Bács és Bodrogh vármegyék északi szélét foglalja el.

A szabad királyi várost és ennek birtokát képező három helységet: *Bajmokat*, *Csantavért* és *Sándort* magában foglaló terület határai: északról Kisszállás, Horgos és Szeged; délről Topolya, Roglatica, Ómoravica, Pácsér; keletről Martonos, Ókanizsa, Zenta; nyugatról: Sári, Göböljárás, Kunbaja, Almás, Mélykút és Mada puszta.

Határrészei: *Alsó- és Felső-Csikéria, Györgyén, Kelebia, Kaponya, Kővágó, Kőrös, Mérges, Ludas, Nagy-Fény, Palics, Radanovác, Sebesics, Tavankút, Tompa, Vámtelek, Verusics, Zobnatica és Zsíroskút.*

A határterület mennyisége következőkép oszlik meg:

a) maga <i>Szabadka</i> város határa tesz	165.615	k. holdat;
b) <i>Bajmok</i> határa	17.348	k. h.
c) <i>Csantavéré</i>	14.508	k. h.
d) <i>Sándoré</i>	3.059	k. h.
Összesen	200.530	kat. holdat.

Ezzel összehasonlítva Debrecen 175.984 holdját és Szeged 138.946 holdját, kitűnik, hogy *Szabadka* határterületve nézve a birtokát képező községekkel együtt hazánk első legnagyobb helye; a három község területének leszámításával pedig nagyságra közvetlen Debrecen után következik.

ELNEVEZÉSE

A város eredeti régi neve kétségtávkül *Szabadka*. E név a tősgyökeres magyar *szabad* szóból származik s jelentése nem lehet más, mint *Szabadhely*, *Szabadfalu* vagy *Szabadváros*.

Hasonlóképpen a *szabad* tőből alakultak a következő helyneveink: *Szabad* Maros-Torda megyében; *Szabaderdő* Alsó-Fehérben, *Szabadhegy* Győrben, két *Szabadhegy* Aradban, *Szabadi* Somogyban,

Veszprémben és Győrben, *Szabadka* pusztja Gömörben, *Szabadrét* és *Szabadszállás* Pestmegyében.

A név értelmezése azon meggyőződésre vezet bennünket, hogy *Szabadka lakosai már az előkorban bizonyos szabadalmakkal bírtak*; nem ugyan oly neműekkel, mint a melyeket a szomszédos *Szeged* és *Zenta* élveztek, de a melyek bizonyára a jobbágyi terhek iránt kedvezményeket nyújthattak a régi helység lakóinak.¹

Valamely helység vagy város nevének szabatos kiderítésénél a régi irmodorra támaszkodni kevéssé lehet. Számos helynevünk az előkorban kiadott okmányokban a betűk és szótagok különböző módoni kiírásával változást szenved. Például *Szeged* város neve a múltban *Zeged-*, *Zeghedyn-*, *Segedin-*, *Zygedinum-* stibinek íraták;² *Zentáé* pedig: *Zentha-*, *Szentha-*, *Sinta-*, *Zyntha-* stibinek.

Szabadka neve azonban a régi okmányokban kevés változással többnyire *Szabadkának* íratik. Így találjuk 1526-ban Verancsicsnál;³ 1497-ben *Katona Istvánnál*.⁴ Az 1497. évi kalocsai érseki levélben a város neve *Zabathka-nak*;⁵ *Szeréminél* 1492-ben *Zabattka-nak* íratik.⁶

Ezek szerint nekünk a név, betű vagy szótag változásaival igen kevés bajunk van; csupán azt jegyezzük meg, hogy a határozatlan régi latin helyesírás elvei szerint a magyar sz betű z, majd sc betűkkel íratott.

A szójárás a névben előforduló lágyabb *d* betűt a keményebb *t*-vel cserélte föl s így került a *Szabatha* elnevezés régi okmányainkba.

A *szabad* tőhöz hozzátett *ka* kicsinyítő ragot figyelemünkre méltatván meg kell jegyeznünk, hogy a kicsinyítő *ka* és *ke* ragokkal számos tősgyökeres magyar helységünk alkotott magának helynevet. Így *Ábránka* Bereg megyében, *Alacska* Borsodban, *Alatka* pusztja Hevesben, *Andorka* pusztja Borsodban, *Bányácska* Abaújban, *Bányika* Kolosban, *Báránka* Biharban, *Boronka* Somogyban, *Bölcske* Tolnában, *Családka* Nyitrában, *Csobánka* Szolnok-Dobokában, *Csőcske* pusztja Tolnában, *Darvaska* pusztja Nógrádban, *Derecske* Biharban és Hevesben, *Doboka* Hunyadban és Szolnok-Dobokában, *Döröske* Vasban, *Eperjeske* Borsodban és Szabolcsban, *Mátyáska* Zemplénben, *Megyerke* pusztja Pestben, *Mogyoroska* Abaújban stb. stb.⁷

De találunk ily kicsinyítő raggal összetett magyar nevű helységeket az előkorban is, pl. 1318 körül *Baracska* Bodrogmegyei helységet;⁸ 1559–1560-ban *Babockát* Békés vármegyében;⁹ későbbben, 1738-ban *Ivánka* pusztát Bácsmegyében.¹⁰

Szabadka helység nevét mindaddig megtartá, míg az 1743-ik évben első szabadalomlevele megjelent. Ekkor kapta a *Szent-Mária* nevet is mindaddig, míg 1779-ben szabad királyi városi rangra nem emeltetett.

Már a török pusztítások után idetelepedett *Szent Ferencrendiek* az új telepnek Magyarország védasszonya iránti tiszteletből „*Sancta Maria*” nevet adtak, hihető, hogy a múlt idők emlékezetére iktatta e nevét az első privilegiumba.

A város szabad királyi várossá emeltetése emlékére 1779-ben az engedélyező királynő tiszteletére *Mária Terézia* nevet vett föl, s ezidőtől használta a latin *Maria-Theresiopolis* és német *Maria-Theresiopol* elnevezést.

Idő múltával a közéletben ezen elnevezések használaton kívül helyeztetek, mert az újabb korszakban a régi *Szabadka* név, kivált a környék magyarságánál, ismét divatosná vált, úgy annyira, hogy *V. Ferdinánd királynak* 1845-ik évben a város pecsétjének magyarosítása ügyében kiadott oklevelében már egyszerűen *Szabadka* név említettik. A hivatalos iratokban is ez időtől mindig e névvel találkozunk.

Van *Szabadkának* egy szláv neve is: *Szubotica*; mely némelyek szerint az új dalmata telepítvényesek egyik vezérétől, *Subot-tól* veszi eredetét. Ezt nem hisszük, mert inkább tulajdonítjuk ennek eredetét azon szokásnak, mely szerint a délről bejött lakosok elhagyott hazájuk egyes helyneveit új lakhelyökre szerették alkalmazni. Szerbiában két *Szubotica* nevű helység van, de lehet délen több is. Ily a keletről származott helyneveket találunk többet is vármegyénkben; pl. *Kula*, *Verbász*, *Obrovác*, *Osztrova-Ada*, *Petrovoszelo* stb.

Végül meg kell még emlitenünk, hogy *Szabadka* nevét többen akarva, nem akarva *elferdítették*, illetőleg tájékozatlanság miatt összezavarták más helynevekkel.

Az 1875-ik évi *halocsai-egyházmegyei névtár* *Szent-Irmá-nak* mondja. Ha *Szent Máriát* így akarja kifjezni, jó, de ily nevezet alatt sem a közéletben, sem okmányainkban *Szabadkával* semmi időben nem találkozunk.

Rupp Jakab *„Magyarország helyrajzi története”* című művében *Szabadkára* illeszti a *Vinga* nevet. Ezen tévedése onnan ered, mert *Szabadka*, valamint a Temesmegyei *Vinga* kiváltságos mezőváros is *Maria Theresiopolis* címen egyforma elnevezést viseltek. Igaz, hogy *privilegiumait és új neveit mindkét város Mária Teréziától kapta*, s innen ered Rupp zavara; de az általa előadott kiváltságos dolgok nem a mi *Szabadkánkra*, hanem *Vingára* vonatkozik, s így önként eszik az állítás, hogy *Szabadka* valaha is *Vinga* nevet viselt volna.¹¹

Megemlékezünk még itt Szép Ferencnek 1837-ben megjelent *„Bácsvármegye évszázadai”* című részben költői, részint történelmi munkájáról is, melyben egy *Szabadka* nevű Árpáddal bejött magyar vitézt emleget a város alapítójául. Lehet ez költői képzelet szüleménye, de nincs rá adatunk, hogy ily nevű egyén vagy család telepedett volna meg tájainkon.

JEGYZETEK

¹ *Szeged és Zenta* már a XV. századbeli iratokban *Civitas* (előkelő város) néven fordulnak elő.

² *Varga Ferenc: Szeged város története.* Szeged, 1877. I. 9. l.

³ *Magyar történelmi emlékek* II. oszt. III. kötet. Verancsics Antal összes munkái. II. Memoria Rerum que in Hungaria a nato Rege Ludovico ultimo acciderunt stb. 25. l.

⁴ *Historia Metropolitanae Colocensis Ecclesiae. Pars I Colocae.* MDCCC. pag. 499.

⁵ *Okmánytár . . . sz.*

⁶ *Monum. Hung. Hist.* II. oszt. I. k. Szerémi György: *II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról 1484–1543. közli Wenczel Gusztáv.* Pest, 1857. 34–35. l.

⁷ *Kollerffy Mihály: A magy. korona országainak Helység névtára.* Budapest, 1877.

⁸ *Zichy Codex.* I. köt. . . . l.

⁹ *Haan Lajos: Békés vármegye hajdana,* Pest, 1870. I. 119. l.

¹⁰ *Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története.* Budapest, 1876. III. 23. l.

¹¹ *Szabadkai Közlöny,* 1876. évi folyam.

I.

AZ ELŐIDŐKTŐL A HONALAPÍTÁSIG

Szabadka keletkezésének ideje teljesen ismeretlen.

Vidéke, a Duna—Tisza-köz régi történelméből tudjuk, hogy e terület első ismert népe a *geta* vagy *dák* nemzet volt. A *dák* birodalom kiterjedt nemcsak a két folyam közére, de még az egész Tiszántúlra is a Kárpátoktól az Aldunáig.

Veszedelemes szomszédja vala a rómaiak által meghódított *Pannonia*, mely római tartomány a dunántúli részt egész Nándorfejérvárig magába foglalta.

A *dák* nemzet folytonos harcban állott a rómaiakkal, míg nem *Decebal* nevű királya alatt elérte hatalmának fénykorát. Ennek halálával *Traján* által leigáztatott s *Dácia* római tartománnyá lőn.

Strabo szerint első támadásuk a rómaiak ellen Kr. sz. e. 46-ik évben történt; *Decebal* halála Kr. után 104-ik évre esik.¹

Már a *dákok* uralma alatt a későbbi éjszaki *Lengyelország* tájékáról a tulajdonképeni *Szármatziából* egy bolyongó szláv faj fölszedvén sátrait, a két folyam közére indult, s ha Dio Cassiusnak hitelt adhatunk, ezek nyájjaikkal és háznépeikkel a dunai mélyedéseket foglalták el.² E népfaj költözködési hajlamánál fogva *metanasta-jász*, vagy származáshelyétől *szarmata-jász* néven szerepel a római történetíróknál. E letelepedés idejét némelyek Kr. e. 60.—50., mások 40. évekre teszik.³

Ajászok történetéből kevés adat maradt reánk. Minden forrásunk megegyez abban, hogy ezen nép oly durván erős vitéz volt, hogy ellensége ritkán merészelte saját fészkében háborgatni, hogy a *dákok* leigázása után a római sas ez új jövevény népen győzedelmeskedni sok ideig nem tudott; négy századon keresztül tartván fenn magát folytonos élethalálharc között az elfoglalt területen.

Dácia meghódítása után (104.) a rómaiak a mai Szerémségben, Slavóniában erős őrvonalat húztak a jászok becsapásai ellen. *Batina*, *Eszék* (Mursa), *Zatha* (Cornacum), *Erdőd*, *Vuková*r, *Illok*, *Bánostor* (Bonomia), továbbá *Pétervárad*, *Titel*, *Zalánkemen* (Ritium) és környékén *Acumincum*, mind a rómaiak erősségei voltak.

A félelmes ellenséggel *Hadrián* császár barátságra lépett s egyideig meg is volt köztük a békesség, de nem sokáig tartott az.

A *szarmata-jászok* természetes kalandvágyaiknál fogva addig nyugtalaníták a szomszéd rómaiakat, mígnem 173-ban csatára került velök a dolog Marcus Aurelius Antoninus alatt.

Ez volt ama nagyszerű harc, mely *Dio Cassius* szerint a *Duna jegén* ment végbe.⁴ A római hadsereg előbb szárazon, azután a jégen verte meg a jászokat. Mikor ezek látták, hogy az ellenség dühösen nyomul utánuk, azon hiedelemben, hogy a jéghez szokatlan rómaiakkal könnyen elbánhatnak a Duna hátán, itt megállapodtak. A római sereg tömegbe gyűlvén, a gyalogok paizsaikat lábhoz szegezék a jégen s a rendkívül dühös rohamnak erősen ellentállottak. Majd az oldalt támadó lovas jászokat vagy lovaik kantárszáránál, vagy paizsaik és lándzsáiknál fogva leránták lovaikról s többnyire agyonverték.

A római vitézek, habár elcsuszamlottak is, akár hanyatt, akár előrebuktak, az ellenséget magukkal rántották s mint a bajvívásban szokták, kézzel-lábbal, sőt fogaikkal is marcangolták, elannyira, hogy az ily különös csatához nem szokott jászok a veszélyből csak nagyon kevesen menekülhettek.

De bár ezen veszített csata egyenlőre bénulttá tette a jászok tetterejét, s bár ezután még két századon át változó szerencsével folytatták hadakozásaikat, erejüket nem törhette meg a hatalmas római birodalom.

A rómaiak több rendbeli nagyszerű győzelme csak azon eredményt szülé: hogy a jászok kényszerültek a béke feltételeül 76. *stadiumnyi* – valamivel két geogr. mértföldnél többet kitevő távolságra visszavonulni a Duna partjától.

Az új terület azután a mai Apathintól, Petrovoszelőig terjedett hatalmas sáncművekkel erősített meg. *Ezen gát mai napig is „római sánc” név alatt él mind a három nyelvű nép ajakán.*⁵

A Duna és az ezen sánc között fekvő szöglet sok vértől ázott hajdanta, *multo sanguine rigatum*. Évszázadokon keresztül folyt a viadal e védvonal hosszában. A barbár népáramlatok ellen hatalmas eszközül ismertetett a roppant terjedelmű elsősáncolt tábor.

Ez időben kell keresnünk megyénk téerein a már fennállott római *Bácsot, Titelt, Palánkát* sbi őrhelyeket.

A római uralom ez idejéből származhatnak a Titelben talált régiségek, *talán azon kő tábla is, mely a szabadkai ferenciek temlomfalába van beillesztve*, mert más korban a rómaiak uralma nem ismeretes a Duna–Tisza közötti területen.

Kr. u. 378-ik évben robogott be *Attila* hunjaival téreinkre; úgy látszik, a jászok a rettegett hun seregbe beolvadtak s ezekkel együtt küzdöttek a gótok ellen, kiket hatalmas erejük letiport.

E harc színtere minden valószínűség szerint vármegyénkbe esik. Számos hun vitéz alussza örök álmát azon halmok alatt, melyekkel mindenütt, még városunk határában is találkozunk.

Kivéve *Rómát*, kevés helyről mondható, hogy az egy világbirodalom központja lett volna. *Bátran mondhatjuk azt Bácsmegyről.* A

hunok birodalmának ez volt a főhelye, s ha *Attila* lakása valamivel följebb, északra eshetett is, kétségtelen, hogy seregének zöme itt tanyázott.

Mikor *II. Theodosius* görög császár *Priscus Rhetor* és *Maximust* több társával követségül küldé *Attila* táborába, a követség tagjai *Konsztantinápolyból* egyenesen *Serdicának* s *Nissának* vették útjokat s a *Morava* mentén *Új Palánkához* érve, a *Dunán* átkeltek. Innét előbb kevésbé *Temesvárnak*, majd más irányt véve *Becskereknek* tartottak. A *Tiszán* itt átvén néhány napi utazás után, mely alatt még egynémely patakozaton, ereken kellett áthaladniok — *Martonosig* értek, honnan ma már meghatározhatlan irányt véve *Etellakára*, azaz: *Attila Nagyhelységébe* szállottak.⁶

Ime egy különös fontosságú adat, mely *Szabadka* tájékát és határát közelebbről érdekli.

A „némely patakozatok, erek” maig is megvannak; ott van *Becse* alatt — hol a *Tiszán* való átkelés valószínűleg történhetett a *Feketemo-csár*, most már a *Ferencsatorna* kiegészítő része; ott van *Petrovoszeló* alatt a *Csík-ér*, *Ada* alatt az *Osztrova-ér*, *Kanizsánál* és *Adorjánnál* a *Körös-ér*, mely *Szabadka* határát szeli, továbbá az egyes rétségek, melyek maig is számtalan apró erekkel bírnak.

Hogy *Priscus* és társai ezeken mentek keresztül, annál bizonyosabbá lesz előttünk, ha meggondoljuk, hogy a régi időkben az utasoknak mindig valamely nevezetesebb folyó melléke szolgált útmutatóul.

Mindezekből következtethetjük, hogy *Attila* főtanyája nem lehetett messze a mai *Szabadkától*, hogy a hozzá indult fényes görög követség útjában a város mai határát ha nem is lépte át, de legalább érinté, *Martonosnál* válván meg a mai vármegyétől.

Attila halálával romba dőlt a hun birodalom is. Népei eloszlása után a *gepidákat* látjuk a *Duna—Tisza* között megtelepedni. Ezek, kivált a vármegye nyugati részén, több teleppel bírtak, szorgalmas, békeszerető nép, mely készséggel hajolt meg az új hatalom előtt, midőn száz év múlva az *avarok* a *Duna völgyére* jövének.

Nagy Károly frank király 803-ban már teljesen meghódította az *avarokat*. Egymás után tűnt el megýénkþól a római és szittyá hatalom.

Mikor *Árpád* vezér az Úr születése utáni 889-ik év tavaszán hadával s népével a *Kárpát* hegységen átkelt s a honfoglalás magasztos művét megkezdette, ezen tájat, a *Tisza és Duna* közt, mely a mai *Bács és Bodrog* vármegyék területét képezi — továbbá a *Felső Tisza* mellékét a *Bodrog* vidékéig *Szalán* bolgár vezér birtokolta, kinek aldunai szláv népe a régi *Keán* bolgár fejedelem által telepített ide.

A magyarok hatalmának terjedésével Szalán udvarával az erős fekvésű *Titelbe húzódott*; 893-ban segítséget kért és nyert a bolgár fejedelemtől s a görög császártól.

Ekként megszorodott hadi erejében bízva, felszólította Árpádot a már általa elfoglalt terület visszabocsátására, mely követelés Árpád által visszautasítván elkerülhetlenné lőn az összeütközés.

Szalán hadaival *Titelből* kivonulva az alpári mezőig ment Árpád elé, hol már ez hadait harckész állapotba helyezte. A csata megtörtént, Szalán megveretett s csak nagy bajjal bírt kevesed magával *Titelen* keresztül *Bolgár-Fejérvárra* menekülni.

A Duna—Tisza közti föld, tehát egész vármegyénk sík területe e fényes győzelem folytán Árpád birtokává vált.

„A szeri gyűlés után a magyar vezér ellenállás nélkül haladt táborával a *Tisza partján Titelig s a Szalánkameni* dunai révig; innen a Duna partján fölfelé tartva, az egykori *Bodrogvár* vidékén vonult keresztül s a *Vajas ér mellett, a mai Kalocsa várostól délre, szállott táborba, útja közben a föld népét mindenütt behódoltatva. E vidéken Bács alsó részében Tas, Lél atyja, anyai nagybátyjával, Kölpénnel, Botond atyjával, kinek nevét tartja fönna Bácsvármegyei régi magyar Kölpén, ma rác Kulpin falu, terjedelmes birtokot foglalt.*

Midőn később Árpád Glád fejedelem ellen indította hadait, ezek Szoárd, Kadocsa és Vajta vezérlete alatt a Szabadkához közeli Kanizsánál keltek át a Tiszán s onnan vonultak tovább az Aranka és Bege vizek felé, hogy győzelmes fegyvereikkel a Tiszántúli vidéket is meghódítsák.”⁷

Kiviláglik a fent előadottakból, hogy a mai Bács megye területén Tass és Kölpén vezérek birtokot foglaltak s népök első volt, melyet e tájon valaha magyarokul ismerünk. Ezek voltak tehát a később virágzásra jutott Bács és Bodrogmegyei magyarság ősatyjai.

A szláv népek leigáztatván, a Duna és Tisza közötti téren is népes helyek keletkeztek. Az említett Kölpén helységen kívül meg volt már ekkor Bács, Titel, Bodrogh, Kanizsa stb. De hogy ezeken kívül más telepök is léteztek, tanúsítja Béla névtelen jegyzője, mondván: „(a magyarok) az egész Tisza és Duna alján lakó népet igájok alá hajták.”⁸

A későbbi időben, Szent István és IV. Béla korában a Tisza mellékén Szőregh, Tápé, Győ, Kopáncs nevű magyar helységeket találunk.⁹

Ezekből látható, hogy az előidőkben az itt lakott szláv népek a mai Szabadka nagy határát is bírták; látható továbbá, hogy e tájat is megszállották elődeink s hogy Szabadka magyar falu keletkezését valószínűen a X—XIV. századok idejére kell tennünk.

JEGYZETEK

¹ *Hornyik János: Kecskemét tört. I. 7–12. Varga F.: Szeged tört. I. 15. l.* Mindketten hivatkoznak: *C. Plinius, Dio Cassius, Strabo* stb. történetírókra.

² *Dio Cassius: Hist. Rom. edit. Hamb. 1752.*

³ *Ugyanazon források.*

⁴ *Hornyik I. 21. Idézi D. C. Vol. II. Libr. LXXI. pag. 1181.*

⁵ Sok vitatkozás tárgya volt már azon kérdés, vajon e sáncok valóban római eredetűek-e. Szabadka város története e kérdés tisztázását szorosan nem igényelvén, szükségtelennek véljük a pro et contra felszínre hozott vélemények hosszas regisztrálását.

⁶ *Dugonics András: Etelka I. III. szak. 38. jegyz. 201–206. Révész Imre: Etellaka. 18. l. Varga: F.: Szeged I. 25–27.*

⁷ *Szabó Károly: Vezérek kora. 85. l.*

⁸ *Béla király névt. jegyzőjének könyve. Szabó Károly. 1860. 54-ik lap. 40. fej.*

⁹ *Varga Ferenc: Szeged története. I. 29. l.*

II.

SZABADKA TÖRTÉNETE ÉS RÉGI VISZONYAI A TÖRÖK PUSZTÍTÁSIG

— 1552.

A honfoglalás előtti és utáni időkben *1400. évig Szabadkáról sem krónikáinkban, sem okmányainkban említés nem tétetik.*

Kétségtelen tehát, hogy ha e hely már az előző időkben lakosokkal bírt s ha első megtelepítése a magyarságnak Árpád alatt történt bevonulásakor vagy később történt is, Szabadka sok ideig csak igen kisszerű helység lehetett.

De mint ilyen szabadalmakkal nem bírt falucska, bár nevezetes szerepet nem játszhatott hazánk s főleg az alvidék történetében, *mégis az 1439-től a mohácsi csatáig eladományozásáról szóló adatokból kitűnik, hogy e termékeny táj egyes főuraink figyelmét nem kerülte el. A Hunyadyak, Szilágyiak, Pongráczok, enyingi Törökök stbi családok iparkodtak ezen a földművelésre s baromfityenésztésre legalkalmasabb területen javakat szerezni.*

S ha tekintetbe vesszük őseink azon egyik jellemvonását, hogy békében egyik főfoglalkozásuk a pásztorkodás, későbbben a földművelés volt, lehetetlen nem hinnünk: miként ha a régi *Csongrád, Bodrogh és Bácsmegyék* terein százával találjuk a virágzó helységeket, *úgy Szabadka jelenlegi nagy határa nemcsak egy, de számos falvat és pusztát mutathatott föl hajdanta.*

Ezt mutatják a határunkban máig is sok helyen szemlélhető romhalmazok is.

Igaz, nem bírt e terület a lakosításnál főfeltétellel bíró bő ivóvízzel, nem bírt dús erdőségekkel, nem esett oly fontos pontra, melynél az általános közlekedés, hadjáratok, sereg- és élelemszállítmányok fővonalát képezte volna; éppen ennek kell tulajdonítanunk, hogy évszázadokon keresztül megmaradt egyszerű kicsinségében; nevezetes szerepe nem volt hazai történetünkben s hogy róla a birtokviszonyokat tárgyzó okmányokon kívül adataink alig vannak.

Szabadka nevét a történelem lapjain 1400. évben találjuk először.

Verbőczy István hármas törvénykönyvének *II-ik* kötetében, a *14-ik* cikkely *36-ik* fejezete említi, hogy *Szabadka 1400-ban zimonyi Deák Gábor közremunkálása által szabad királyi várossá emeltetett. Zsigmond király* ugyanis 1400. év után Boszniába menvén, ez útjában

a királyi pecsétek is elvesztek, melyeket Deák Gábor, a király titkára orozván el, ezek használatával *szabadította fel Szabadkát*.

Természetes, hogy a helység ezen a király hozzájárulása nélkül készített, koholt oklevélben foglalt szabadalmakat nem élvezheté soká.

Állítólag 1440-ben Deák Gábor vétkes eljárása már hiderült s ugyanekkor Szabadka helység lakosai a jobbágyi függő állapotba visszahelyeztettek.

Verbőczy említi, hogy zimonyi Deák Gábor kevés halála előtt ez ügyet érdeklőleg aként nyilatkozott, hogy általa (:valakitől kényszerítve:) semminemű irományok hamisítva nem adattak ki, hanem meglehet, hogy némely okmányok nem jól (:tehát tévesen fogalmazva:) állítottak ki.

Mindenesetre tény, hogy Szabadka helység a szabad város = civitas előjogait és kiváltságait tényleg nem élvezte, vagy ha élvezte is, nem soká; mert a már említett 1440. év előtt földesúri magántulajdonba jutott.

1439. évben ugyanis Albert király Zabathka helységet Madaras, Tavankút és Halas Bodroghmegyei falukkal együtt Hunyady János, a későbbi kormányzó és édes testvére ugyancsak Jánosnak zálogképen adományozza.¹

Ezen okmány felemlíti az adományosok azon szolgálatait és érdemeit, melyeket a török elleni hadjáratokban tanúsítottak a közjóért. Többi közt a szörényi, görényi, orsouvai és miháldi végváratat ugyanis oltalmazták s azok védelmére sajátjokból sok költséget fordítottak.

A most említett végvárat jókarba helyezése a két testvérnek egyedül 2757 arany forintjába került.

Egy másik forrásunk szerint² utóbbi időben is, különösen az 1443-iki török hadjáratban, melyet Ulászló király személyesen vezetett, Hunyadi János egyike volt azon jeles országnagyainknak, akik a magokból áldoztak a haza ügyéért. Irigyei is támadtak később roppant birtokai miatt, s sokan ellenei közül szemére veték kapzsiságát; jól mondja azonban a történetfró: *e kapzsiság, ha áll, a lenemesebb indokból származott; mert Hunyadi a jószágokból vett jövedelmeit majd egészen hadi célokra fordította. Néha egyedül több katonát állított ki, mint az egész ország.* Ily tényekkel szokta megszegyeníteni gyűlölöit.

Ezekből látható, hogy Hunyadi János, a midőn javai jövedelméből seregeket alkotott, e seregekkel a honmentés magasztos célját elérni iparkodott; része volt e hazafias tevékenységben azon lakosságnak is, melynek ő ura volt.

A haza oltárára tett áldozat nemcsak az uradalmakból kiállított harcosokból, de pénz- és terményekbeni adózásból is állott; bizony következtethetjük ezek után, hogy Szabadka helység a környékén létezett más helységekkel együtt minden időben közvetlenül hozzájárult a nagy hazafi seregeinek megalkotásához.

Történetünk folyamához visszatérvén meg kell említenünk, hogy az ifjabb Hunyady János testvérbátyjával, a később kormányzóvá lett nagy hazafival egyszerre volt szörényi bán és ugyanő 1441-ben a török elleni küzdelmekben esett el. Eltemetett a gyulafejérvári egyházban.³

Az ifjabb testvér tehát rövid két évig, míg az idősb — a kormányzó 1456. évi aug. 11-én bekövetkezett haláláig birtokolta Szabadkát.

Idősb Hunyady János után kétségtelen jogutódjai és gyermekei, László és Mátyásra szállottak nagy terjedelmű javai.

A szerencsétlen László családja elleneinek cselszövényei folytán Budán 1457. márt. 23-án lefejeztetett alig 24 éves korában; míg Mátyás 1458. évi január 24-én magyar királlyá választatott s a Fridrik császártól visszakérült koronával 1464-ben megkoronáztatott.

Mátyás anyai nagybátyja, horogszegi Szilágyi Mihálynak nagy része volt abban, hogy az ifjú királlyá választatott.

Szilágyi s vele a halhatatlan kormányzó többi barátjai már kezdetben (:1458:) Hunyady Mátyásnak szánták a koronát, mellettök nyilatkozott a kisebb nemesség s az ország nagyobb része.⁴

Ama 20 ezernyi lovas sereg, melyet Szilágyi Rozgonyi Sebestyén, Kanizsay László, Székely Tamás és Szentmiklósi Pongrácz alvezérei alatt vezetett Pestre s mely a január 24-iki királyválasztási napon a közvéleményre oly hatalmas befolyást gyakorolt, úgy látszik, a Hunyady ház költségén s ugyanennek birtokát képezett városok és falakból szedtetett össze.

Történeti tény, hogy e dandár Szeged vidékéről indult meg a főváros felé s ennél fogva feltehető, hogy a Szegeddel szomszédos Hunyady birtokot képező helyek, ezek közt Szabadka is hozzájárultak a sereg gyarapításához.⁵

Mátyás király családi javai iránt aként intézkedett, hogy azok maga és rokonai kezén maradjanak.

A közvetlen trónralépte utáni időben nagybátyját, Szilágyi Mihályt találjuk Szabadka birtokában, volt-e kiadva Szilágyi részére erről kir. adománylevél is? nem tudjuk, de gyanítjuk. Gyanítjuk azt is, hogy ő Szilágyi Erzsébet nővére s Hunyady János özvegye meggyezettével a Hunyadyféle javakat mint gondviselő már Mátyás fogsága ideje alatt is használta.

Szilágyi mint kormányzó öccsével, Mátyással, ennek trónralépte után csakhamar viszályba keveredett; de 1459-ben megbékülvén kormányzói tisztéről is lemondott s ez időtől a török beütések megfékezésére fordította figyelmét.

Sokat harcolt a félelmes ellenséggel, de utoljára szerencsétlenül. Még az 1459. év végén egyik ütközetben elfogatván, Konstantinápolyba vitetett s ott fejét vették.⁶

Magva szakadván így nagynevű családjának, Mátyás király Budán 1464. évi szeptember hó 8-án kelt adománylevelével Szabadka (:Csong-

rádmegyei:) helységet dengeleghi *Pongrácz Jánosnak*, rokonának adományozza.⁷

Ez okmányban világosan említi a király, hogy e javadalom Szilágyi Mihály magvaszakadtán vérrokonai jogon is ötöt illeté.

Pongrácz János családja a *Hunyadiak* korában tűnik fel, ebben virágzott s ennek végével enyészett el. Vérségi rokonságban volt a nagynevű házzal.

Dengeleghy Pongrácz 1439-ben, *Erdély* alvajdája ugyanis *Hunyady János* anyjának második férjétől származott leányát, *Csolnokosy Klárát* vette nőül, kivel három gyermeket nemzett: *Lászlót, Jánost és Andrást*, kik vezetéknevül atyjuk keresztnévét, a *Pongráczot* vették föl.⁸

Ezen testvérek egyike, *János* kapta később, 1464-ben kir. adományul *Szabadkát*.⁹

Pongrácz János 1461-ben főtálnokmester, 1462–1476-ig erdélyi vajda volt. 1460-ban a török ellen csatát nyert. 1467-ben Moldvában hadakozott. Meghalt véletlenül éppen *Mátyás királynak Beatrixszel tartott lakodalmán 1476-ban*.¹⁰

Midőn 1464. évben a nagynevű *Mátyás* király *Szabadkát* dengeleghi *Pongrácz Jánosnak* adományozta, ugyanezen időt megelőzőleg, 1462. évi február 16-án *Budán* egy oklevelet adott ki, melynek értelmében édes anyjának, *Szilágyi Erzsébetnek* több *Csongrád és Bács* megyékben fekvő javakat adományoz; nevezetesen adományozza a *Szabadka mai határában fekvő Bajmok, Napfény és Chontafejér*, továbbá *Pachyr falvakat Csongrád megyében; Okor, Kerekegyház, Kewkewr, Wyzethwrol, Hegyesthwrol, Nagy-Bajch, Fy-Bach, Himesegyház, Akoshtwrol és Fejérfakathwrol* nevű falvakat és pusztákat *Bács megyében*.¹¹

Ime! Szabadka múltjához egy fényes lap. A nagy király az atyjától öröklött, vagy rokonaitól reá, illetőlet a kincstárra szállott terjedelmes javakat iparkodott rokonainak biztosítani.

A mai *Bács—Bodrogh területén* csupán a fényes szellemű *Szilágyi Erzsébet* tizennégy falut, ezek közül háromat: *Bajmokat, Nagyfényt és Csantavért Szabadka mai határterületén birtokolt.*

*

Pongrácz János halála után annak egyetlen figyermeké, *Pongrácz Mátyás* vette át atyjának terjedelmes birtokait, ki 1492-ben és 1498-ban a zászlós (banderiatius) urak közé számított.¹²

Ezen *Pongrácz* egyike volt azon országnagyoknak, kik *Budán 1492. mart. 7-én* egy nevezetes egyezményt írtak alá, mely szerint II. Ulászló netáni magvaszakadta esetére Magyarország koronáját *Miksa római királynak* lehötötték.¹³

Úgy látszik, hogy *Pongrácz Mátyás* mindjárt atyja elhunytával (:1476:) vette birtokába *Szabadkát* is.

Hogy a helységnek tényleges birtokosa volt, kitűnik abból, mert 1496. és 1497. években a szabadkai plébánosnak a lakosoktól járó tized illetményének meghatározása és beszédése körül tényleges befolyást gyakorolt.

Az erre vonatkozó okmány rendkívül érdekes reánk nézve, mert ebből ismerjük meg az első szabadkai plébánost: *Lukácsot*.

Várady Péter bács-kalocsai érsek ugyanis *Bácsban 1497. évben* (die Dominico, octavo die festi beati Joannis Apostoli et Evangelistae) *kelt s Lukács szabadkai plébánoshoz* intézett levelében írja:

„A te szabatkai parochiádban az isteni tiszteletek tartása betiltva volt a miatt, mert a tizedek rendesen nem fizettettek. Biztosítva lévén azonban afelől, hogy azt György napon belől köztünk és Pongrácz Mátyás úr között a tizedek megvizsgáltatni s megállapíttatni fognak, az interdictumot addig is feloldom, oly feltétellel azonban, hogy a mondott napig a lakosok tizedtartozásaitak lefizessék; másként visszavonhatlanul ismét egyháztilalom alá fognak vettetni.”¹⁴

Helyén van itt az igazság érdekében megjegyeznünk, hogy azon állítás, mintha e levél *nem a szabadkai plébánoshoz, hanem a szegedi kanonokhoz (?) intéztetett volna*, a közölt okmányunk szerint teljesen alaptalan.¹⁵

Katona István megjegyzi továbbá, hogy e levél inkább vonatkozhatik az előző (1496.) évre, mert szent János ünnepének octávája ez évben csakugyan vasárnapra esik.

*

Pongrácz Mátyás korán elhalhatott, mert javai mint magvaszakadtak *II. Ulászló által az oppelni hercegségért kárpótlásul Corvin János hercegnek adományoztattak 1501-ben*.¹⁶

Ugyanekkor *Szabadka és társközségei is Corvin János kezére kerültek*.

Az egykori történetíró: *Szerémy György* érdekes tájékoztatást nyújt a szép reményű, de a nemzete többsége által mellőzött királyfiról.¹⁷

„Kincseinek megmaradt részét magához vévén *Corvinus János*, átment azzal *Zegnja* várába, *Horvátországba 1492-ik évben*. És ott lakott sok ideig. És ott volt vele egy igen szolgálatkész magyar embere, név szerint: *szigetvári Török Imre*. Azután vett magának a grófi főrangú házból (:azaz: *Frangepán; értetik Frangepán Beatrix:*) feleségül egy igen szép leányt, kitől két fiúgyermek született: *Kristóf* vezér és a kisebb *János*. Azután született még egy igen szép leánygyermek is. És az Isten megáldotta *Corvinus Jánost* minden jókkal és boldogsággal. A törökö-

ket gyakran megverte. Gyermekeiben volt minden öröme, bízva azoknak jövőbeli szerencsés sorsában."

"A magyar rendek sem feledkeztek meg róla s reményöket helyezték gyermekeiben s nagy reménnyel voltak azok felől. És gyermekei részére adományozták neki *Kőrösközi Gyula* várát jobbágytelkeivel; *Világos várát* jövedelmeivel; átengedték neki *Szabadka várát* *Bácsme gyében hozzátartozó földbirtokokkal* együtt, és negyedik helyen a Duna melletti *Szerémi szigeten Cserogh (a mai Cserevicz) várát* minden hozzá tartozandóságával. És így boldogan élt *Corvinus János*, gyermekeiben találván legszebb örömét."¹⁸

János herceg még atyja életében lipcsei főispán, majd dalmát-, horvát- és tótországi bán és oppelni herceg lőn. *Biancha* mailandi hercegnőt, mint nem király, nőül meg nem kaphatván, *Frangepán Beatrixot* vevé nőül, kitől fent is említett gyermekei születtek. De ezek is korán elhaltak. Így *János 1504. október 12-én meghalván, családját sírba vitte.*

Egyik forrásunk,¹⁹ melyet alább idézünk, azt állítja, hogy *János* gyermekei csak később haltak el.

Szabadka vára 1504. év után enyingi (szigethvári) Török Imrére, Corvin János kedves emberére szállott. A kir. adományozást csak a krónikák után tudjuk.

Ugyanő kapta *Jánostól* a Szerémmegyei *Cherent*, a Zágrábmegyei *Krupát* és a Bácsmegyei *Futakot* is adományban.

Szerémi György érdekesen leírja, miként kapta *Török Imre Szabadkát* és más három várát *II. Ulászló* özvegyétől. Idézzük előadásából a következőket:

"Ezután *Lőrincz vezér* (:Ujlaky Lőrincz:) mint leggazdagabb herceg választatott meg arra, hogy hozná el a nápolyi *Beatrixet László* (:II. Ulászló:) király feleségéül, azért el is ment érte nagy és fényes sercggel. E királynőtől született *Lajos* és még egy leánygyermeke. A magyarok (Ulászló elhaltával) figyelmeztették a királynét, hogy vigyázza *Lajos fiára*, nehogy az erőszakos halállal megölcssék, minthogy a korona rá nézett."

"*Török Imre* mindenese, javainak igazgatója volt *Corvinus János*-nak, midőn ez meghalt."

"A hátramaradt özvegynek gyermekei már annyira felcseperedtek, hogy *lovagolni is kezdetek*; s a magyar népség gyakran hangoztatta, hogy *Kristóf* vezért, az idősb fiút Magyarország királyává megválasztani. Ez a hír és közvélemény nagyon is elterjedt a magyar lakosság között."

"Az özvegy vezérnő pedig gyakran szokta bizonyos ügyeiben *Török Imre* mindenesét *Budára küldeni*. Egykor magához hívatta a királyné *Török Imrét* s kérdezősködött tőle *Corvinus János* özvegyéről és gyermekeiről: hogy mikép vannak, hogy élnek, az ifjú hogy nevededik, egészséges-e?"

„Török Imre elmondta a királynőnek, hogy ha Isten élteti őket, a leghatalmasabb embereké fognak válni; különösen az ifjú Kristóf, ki már vezérnek nevezetik, a magyar nép által már jövődőbeli királynak van kijelölve. És akkor a királyné kérdé: hát az én Lajos fiammal mi céljuk van a magyaroknak? Erre felelte Török Imre: olyan formán fognak vele bántani a magyarok, mint az én Corvinus János urammal cselekedtek, míg élt. Mondta a királyné: mindent megértettem, hanem kérlek, ne siess még el innen Budáról; jöjj el holnap ebédre s majd azonfelül meg is ajándékozlak.” A mint Török Imre távozott, a királyné azonnal hívatta István kincstárnokot és az esztergomi Báthory Istvánt, és ezek neki értésére adták, hogy valóban óhajtják a magyarok Kristóf vezért; hanem az ő tisztjével, Török Imrével egyezzen meg.”

„A királyné gondolkozott s azonnal mérget szerzett az udvari gyógyszerertárból; és tanácsolták neki, különösen István kincstartó és társai, hogy nyerje meg fiúról-fiúra szálló adományozások által magának Török Imrét.”

„És midőn az ebédre eljött Török Imre, ennek végeztével különösen kérte a királyné, mondván: ha teheted, kedves Uram, azokat a gyermekeket elveszteni, vesztésd el, mert ha azok fölnevekednek, nagy háborgások lesznek a magyarok között, — tehát Imre uram kerülje el ezt. Imre úr azt felelte, hogy mikép lehetne azt elkerülni?”

„Aztán a királyné mondta: fogadd meg a te hitedre és emberségedre az én titkos tanácsomat, nagyobb embernek tesznek Magyarországon, mint eddig voltál. Ha felfogadod és követed tanácsomat, várakat adományozok neked függő pecséttel megerősített bullák által. És ezt hallván Török Imre, igen megörült, midőn a királyné őtet könyörögve kérte . . .”

„És akkor a királyné elővette az íróeszközöket s maga Török Imre felírta először a Kőrösközi Gyula vár birtokát, másodiknak a Duna melletti Szerémi Cherwgh várat hozzátartozandó birtokokkal, harmadikat Zabattka várát Bácsmegyében jobbágytelkeivel együtt és negyediket Világos várát minden jövedelmeivel együtt, — és ezt a jegyzéket azonnal átadta a királyné kezeibe.”

„A királyné pedig az ő tanácsosaival, Corvinus János ellenségeivel mindjárt elhatározták a gyermekek elvesztésének módját. Azután hívatta a királyné Török Imrét s átadta neki az adományozási okmányokat, s azon felül ajándékozott neki drágaságokat, négy lovat és 2000 márkát; ki is magát lekötelve a királynőnek, átvette attól a gyilkoló mérget . . .”

És csakugyan forrásunk hűségesen elbeszéli, mi módon „veszté el” Török Imre a gyermekeket. Mi szükségesnek tartottuk munkánknál ez érdekes adatokat el nem mellőzni, bár azt némely történetíróink mellőzni jónak látták.

Enyingi Török Imre mint belgrádi bán *Belgrád* várát hőiesen védelmezte a török ellen, *elestéig, mely 1521-ben történt.*

Ez ideig volt tehát Szabadka birtokosa. Halála után fia, Török Bálint, a bánszágban is utóda, vevé át nagyszerű birtokait.

*

Az 1526. évi augusztus 29-ik napján vívott *mohácsi* csatában az ország dísze, virága elveszett. Az ifjú *Lajos király* menekülésében a *Csele* pataokban találta halálát. Perényi szavai szerint *húszezer martýrral többet tisztelhetett e naptól fogva a rabigába hajtott magyar nép!*

Vészterhes idők következtek ezután.

A mohácsi csata után Szulejman hadserege tönkretette az egész Duna—Tiszaközi tájat és így *Szabadka környékét* is.

Az ellenséges hadsereg *Budának* vette útját, hova szeptember 11-én maga a nagyúr is megérkezett. Itt a Dunán keresztül hidat veretett, melyen 19-én a hadsereg mekezdé öt napig tartott átköltözködését.

Lefelé vonulva Szulejman elpusztított mindent, mit útjában talált. Mint mondá: *nem hódítani jött, hanem bosszút állani.* S mint a történetíró mondja: *a bosszú valóban iszonyú volt.*

Idevonatkozólag a szultán naplójából közöljük ezeket: „Csütörtökön, szeptember 27-én a nagyvezér (Ibrahim) négy mértföldet haladt, bár szép mezőkön, de mindenütt folyótlan síkságon, melyet itt-ott néhány tavak és gyakori esőzések nedvesítettek. Táborában az ivóvíz s élelem hiánya miatt nemcsak tömérdek ló elveszett, de oly drágaság is támadt, hogy az árpa kilója 120—130, a liszté 200 oszporára szökkent. Ibrahim pénteken az ozman déli imádság idejétől, az az 10 órától napszálltaig öt mérföldet hagyva hátra a *Tiszához, Szegedre* jutott.” Ennek lakosai „jó eleve értesülvén a közelgő veszélyről, egész családos-tól, minden vagyonostól a Tiszán át, a túlsó partra költöztek s lakhe-lyöket üresen hagyták; de a körülfekvő faluk lakosai részint vigyá-zatlanság, részint gondatlanság s keleties mozdulatlanságból a rémítő éhhadat magokra várva, ettől véletlenül megrohanattak s mindenökből kifosztattak s vagy leöltették, vagy rabszíjra fűzték.”²⁰

Verancsics Antal egri püspök, azután esztergomi érsek és királyi helytartó egykorú följegyzéseiben²¹ krónikai rövidséggel említi a mo-hácsi szerencsétlen csatát s megemlíti annak utóhatását, meg azt is, hogy Szulejman szultán merre és hányfelé bocsátotta ki rabló hadait, nevezetesen hogy a Vértes hegységben Heregynél s Maróthnál az ösz-szegyült menekvő magyar nép két elsáncolt táborát ezek megostromol-ták s a népet levágták; ilyen harmadik sánc volt a Mátra hegységben, melyet szintén kiostromoltak; a negyedik sáncnál eképen ír:

Szabatkánál az község egy tábort járt vala kit az terekek igin úvának, de semmiképen meg nem vehetik, bikkivel megmaradának.

Szalay László jeles történetírónk Verancsics ezen állításait tévesen a bácsi szekértábor lemészároltatására alkalmazza.²² Tudván azonban azt, hogy Szulejman naplója szerint a bácsi tábor bevétetett és elpusztított, semmi esetre sem hihetjük el, hogy az egykorú emlékiró által szó szerint említett *Szabátka* megsemmisült volna, mert hisz még ezen évben, illetőleg 1527-ben *Török Bálint* fényes kastélya épen állott, midőn abban, mint később látandjuk, Cerni Jován udvarát elhelyezé.

Szabadka szerencsés megmaradása első sorban azon körülményeknek tulajdonítható, hogy a török hadsereg kétfelé osztva inkább a Tisza és Duna folyását követve vonultak lefelé; Ibrahim Szegednek, maga a szultán a Duna mellett Bácsnak vette útját. Kétségtelen, hogy összeköttetéseiket útközben is megtartották; — kétségtelen az is, hogy egyes szálguló csapatok Szabadka vidékét elárasztották. Minden valószínűség oda mutat tehát, *hogy Szabadkát egyik főserég sem támadta meg; de megtámadta azt egy kisebb had, melynek aztán a helység és a környék népe vitézül ellentállhatott.*

És e hőstény mutatja, hogy Szabadka már a 16-ik század idején népes és mondhatni nagyközségnek. Mert bizonyára egy néhány száz lakóval bíró helység, lett légyen az bármilyen jól megerősítve, nem lett volna képes ellentállni egy győzelemittas, ölni-rabolni vágyó hadoszlop támadásának.

Ezen állítás nem zárja ki azon véleményt, hogy a vitéz őrséget a szomszéd helységek, pl. *Tavankút, Csantavér, Nagyfény* s többiek ide menekült lakosai is támogatták a védelemben.

A Duna—Tisza közötti táj elpusztult; a virágzó földműveléssel, iparral dicsekvő vidék falvait romhalmazok jelölték; ekkor pusztultak el Bajmok, Tavankút, Csantavér, Nagyfény stbi környékbéli helységek is. Sok vér folyt akkor tájainkon.

Szulejman 1526. október 9-én kelt át romboló seregével a péterváradí réven, hátrahagyva pusztításának iszonyú emlékeit.

*

Ekkor jutott hírrre a fekete ember!

Zápolya János, miután az országot pusztító török sereg területünkről kitakarodott, s azon főurak is, kik a mohácsi csatából menekülve Bécsbe futottak, visszaszállingózni kezdettek, Tokajban időzött, midőn a fekete ember hírért hallá.

Ez a fekete ember egy alacsony sorsú családból származott szerb egyén volt, ki Zápolya Jánosnál még mint vajdánál lovászkodott. Neve *János*, akkori szólás szerint *Fekete János* = *Cerni (Cserni) Jován*.

Testbőrén fejétől lefelé egy ujjnyi szélességű vérvonal húzódott végig. Innen vette nevét.

Mária özvegy királyné testvéréhez, Ferdinándhoz írt leveleiben *„le noir”* névvel említi.

E különös testi tulajdonság, továbbá a nagyravágás s azon álhírek terjesztése, mintha ő a szerb cárok utóda lenne, végre kalandos tervei: a zavaros időben mindent maga részére hódítani, szerb sorsosainál bizonyos vakhitet támasztottak irányában.

A szerbek csodatetteket beszéltek róla s prófétájaknak tartották.²³ És midőn — írja Szerémi — János vajda hallotta, hogy a fekete ember mint egy új szent körül mily tömérdek ember csoportosul össze Erdélyben és az alvidéken, kívánta, jelenne meg előtte Tokajban.

Jován el is jött, s midőn Zápolya előtt megjelent, annak kegyelmébe ajánlotta magát, hűségeskújét le is tette. *„Ugy ragaszkodott János vajdához, mint egy szolgálga.”*²⁴

A hűség felajánlása után János király megajándékozta őt lovakkal, költségekkel és más tárgyakkal, s megparancsolta neki, hogy vonuljon a Tiszához, az elpusztított Bácsmegyébe, *„mert ott a majorokban igen sok élelmiszerek vannak összehalmozva, elhagyott marhanyájak az Isten gondjára bízva.”*

Jován a parancshoz tartva magát nagyszámú szerbjeivel sebesen levonula a Tiszához, hol temérdek, többnyire Szerbiából átjött nép sereglett hozzá.

A lakosok Bács megye téereiről elmenekülvén vagy a török által foglyul vitetvén, többnyire gazdátlanul maradtak telkeik, asztagaik, barmaik.

mindjárt az 1526-ik év őszén ezeket iparkodott elfoglalni a fekete ember, s midőn a törökké lett szerb földről sok kivándorló csatlakozott hozzá, úgy, hogy később serege 10—12 ezerre felszaporodott, az egész Duna—Tisza között a legiszonyatosabban pusztítani kezdé.²⁵

Nemsokára azonban az elmenekült magyar birtokosok visszajöttek régi lakhelyeikre s javaikat követelték Jovántól.

De ez — mint Salamon mondja²⁶ — már kiosztotta volt emberei közt a Bács megyei birtokokat, János király felhatalmazására hivatkozván. Ellentállott a régi birtokosoknak, s midőn ezek panaszkodtak, azt mondta: *„Én ezen földet elpusztulva és minden néptől elhagyatva találtam s már népemmel egészen elfoglaltam.”* A magyarok ezt felelték: *„Mi nem hagytuk volna el ezt a földet, ha az erőhatalom nem jött volna ránk.”* Jován azt veté ellen, hogy a magyar nemesek különben sem bírnák magukat ezeken a kitett széleken megvédeni a török ellen, ettől a hatalomtól pedig ő foglalta el.

És csakugyan eleinte János király kedvében igyekezett járni, de alattomban arra törekedett, hogy a függés béklyóitól megszabadulva magának és övéinek független országot alapítson. *Ez okból magát cárnak nevezette, Zubota nevű vajdája, külön palatinusa és kincstartója*

volt. Külön *nemesi rendet* alapított, ennek adományokat, kiváltságokat osztogatott. Egyik legrészletesebb forrásunk: *Szerémi György* a további eseményeket ekként beszéli el:

„Ekkor megkereste a magyarság *János* királyt mondván: *„Felséges király! Ez a fekete ember az ő népségével elűzi birtokáról a keresztény magyarságot és alattomban sok gonosztságot és bujálkodást követ el.”* Nem lett sikeres eredménye azonban e panaszoknak, mert *Jován* cár is gyakran felkeresé *János* királyt követelve, kérvén őt, fogadná el szolgálatát s ígérvén: *hogy rendelkezéseinek mindenkor engedelmeskedik, mert népével egyenként és összesen kész érte életét is áldozni.*”²⁷

„A király azt mondta a követeknek: *„Jován* cár, a ti hercegeitek már háromszor letette nekem a hűségesküit, és abban felfogadta, hogy értem akar élni és halni; azért ő az én emberem!” Mire a követség felelte: *„Hidje el, Felséged, hogy a mi urunk, Jován* cár is épen úgy nyilatkozott előtünk, a hogy *Felséged* elmondotta.” És azután elbocsájtá a követeket, megparancsolván nekik, hogyha szüksége lesz rájuk, akkor készen legyenek. És akkor a *Jován* cár alatt levő idegen had 12 ezer főből állott; mely erővel a király megvehette volna Pozsonyt, Prágát és az egész Csehországot. Sürgette is *Radich Bositt* a királyt, hogy vízen, szárazon menne egészen Bécsnek, melyet Isten segítségével leigázhat és meghódíthat. *János* király azonban röstségénél fogva elhanyagolta azt. Mint vajda rettenthetlen, merész és villámgyors volt hadserege élén; királysága alatt azonban bátoratlan és félnék volt.”

„Ez alatt *Jován* cár keményen harczolt a magyarokkal. Gyakran jártak küldöttségei *János* királyhoz, panaszokkal telve a nemesség ellen; ellenben a magyar nemesség is keserűen panaszkodott *Jován* cár ellen, hogy Bács megyében iszonyú mészárlást és pusztítást visz véghez. És ekkor lakott az ő székhelyén *Török Bálint*nak zabattkai várában.”²⁸

„Készületeket tett azonban *Török Bálint* a fekete ember ellen, kit népe tisztelt és rettegett s kihez *Törökországból* sokan sereglettek, mint az istentől választott csodatevő prófétához; kit azonban *Török Bálint* semmire sem becsült, hanem erőt gyűjtött ellene, és pedig 67 válogatott lovas vitézt *Bánffy Jakab* seregéből és saját várából, *Szigetvárból* megindult *Pécsten át* s a bátai révénél átkelt a *Dunán* a győzelem teljes reményével.”

És csakugyan *Török Bálint* egyrészt azért, mert *Jován* őt szabadkai uradalmától megfosztotta, másrészt mint *Ferdinánd* király híve bosszúságtól eltelve rohant Bácsmegyére, hogy a *János* pártján levő kalandort megfékezze.

Mint fentebb említők, *Szabadkát* ez időtájt attya után bírta *Török*. A történelmi hagyományok szerint itt erős kastélya volt neki. Valószínű, hogy e kastély védhető állapotba helyeztetvén, képezte a *Verancsics* által említett „szabadkai táborn”, vagy is a tulajdonképeni palánk erődöt, mely a török támadásának 1526 nyarán vitézül és sikeresen

ellenállott.²⁹ Sok okom van hinni, s erre később visszatérek, hogy e szabadkai erődtmény a török hódoltság alatt is mind végig az alföldön akkor nagyszámban található „*palánk erődök*” egyikét képezte, utóbbi időkben természetesen török fenhatóság alatt.

De kövessük a krónikást előadásában:

„Midőn pedig a király ő felsége (János) arról értesült volna, hogy *Török Bálint Jován* czár ellen tartana, küldöttei által azonnal értesítette, hogy *Török Bálint ellene tör és hogy vigyázó legyen*. De saját emberei is értesítették *Jován* czárt *Török Bálint* jöveteléről és figyelmeztették, hogy a csatára készen legyen. Midőn pedig *Török Bálint* látta volna, mily csekély az ő ereje *Jován* czár ellen, megfélemllett; de meg is lepetett általa, és kegyetlenül megveretett, úgy hogy kevesed magával menekülhetett át a *Dunán*. Ekkor győződött meg *Török Bálint* arról, hogy mily kevés az ő ereje *Jován* czár ellen.”

„Már előbb történt, hogy midőn ez a fekete ember *János* vajdától *Tokajból* lemenne *Temesvár* felé a Maroson túl, elfoglalta *Choma* mezővárost,³⁰ *Csáky László* várát; *Csáky László* pedig ki akarván őt üzni, 300 lovas magyarral ellene ment. Ezt megértve *Jován* elhagyta a várat és *Temesvár felé* ment. *Csáky László* pedig, mint hős szíttya magyar az apátfalvi réven át üldözté őt a Maroson. *Csanád* mellett szemtől szembe állott a két sereg, hol borzasztó ütközet fejlődött ki közöttük. Mind a két részről számosan elesetek, de *Isten Jován* czárt segítette meg, mert ő kettőjük között kifejlett párbajban a nagy magyar *Csáky Lászlónak* fejét vette. És ebben a harcban a magyar nemességnek nagyobb része elesett.”

Úgy látszik, hogy a történetíró által említett eme harc ugyanazon időre esik, mikor *János király* megtudván *Jován cár* hűtlenségét, ellene *Perényi Péter* erdélyi vajdát küldötte, de a kit fekete ember seregével tönkrevert. Erre vonatkozólag *Verancsics írja*.³¹ „*Cár Jován* sok gonosz-ságot művele, mert *Szegedet* megdúlá. Az *Tiszán* által kele, *Szölűsnél* *Perényi Pétert* megveré és néhány ezer embert levága. Onnatt Erdélybe sieté, mind *Szászvárosig* dülattatá.”

Szerémi írja tovább: „Mindezekről az ország rendei és nemesei értesülvén *János* királyhoz jöttek Budára kérelmezendők: hogy miután gyermekeik és leányaik a török által elhurczoltattak és saját sorsukra hagytak, tehát miért szolgálí ők a királynak, ha nem azért, hogy kegyeskedjék őket a *Jován* czár uralma alól felszabadítani és ellene megvédelmezni. Ekkor *János király* mondá nekik: „*Ha én nem uralkodhatom felettetek, mert ellenem pártütők vagytok, hát uralkodjon ő (:t. i. Jován* czár); mert ő neki temérdek saját nemzetiségű népsége van. Én gyenge vagyok, mert kiragadtátok a királyi hatalmat kezeimből; gyengévé tettetek lázadástok és engedetlenségtek által, én nem tehetek semmit *Jován* czár ellen.” Azok pedig kérték: „*Engedelmesek leszünk felséged iránt és megfizetjük az adót úgy, mint a kereszties hadak idejében.*” Mert

a nemesek meg voltak törve, igazva; mert jobban tartottak, féltek a fekete embertől, mint félték a királyt. János király mégis biztatta az ország nemeseit és báróit: *„Legyetek nyugodtan, míg én megidézem és parancsolni fogok neki.”*

„Ez alatt pedig Török Bálint 300 lovassal ismét a fekete ember ellen jött s nyílsebesen bevette Zabattka várát, mivelhogy a fekete ember nem volt otthon, Zabattkán. A kiket pedig embereiből ott talált, azokat elűzte és a lakosok által hadi szerekkel elláttatván, magát biztonságra helyezte.”

„Ferdinánd király és a magyar országnagyok Törökországból származott Bakith Pál rácz embert Bécsből követségbe küldötték a fekete emberhez tetemes somma pénzzel, hogy azt Ferdinánd részére hódítsa, ígérvén neki várakat javadalmaikkal együtt, nem úgy, mint János király, a ki semmit sem gondolt vele. E levél mellett küldöttek a fekete embernek, a ki Jován császárnak neveztetik, 5000 főt, a szolgálóinak 500 rőf posztót, 5 darab török lovat és egyéb drágaságokat; melyeket Bakith Pál átvevén, előbb Pécsre vitte. Itt ezen drágaságokat átadta Botus Márton kereskedőnek azon megbízással, hogy azt Ferdinánd király nevében vinné el és adná át a fekete embernek.”

„És Botus Márton elvitte azokat Jován császárnak Szegedre, mert ez már akkor is ott lakott, miután Török Bálint magát Zabattka várában megerősítette.”³²

„Jován császár kezébe vevén a levelet és az ajándékokat és megértvén Ferdinánd kívánságát: hogy szolgálatát kéri, azonnal kiosztotta szolgálói között a kapott ajándékokat; osztott belőle a Szubota vajdának, a palatinusának és a kincstartójának. Nagyon örült a fekete ember Ferdinánd király felhívásának és azonnal hozzá állott. Mert Ferdinánd azt írta neki, hogy semmit se féljen Zápolyától, mert őtet legközelebb haddal fogja megtámadni s levervén, megteszi a fekete embert magyarországi despotának. Neki adja mind azon birtokokat, melyeket még Zsigmond király adott a despotáknak.”

„És utoljára a kereskedő átadta neki az erről szóló, függő pecséttel megerősített bullát. Botus Márton sietvén vissza Pécsre, még csak annyit mondott Jován császárnak, hogy most már ne háborgassa Török Bálintot, minthogy mind a ketten Ferdinánd királynak szolgálói. Mire azt felelte neki a fekete ember: „ha utazol vissza, ejts utadba és mond meg neki, hogy szolgálói vagyunk Ferdinánd királynak és így testvérek, barátok vagyunk.”

„És midőn Botus Márton visszautaztában betért volna Török Bálinthoz Zabattkára és ezt az üzenetet megmondta volna neki, Török Bálint azt felelte: „jól van, de azért az én kezem által hal meg.”

„Török Bálint ezután meghívta a kereskedőt, hogy étkeznének együtt, de ez a János király embereitől való félelmében szabadkozott és

mentegette magát. Akkor *Török Bálint* azt mondta neki: *ne félj semmit, én elkísérlek tégedet a dunai révig.* Így megbátorodván, ott maradt ebéden és azután mindjárt el is kísérte őt a *kalocsai dunai* révig, s így lovagolt haza minden baj nélkül *Botus Márton Pécsre.* Hanem itt már *Bakith Pál János* királytoli félelmében nem mert többé ez ellen működni."

"Mikor megértette János király Budán, hogy elől és hátul ellenség közé van szorítva, a szegény sírni kezdett."

"Akkor a király levél által megparancsolta *Jován* czárnak, hogy csak is tíz szolga kísérete mellett azonnal jelenjék meg előtte Budán. És ezen parancsolatot futár által küldötte el *Jován* czárnak, ki midőn annak tartalmát megértette, azt felelte: „Már négy hónapja, hogy sereggemmel ezen az elpusztult földön vagyok; ő felsége érdekemben semmit sem tett és nekem semmit sem adott. Ő felsége csak ül Budán, mint egy néma. Ellenben *Ferdinánd* legkegyelmesebb uram nekem annyi segédelmet adott és azon kívül függő pecséttel megerősített okmányok mellett birtokokat adományozott; én tehát nem szolgálhatok ő felségének többé. Hittel vagyok kötelezve *Ferdinánd* szolgálatára, tehát hagyjon nekem békét! Ha neki nincsen pénze, van nekem elég!" És 1000 forintot adott át a futárnak, hogy vigye el *János* királynak, mit el is vitt neki aranyban."

"Midőn a futár ezen dolgokat elbeszélte volna a királynak az urak előtt, mindnyájan csodálkoztak *Jován* czár feleletén. A fősfény négy-szer fizet. *Szegény János király pedig nagyon fősvény és rest volt;* nem vizgázott. Ki is nevelték nyilvánosan *János* királyt ezen küldemény miatt."

"Az elűzött Bácsmegyei nemesség folytonosan panaszra járt a királyhoz, sérelmeik orvoslását sürgetendők; elpanaszolták, hogy a török császár birtokaikat elpusztította, a népséget leölette. Most meg midőn *Jován* czártól visszakérték birtokaikat, az nekik azt mondta, hogy: *„szegény magyarok, már többé nem szabad nektek ezt a földet bírni, mert a fegyverjognál fogva egy éjszakán könnyen össze fűzetlek benneteket és Nándor-Fehérvárra hurczoltatlak. Azért nem is tudjátok, hogy mit kértek."*

Zápolya János végre elhatározta, hogy a hűtlen kalandort megfenyíti; ez okból, mint már említők, előbb *Perényi Pétert*, majd midőn ez Szőlősnél megveretett, *Czibak Imre* nagyvárad püspököt küldé ellene seregeivel.

Az elhatározó ütközet a *Maros* mellett, *Szőgyfalvánál* történt meg, melyben *Czerni Jován* serege *Cibak* által tönkrevetett. Maga a cár kevés övéivel Szegedre futott. „A szegény király — írja forrásunk —, midőn meghallotta, hogy *Jován* czár meg van semmisítve, *Te Deum laudamus*t tartatott. *Török Bálint* pedig csendesen megvonta magát Szabadkán és új készüléteket tett, hogy megrohanja Szegedet."

*Szegeden a megrémült népség a fekete ember megérkezéssel házaiba zárkózott; így volt bezárkózva a Szilágyi-féle kőházba is a népség apraja-nagyja.*³³

„Ekkor Jován cár ezen bezárt ház előtt kint sétált az utcán. Egy szegény embernek³⁴ puskája volt, de nem volt tölténye; és így s óhajtott fel: *„Óh Istenem, ha most volna golyóbisom, nem menne innen többé ez a lator!”*

„Ekkor egy másik ember adott neki egy golyót, mit ő — hozzá illesztvén a szükséges puskaport — fegyverébe cresztett *s mint gyakorlott lövő a fekete embert szíve táján lőtte.* S a mint látták emberei, hogy halálosan meg van sebesítve, azonnal *elvittek Szegedről a tornyosi majorságba. Ez a major tíz mérföldre van Szegedtől és három mérföldre Szabadkától.* Amint szolgálai megérkeztek vele még élve Tornyosra, ott egy házban elhelyezték. Főbb emberei egyenkint és csoportosan javaikkal elszéledtek onnan; némelyek meg sem állottak Törökországig, mások szétszóratok a szerb gyarmatokban vonták meg magukat, és csak kevesen maradtak vele.”

Szerémi előadásához hozzáadjuk, hogy Jován a szőgyfalvi végzetes csatából menekülve némely források szerint *kétezred magával csapott Szegedre,*³⁵ *s ott éjnek idején bizonyos Zákány István nevű dúsgazdag kereskedő házáat kirabolni törekedett.* De pórul járt, mert a hirtelen fegyverre kelt lakosság által körülfogatván, *ágyékba lövetett s így vitetett övéi által az éj leple alatt Diód,* mások szerint *Hattornyos helységbe.*³⁶

„A haldokló Jován cár a mely házban feküdt (Tornyoson), annak a gazdája magyar volt; hosszas gondolkodás után még azon éjjel befogott a négyesbe és az ő urához, Török Bálinthoz ment jelentést tenni. És ott röviden elmondta, hogy Jován cár Szegeden egy ember által puskagolyóval megsebesített. A mint ezt Török Bálint meghallotta, még azon éjjel 300 lovas emberével Tornyoson termett és azt megrohanta.”

*„Amint bement a szobába, Jován cár az ágyban feküdt és háromszor megkérdezte, hogy életben van-e? de az a kérdésekre nem felelt semmit. Midőn látta Török Bálint, hogy a fekete ember már haldoklik, azonnal ott az ágyban levágta a fejét s azt egy zászlóval elvitte Szabadkára, innen pedig a fejét és a zászlót felküldötte János királyhoz Budára.”*³⁷

Eddig tart Szerémi érdekes előadása.

János király Budán időzött vala, midőn a *„fekete ember”* megöléséről szóló hírt vette. Az előlotti öröm kifejezéséül az egész városban *harangoztatott, s ágyúszó mellett hirdette ki az eseményt.*

Rincon Antal, a francia udvar követe *Krakkóban* szintén zajosan ülte meg a győzelmet. 1527. aug. 12-én Ferdinánd követe azt írja: *„hogyan Rincon olyan lármát üt a fekete ember halála miatt, mintha a törökön vett győzelemről volna szó. Háromszáz viaszgyertyát és szülvétneket*

gyűjtatott a házak ablakaiban, trombitáltatott, doboltatott, Te Deumot énekeltetett, az utcákon pénz szórattott; rég nem hallatszott hasonló örömszaj Krakkóban.”³⁸

Ferdinánd aug. 1-én értesült a *Jován elestéről*. A kalandor vezér halála idejét tehát bátran tehetjük 1527. évi július hónapra.

A *Jován* cár elleni harcokban Szabadka környékén esett el Zápolya seregéből a derék lovas hadnagy, *Bakics Kelemen*. E vitéz *Török Bálint* hadnagya volt s *Nagy Iván* szerint *Fekete János* által öletett meg.³⁹

A vidék s vele együtt Szabadka tehát megszabadult a veszélyes rabló csapatoktól; *Török Bálint* a mennyire az országos zavarok engedték, bizonyára kiterjeszté gondját Szabadkára; lehet talán, hogy némely időben itt tartózkodott, s egy pillanatra feltűnt még régi háztartásának fénye, de csak azért, hogy a kíméletlen sors a derült napokat borongós időkkel váltsa föl.

Ugyan ő még ez évben (1527) érdemei elismerésül I. *Ferdinánd*-tól adományt nyert a *borogi és soproncai vár*ra; de azután egyik királyhoz sem állván, a hazát pusztította, míg János királytól 1536-ban *Hunyad várát és Debrecen városát* kapta; ez időtől mind végig *János híve* s egyik hadvezére volt, és főleg 1541-ben *Buda védelmében tüntette ki magát*. Szulejman nemsokára elfogatta őt, *Konstantinápolyba vitette, hol a hétóronyban végezte viszontagságos életét*.⁴⁰

Sok vagyon s két gyermeket hagyott hátra; az utóbbiak közül *Török Ferenc* a magyarországi birtokok közt Szabadkát is birtokába vette; másik fiának, *Jánosnak* az erdélyi javak jutottak.

Bár 1526-ban Szulejman romboló hadserege az egész Tisza—Duna közti vidéket iszonyúan elpusztította, még is azon körülmény, hogy Szabadka lakosai a törökök támadását visszaverték, továbbá hogy *Czer-ni Jován Szabadkán Török Bálint kastélyát* még épen találta, azt elfoglalta és lakta, mutatja, hogy az iszonyú csapás első pillanatra nem érte Szabadkát teljes súlyával.

Budavára 1541-ben török kézre jutván, a sors keze nagy mértékben nehezült a Szabadka helységhez közel eső Szeged városára is.

Történetíróink följegyezték, hogy Szegedet és környékét 1542. évig ellenséges seregek nem látogatták. Ekkor történt Szeged eleste. A török megtámadván a várost, ennek polgárai vitézül védték magukat, de a sürgetett temesvári segélyseregek későn érkeztek a Tisza mellé. Szeged már ekkor lángokban állt s el volt veszve!

Buda, Szeged, később pedig, 1552-ben, Csanád és Szolnok elestével az egész Duna—Tisza-köz meghódolt a töröknek.

Szabadka és környéke ekkor került a török hatalom alá. Enyingi Török Ferenc és utódai a helységet nem is vehették többé birtokukba.

JEGYZETEK

¹ *Okmánytár 1. sz.*

² *Salamon Ferenc: Magyarország a török hód. kor. Pest, 1864. 34. és 58. l.*

³ Nagy Iván: *Magyarorsz. Csal. 6. k. 189. l.*

⁴ Varga F.: *Szeged tört. I. 70–71. l.*

⁵ Varga F.: *Szeged tört. I. 70–71. l.*

⁶ Nagy Iván: 10. k. 707. l.

⁷ *Okmánytár 2. sz.*

⁸ *Hunyadiak kora Magyarországon. Gróf Teleky József. I. köt. 63. l. A családi összeköttetés íme ekként áll:*

Marsinay Erzsébet
(1.ső férje: Hunyady Vojk)
(2.ik: Csolnokosy László)

1-től Hunyady János
orsz. kormányzó
(neje: Szilágyi Erzsébet)

2-től Csolnokosy Klára
(Dengeleghy Pongrácz
alvajda neje)

László

Mátyás m. király

†

⁹ *Nagy Iván téved, mindössze az adományozás évét 1462-re teszi. Magyarorsz. Csal. 9. k. 46. l.*

¹⁰ *Magyarország polg. hist. való Lexikon a XVI. század végéig Buday Ferenc, Nagyvárad, 1805. III. 130. l. írja: Pongrácz János (dengelegi) vajdaságot viselt Mátyás király idejében. Nagyon megverte a székelyekkel a törököket Temesvárnál, a kik már másodszor igyekeztek Ali vezérjek alatt Erdély pusztítására 1460. esztendőben. Azután négy esztendővel Budán költ. levele által Csongrádmegyében egy Szabátka nevű falut adott neki Mátyás, melyet azelőtt a híres Szilágyi Mihály bírt vala."*

¹¹ *Gr. Teleki József: Hunyadiak kora. I. 60.*

¹² *Nagy Iván: M. o. Cs. 9. k. 447. l. Idézi az 1498. 22. t. cikket.*

¹³ *Szalay László: Adalékok. 63. l.*

¹⁴ *Okmánytár 4. sz. Ezen okmány eredetije Antunovics József úr értesítése szerint a kalocsai érsekségei levéltárban létezett volna. Onnan vett biztos értesülés szerint azonban a kalocsai érsekségségi, uradalmi és a főkapitányi hármass levéltárban a mohácsi vész előtti időből mi adat sem maradt meg. Katona ugyan kivonatilag érinti (:Hist. Metr. Colocensis ecclesiae, P. I. pag. 499.) egyik munkájában és idézi ott c. alatt a saját nagyobb terjedelmű „Historia Criticájának” T. XVIII. pag. 79-ét; e helyen aztán Várdy Péter fentebbi levelét egész terjedelmében adja is; de azt nem a kalocsai levéltárakban talált, ott nem is létező eredeti példányról, hanem Wagner Károly munkája után közli, ki Várdy Péter leveleit kiadta. (: Petri de Warda Ecclesiarum Colocensis et Bachiensis Canonice unitarum Archiepiscopi Epistolae. Praefatus est et Judicem Chronologicum subiecit Carolus Wagner stb. Posonii et Cassoviae MDCCLXXVI. Pag. 95.:)*

¹⁵ *Bácskai Híradó, 1872. Fridrik Tam. Bácsm. leírás.*

¹⁶ *Szalay: M. O. t. III. 436. l.*

¹⁷ *Szerémy György: Magyarország romlásáról. 28. l. és okmánytár 3. sz.*

¹⁸ E javadalmazások természetesen kir. megerősítés mellett történhetek.

¹⁹ Szerémi: *Magy. orsz. roml.* 29. l.

²⁰ Jászay Pál: *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után.* I. k. Pest. 1846. 29. 30. l.

²¹ Verancsics: II. k. 24–25. l.

²² Szalay: *Magyarország története.* 9–10. l. IV. k.

²³ Salamon F.: *Magyarország a török hódoltság korában.* 328. l.

²⁴ Szerémi György: 38. fej. 125. és köv. l.

²⁵ Verancsics Antal. II. 26. lapon írja: „Cár Jovan oláh fi, kit fekete embernek hívnak vala, ugyan ez időben támadta, ki az rácokkal nagy sokan támadta, és az Tiszán általa kelvén, Bács megyére jüve és minden feli sok dúlást, emberölést títete az rácokkal.”

²⁶ *Magyarország a török hód. kor.* 328–329. l.

²⁷ Szerémi György 142. és köv. lapokon írja: Akkor én írnok voltam az udvarnál s minthogy nyelvöket nagyon jól értettem, a követek én hozzám szoktak fordulni s én szoktam megírni kérelmezéseiket a királyhoz; a miért aztán nagy tisztelettel viseltettek irántam, sőt meg is ajándékoztak.

²⁸ Szerémi: 54. l. *„In arce Zabaltka Valentini Therek”.*

²⁹ lásd e munkát: 36. lapon.

³⁰ Talán Gyoma?

³¹ Verancsics munkái. II. k. 26. l.

³² U. o. 57. és köv. lap.

³³ Verancsics: II. k. 26. l. *Cár Jován* onnatt (:a szőgyfalvi mezőről:) megfutamék, ismeg Nagyszegedre mene, kit puskával *Vid Sebestyén* meglüve a *Szilágyi László* palotájából.

³⁴ *Vid Sebestyén.* L. f.

³⁵ Varga: *Szeged tört.* I. 91. l.

³⁶ Bárány Ágoston. *Torontál megye hajdana. Hattornyosnak. Horváth Mihály Tornyost, Verancsics Nyíregyházát* említ. Szerémi határozottan körülírja e hely távolságát Szegedtől úgy, mint Szabadkától. A helység tehát, melyben a kalandor megöletett, a mai napon Zenta határában, Szabadka szomszédságában fekvő Tornyos puszta helyén volt.

³⁷ Szerémi: 167. l. Verancsics 1. h. írja: „Cár Jovan onnén sebben elmene, Terek Bálint Nyíregyházatt reája találtatik, ki igen beteg avagy ímár megholt vala, fejét neki vev, János királynak Budára köldé.”

³⁸ Bucholtz: *Geschichte der Regierung Ferd. I. Bécs. III: 219. l.* „Der französische Bott allhier von wegen des schwarzen Mannes Todt ein solchen Triumph gemacht, als hätte man den Türk auf's Haupt erlegt . . . Hat pey drei hundert Waxenkertzen und Tackeln im Haus und Fenstern lassen anzünden, lassen Trommeten Pauken pfeiffen, und Te Deum Laudamus singen, Gelder unter das Volk geworfen; allda ist ein solch Inbeliren und Geschrey gevest, dass man zu Krakau lange nich gehört.”

³⁹ Nagy Iván: I. 98. l. Bakics Kelemen azon családból származott, melynek hat tagja II. Lajos király alatt, 1522-ben a Rácországban táborozó Tomory seregéhez jött át s nálunk honfűsítást kapott. A Bakits család többi tagjai is Zápolya pártján szerepeltek a tokaji ütközetig (:1528:), ekkor azonban Ferdinándnak hódoltak meg. Szalay László: „A magyarországi szerb telepek” 11. lapján írja: „Zápolya hadai nehéz tusák után megverték és megölték (Jovánt), de diadalukat ellensúlyozta a körülmény, hogy a Bakicsok s velök más szerb kapitányok, kik eddig János királyt szolgálták, most Ferdinándhoz álltak át.

⁴⁰ Nagy Iván: XI. 291. l.

III.

A TÖRÖK HÓDOLTSÁG IDEJE AZ ÚJ LAKÓK BETELEPEDÉSÉIG 1552–1685.

Az 1526-ik év után, a rövid ideig tartó *Cerni Jován-féle* mozgalmakat kivéve, halálos csend uralkodott téreinken. E gyász kétszeresen hirdeté e tájon a magyarság végképeni elpusztulását. Egyik forrásunk *a Duna és Tisza között meggyilkoltak számát 400 ezerre teszi.*

A mohácsi csatától a 17. század végéig, de sőt a 18-ik elejéig túlnyomóan csak szerb lakosságnak nyomát találok a mai *Bács és Bodrogh* megyékben. Innen van, hogy a *Thököly- és Rákóczy-féle* mozgalmakban a két vármegye mint közhatóság nem szerepelt. Sem ezeknek, sem *Csongrádnak* az országgyűléseken képviselői nem voltak.

De hová lett *Szabadka régi magyar lakossága? Mikor pusztult el?*

Már az 1514-iki *Dózsa-féle* parasztlázadás elnyomása céljából az országtanács által szerémi szerbek küldettek be különösen *Bácsmegyébe*, kik egyrészen okozói voltak, hogy e táj elpusztult¹.

Szaporodott e nép a *Cerni Jován* garázdálkodó hadának maradványaival, kik különösen a *Szerémségből*, többnyire pedig a török által elfoglalt szerb területről e tájra beköltöztek.

Midőn *Szabadka földesura, Török Bálint* a helységből menekülni kénytelenítettett, igen valószínű *az itteni magyarság is elvándorolt* más biztosabb tájra, s bizonyosnak vehető, hogy *Jován szerb népéből* nagyobb mérvű lakosítást eszközölt *Szabadkán*.

Tehát a szabadkai szerb lakosság első nyoma itt keresendő.

*Szalay László szerint*² a Szerém meghódítása s *Jován* felekezetének szétverése után tömegesebben már csak a temesi grófságban székelték, kiket a *Zápolya pártján volt Petrovits Péter* erős kézzel tartott féken; ezen állítás nem zárja ki a lehetőséget, hogy *Szabadkán és vidékén kevesebb számban szerb lakosság nem maradt volna.* Annál valószínűbb ez, mert egy másik forrásunk³ szerint *„a jövevény ráczok aligha nem maradtak meg az elfoglalt birtokokon, nem mint jobbágyok, hanem mint tulajdonosok.”*

Ez állítás mellett szólhatnak továbbá a 17. századbeli források, melyek a török által hódított terület adózási viszonyaira vonatkoznak. „1627-ben Szőnynél a török és magyar kormány biztosai közt folyván az alkudozások, a török biztosok a kétfelé adózó falukra nézve ezt írják

sérelmeik közé: Szultán Szulimán török császárnak utána Mezőség tartományában levő faluk soha a magyar uraknak sem szolgáltak, sem adót nem adtak. De Zsitvatoroki végzésnek végbevitele után Tülok, Szécsén, Nógrád, Gyarmat, Palánk és több várakhoz tartozandó hajdúság a rácz falukban lovat, 12.000 ökröt erőhatalommal elhajtottak és az végezésnek ellene erővel koldultatni akarják őket s.t.b."

Hogy mit ért a török Mezőség alatt, nemsokára maga körül írja, midőn benne fekvőnek mondja Szegedet, Martonost, Szabadkát, Zombort, Titelt, Baját és Kalocsát.

Világos lévén mind ezekből: hogy a magyar lakosok Szabadkát még Cerni Jován támadásakor elhagyták, utóbb a török és szerb elől menekedtek; — hogy továbbá: a tájat a szerbség lassanként benépesítette s különösen a 17. század elején Szabadka okmányilag is rácz falunak említették, bizton megállapíthatjuk, miként Szabadkán a 18-ik század közepéig magyar lakosság nagyobb számmal nem létezett többé.

A török kor vázolására térvén át, vajmi rosszul esik nekünk, hogy Szabadka nevét krónikáinkban alig találjuk néhányszor említve.

A Szabadkát magába foglaló Csongrád, továbbá Bács és Bodrog megyék területe a hódító Szulejmán idejében a budai beglerbég főnhatósága alatt álló szegedi szandzsáksághoz tartozott. Később a szegedi szandzsákság az egrí ejalethez (helytartóság) csatoltatott: III. Murad ugyanis, ki 1575-től 1595-ig uralkodik, a hódított területet a szandzsákokon kívül ejaletre osztja s az egrin kívül még a budait, temesvárit és hanizsait szervezi.⁴

A török eltörli még a megyék határszéleit is, úgyannyira, hogy azok a későbbi időben, régi alakjaikban újra visszaállíthatók nem voltak többé. Így Csanád, Csongrád, Békés, Szörény, Krassó, Temes, Torontál, Pozsega, Bács, Bodrog, Pest, Kis és Nagy Kunság és Jászság, Heves, Fehér, Esztergom, Tolna, Baranya, Zala stbi nem létezett a török térképén.

Szabadka minden valószínűség szerint egy megerősített palánk lehetett. Ily palánk erődöket találunk az alföldön számos helyen.

A török lovasönkénytesek, kik a hódító sereg egy nevezetes részét képezték, rendszerint ily palánkokat alakítottak, vagy a már meglevőket elfoglalták. E palánkok rendszeren a határ széleken földből hányt sáncokból állottak, s mint egy előőrsi szolgálatra voltak szánva.⁵ A lovas önkénytesek ily helyeken a kincstár költségén éltek.

Mihelyt a török valamely vidéket megszállott, az egész földet kiosztotta katonái között. A csapat főnökök rendszerint egyik főbb helyen foglaltak lakást s innen adták ki rendelkezéseiket.

Az egész törökség azonban e leteleptetés után is egy bizonyos rendszerrel bíró hadsereg maradt. A fővárakban létező rendes katonaság, a palánkokban lakó rendetlen lovas csapatok csak úgy kiegészítő részét képezték annak, mint a kborló — és a csak harc idején zsoldot kapott — kalandorok.

A szabadkai török erődítmény létezését adatokkal is igazolhatjuk. 1638. évi október hó 10–20-ika között IV. Mürád Mevlana bajai kádinak megparancsolja, hogy a szabadkai és egyéb, a szegedi livában fekvő váraknál szolgáló halasi embereknek hajóhúzásra való alkalmaztatását meg ne engedje.⁶

És hogy a szabadkai vár a szegedi kerület parancsnoksága alatt bizonyos vidék központja és így nevezetesebb hely is volt, igazolja azon körülmény, hogy 1684 körül Musztafa szegedi dizdár az iránt nyugtatja a jankováci rájákat, hogy azok hátramaradt adójakat Szabadkára meghozták.⁷

A zárda krónikája írja: a mohácsi vész után a törökök itt (Szabadkán) némely erődítményeket emeltek, melyekről azonban szintén már keveset tudunk! A Pray részére a város által kiszolgáltatott adatok szerint a ferenciek templom tornyának a homlokzat felőli része még a törökök épületének maradványa.

Ezen adatok igazolják: hogy Szabadka a török világ alatt el nem pusztult, vagy ha elpusztult is, rövid idő alatt fölépítettett és megerősítettett az idegen elem által.

A 1592–1606. évek alatt folytatott nagy török háború viszontagságaiból meg kell említenünk, hogy 1597–1599. években a török által behívott tatár szultán táborá folyvást Zomborban telelt s onnan tett kicsapásokat.⁸ Ezen kicsapások idején forrásaink nem említik Szabadkát, de a hadjárat színhejét tekintve föltehető, hogy a szabadkai török őrség szintén közre működött szövetséges társával a vidék pusztításában.

1605–1606. táján másolt le Kyrimi Ibrahim az angorai medreszetanodában egy török kéziratot, mely ismeretlen időből leírja azon helységeket, városokat és várakat, melyek a török által elfoglalt területen léteztek.⁹

Ezen okmányban azonban Szabadkáról egy szó sincsen; de van Zomborról s Bácsról, mely adat érdekli is tárgyunkat.

Zombor leírását előadva mondja: „A Duna partjától keletre egy napi járó földre eső kerület és lúva; és pedig a mint az ember Egerbe menvén Belgrádot és a Dunát elhagyta, Bácska síkságán ezen kerületen kised városba ér... Szomszédságai ezek: Szeged, Szolnok és Bács kerületek. Báctól Zomborig, innét Szegedig és ettől Csongrádig egy-napi út a távolság.”

Kétségen kívül van tehát helyezve: hogy a török uralom ideje alatt Szabadka előbbi tekintélyesebb nagyságából sokat veszített s csak későbbi telepítések után nyert ismét nagyobb mérvű fejlődést; mert ha nevezetesebb török vár lett volna, bizonyára a helyiratban, de még más történelmi forrásainkban is a város nevével több ízben találkozoznánk.

*

Budának 1686-ban történt visszavétele után a törökön számos győzelem vívatott ki, úgy annyira, hogy I. Leopold fegyverei Szerbiát, Boszniát és Bulgáriát meghódították.

1690-ben azonban a kocka megfordult, mert *Strasser* cs. tábornokot *Mustafa* nagyvezér *Szerbia* határán hadastól levágta, előbbi foglaltsait visszavette, *Belgrádot* elfoglalta: ennek folytán a *Leopold* hűségére tért szerb nép félve a török bosszújától, tömegben menekülni volt kénytelen.

Ekkor fogadta be *Leopold* császár a határainkra érkezett *Csernovits Arzén* ipeki patriarchát a vele jött 37 ezer, mások szerint 40 ezer szerb családdal.

Sokan vannak, kik a vármegyékben megtelepedett dalmata (bunyeuác) nép beköltözését szintén a *Csernovits-féle* településsel hozták összefüggésbe.

Lehet, hogy a 40 ezer család között számos dalmata és sokak találkozott, de a szabadkai bunyeuác lakosság betelepülését okmányaink szerint már előbbi időre kell tennünk.

Mert tény az, hogy a szabadkai dalmata őrségnek már 1685-ben *Szutsits Lukács* szintén dalmata eredetű első kapitánya volt.¹⁰ Ennek vezénylete alatt 1690. évben, előbb mintsem *Csernovits* szerbjeivel bejött, *Belgrád* védelmében ténylegesen részt vett.

A vár elestével nevezett vezér minden birtokát és vagyonát elvesztette.¹¹

Tény továbbá, hogy a most nevezett szabadkai kapitány, továbbá *Markovics Dániel* s fia, *György zombori*, szintén dalmata nemzetiségű kapitányok már az 1685-ik évtől 1688. évig *Szeged* környékén és végvidékeken életüket, vagyonukat nem kímélve kitartással harcoltak a török ellen.¹²

Mindezekből kitűnik tehát, hogy a szabadkai dalmata lakosság már 1685-ik évben, vagy ezelőtti időben telepedett meg jelenlegi lakhelyén, s ugyan egy időben telepedtek vármegyénk téreire a zombori, bácsi s más helyeken lakó dalmata lakosok is.

Ezen állításunk nem zárja ki azon valószínűséget, hogy a *Csernovits Arzén* alatt bejöttek közül nagyobb számú szerb család telepedett meg *Szabadkán* is. Sőt inkább ennek megtörténtét később igazolva látjuk a bécsi hadi tanácsnak 1694. évi május 31-én kiadott rendeletével,¹³ melyben a *Csernovits és Monaszterly János* alvajda által lakhelyül választott *Kis Kunság* helyett a vezényletük alatt álló szerbség állandó lakhelyéül a többi közt a régi *Bodrogh* megye jelöltetett ki. A beköltözés még ezen évben megtörtént; a későbbi tiszai korona kerület, mely *Szabadka* közelébe esik, és az egész *Tisza—Duna* közti táj ekkor nyert legnagyobb számmal szerb lakosságot.

JEGYZETEK

¹ Szalay: Magyarorsz. szerb. telepek: 11. l.

² Szalay: Szerb telepek, l.

³ Salamon: Magyarorsz. a török hód. 329. l.

⁴ Salamon: id. munka: 247. 248. l.

⁵ Salamon F. a 130. lapon írja: A törökök rabló kalandjai következtében már a török megtelepedése előtt a magán birtokosok *nem csak régi váraikat megerősíték*, hanem a kitett helyeken, mint túl a *Dunán*, új, *kisebb nagyobb erődöt emeltek*. A kisebb erődök egy neme volt az, melyet ma a hadtanban „Blockhaus” név alatt ismert erődítések modorában építettek. Egy mély árok, azon belül kettős borona fal, melynek közét földdel töltötték meg. Ezt nevezték akkor palánknak, párkánynak, castellumnak. Ezek némelyike sarkain bástyával volt ellátva, s néha oly terjedelművé lett, hogy várnak lehetett nevezni.

Nem tudni, a töröktől tanulta-e a magyar, vagy megfordítva, annyi bizonyos, hogy a palánkok nagy számmal voltak hazánkban, mind a mi részünkön, mind a török részen s rendszeren a határ váraknak mintegy előőrseiül szolgáltak, *30–40, néha 100 fegyveressel rakatván meg sibi*.

⁶ *Török magyar kori emlékek*. Kiadja a magy. tud. akadémia tört. bizottmánya I. oszt. Okmánytár II. köt. 363–364. l.

⁷ *Ugyanott*: 379. l.

⁸ *Hornyik: Kecskemét vs tört.*

⁹ *A magyarországi török hódoltságról*. Bálint Gábor. *Századok*, 1870. 306. lap.

¹⁰ *Okmánytár* 9. sz.

¹¹ *Ugyanott*.

¹² *Okmánytár* 9. sz.

¹³ Szalay: Szerb telepek. 37. l.

IV.

A SZABADKAI KATONAI ŐRSÉG SZEREPLÉSE AZ ÚJ LAKÓK BEJÖTTÉTŐL 1743. ÉVIG 1685–1743.

Alig telepedtek meg *Szabadka* jövevény lakói új lakhelyükön, alig dördült el az utolsó ágyúlövés *Zentánál* 1686-ban, már is parancsot kaptak a fejedelemtől, illetőleg a hadi ügyeket intéző bécsi haditanácstól, melyben meghagyatik nekik, *hogy az úgy nevezett „Szabadkai telepet” tizennégy sánccal körülvegyék, megerősítsék, és a végeken katonai határőri szolgálatoakat tegyenek.*

Okmányilag bizonyíthatjuk, *hogy a szabadkai őrség első kapitánya Szutsics Lukács vala.* Ő volt az, ki *Vidáhovics György* bácsi kapitánnyal a kereszténység ellensége, a török ellen *Szerém* megyébe, *Belgrád és Temesvár* vidékére a szabadkai őrséggel kicsapásokat tevén, gyakori támadásaikkal annak sok károkat okoztak.¹

Ugyanők hűségese szolgálataik közben s különösen *Belgrád elestével* (Szalay szerint 1690-ben) minden birtokukat és vagyonukat elvesztették.

Történt közben, hogy *Zentára, Becsére és Szerémbe* téli szállásokra vonultak a török és tatár csapatok. Ezeket *Szutsits* katonái nem csak kifosztották s levágták, *de még bizonyos Szíjjártó nevű basájokat is agyon verték.*

Ilyenmű kirándulásaikról számtalan fogollyal érkeztek vissza az erősség falai közé.

Mint okmányunk mondja, az ellenség folytonos nyugtalanításával és örkdéssel tölt el minden idejök. Szegeden 1691. évi május 15-én kelt levélben *gróf Herberstein Lipót* cs. k. kamarás altábornagy, mind ezen tényeket bizonyítván, úgy ebből, mint az alábbi felsorolandókból megállapítanunk lehet, hogy a szabadkai fegyveres lakosság közvetlen a szegedi katonai parancsnokság alatt állott mindaddig, míg a polgárosítás 1741[-ben] bekövetkezett.²

A bécsi császári haditanács az uralkodó nevében 1690. évi június 4-én egy okmányt adott ki, melyben elismeri, *hogy Szutsits Lukács* a kereszténység természetes ellensége, a török ellen, *mint a szabadkai praesidiumi katonaságnak kapitánya ezen minőségben és tisztségben* számos esztendőkön keresztül szolgált Ő Felsége hűségében, egyszerűsmind továbbra is felruházza őt a császári és kir. kapitányi címmel,

kikötven mind az által, hogy minden zsold és a kincstár bárminemű terhelhetése nélkül tartoznak a szabadkai szolgálataikat teljesíteni.³

1695. évben, midőn a Thököly-féle felkelés ismét nagyobb mozgásba hozta hazánkat, a szabadkai őrség ismét megtette azon áldozatokat, melyeket az uralkodó érdekei kívántak.

Ekkor azonban Szutsits Lukács szerencsétlenül járt; mert a felkelők ellen küldetvén csapatával, azok által elfogadott, keményen bánattalmaztatott, összes javaitól kifosztattván sok ideig raboskodott.

Gróf Schlick Lipót tábornagy és a Duna, Tisza és Maros közti vidékek főparancsnoka említi 1699. ápril 15-én Bécsben kelt okmányában, hogy Szutsits e fogságból az isteni gondviselés által megszabadult ugyan, de nem sokkal később a zentai táborba rendeltetvén, itt ismét minden vagyonát elveszté. Megemlíti továbbá, hogy Szutsits Lukácsot személyesen is ismervén tudomással bír arról, hogy a törökkel való háború megkezdése óta, az ellenség erődtítéseinek megostromlásánál, úgy a nyílt ütközetekben is mindenütt, ahova vezényeltetve és reá szükség volt, mint ő cs. kir. Felségének hűséges és vitéz katonája magát kitűnőleg viselte.⁴ Városunk őrségének vitézségét dicsérőleg említi Nagy János, a megváltóról nevezett Szt. Ferencrendiek tartományi főnöke Bécsben 1699. május 30-án kelt levelében, említvén, „hogy nemzetes és vitézlő Vidákovics György bácsi, Suchich Lukács szabadkai és Markovics Dániel az ő György nevű fiával együtt zombori híres dalmata kapitány urak az alattok álló lovas és gyalog katonasággal a múlt években, de különösen 1685, 1686, 1687 és 1688. években, az én házfőnökségem idejében Szegeden és végvidéken életüket, vérüket nem kímélvén, mind a mellett is, hogy összes javaikat és vagyonukat elvesztették, éjjel nappal, az ellenséggel szemben önmaguknak feláldozásával ő Felsége érdeke mellett meg nem szűnő álhatalossággal és kitartással harcoltak; mely által nem csak a haza javát mozdították elő, hanem a mi legkegyelmesebb urunk dicsőségét és az uralkodó Ausztriai ház fényét is minden erejökbel védték stb.”⁵

Hasonló bizonyítványt ad Bécsből 1699. július 27-éről báró Nehemcs. tábornok Szutsits Lukács és Vidákovics György kapitányok részére, melyben említi, hogy az ő viselt szegedi parancsnoksága ideje alatt ezen vitézek a vezényletük alatti szerb csapatokkal két évig egy krajcár zsold nélkül híven szolgáltak, s különösen Thököly felkelése elnyomásában kitűnő részt vettek mind addig, míg 1699-ben a Károlyi béke megkötetett. Ezen okmány is gyanítatja velünk, hogy a szabadkai őrség tényleges és nevezetes részt vett az 1697. évi zentai óriási ütközetben.⁶

Gróf Marsigli Lajos Ferdinánd tábornok, ki az országos határok meghatározása végett küldetett ki a végekre, Szegeden 1701. évi május 6-án bizonyítványt adott ki Szucsics Lukács szabadkai kapitány részére, melyben írja: „miként ő nem csak az utolsó háború alkalmával a katonai dolgokban, hanem más többféle ezzel kapcsolatos katonai kiküldetéseken is, melyek az én kormánylatom alatt, leginkább az országos

*határok megalapítása céljából történtek, mindenkor Ő felsége szolgálataiban híven, szerényen, alhatatosan járt el, úgy annyira, hogy nem csak a legpontosabban eleget tett szolgálati kötelezettségeinek, hanem minden alkalommal teljesített hasznos szolgálatait által dicséretre méltó érdemeiket is szerzett s. t. b. i.*⁷

AZ 1703–1711-IKI SZABADSÁGHÁBORÚ

II-ik Rákóczi Ferenc, a dicső emlékü választott fejedelem emlékirataiban azt mondja:

„A mindenható engem eszközül használt, hogy felébresszem a magyarok keblében a szabadságnak, a rossznak meg szokásától már-már hűlni kezdő szeretetét.”

És elkezdődött a nyolc éves szabadság háború s tartott 1703-tól 1711-ig. Ez nevezetett *„kuruc világnak”*.

Az 1703. év elején a tiszavidéki magyar nép összegyűlvén, *Bige László és Pap Mihály* személyében küldöttséget indított a Lengyelországban időzőtt Rákóczihoz és Bercsényihez, kérvén őket, jönnének be s szabadítanak meg az országot, ezzel együtt szüntetnék meg azon nyomort, mely már elviselhetetlenné vált.

Rákóczi Bercsényivel egyetértve, mielőtt az elhatározásra rászánta volna magát, anyagi erőt gyűjtött, s csak akkor indult határainkra.

Eleinte *Károlyi Sándor* szatmári főispánnal, *Nigrellivel* s a kivált Biharban összpontosított szerbekkel volt küzdelme kevés szerencsével; majd azonban a köznép, a nemesség tömeges fölkelése és *Károlyi Sándor* csatlakozása oly súlyt adának a küzdelemnek, mely a történet lapjai tanúsága szerint páratlan dicsőséget, hírnevet szerzett a magyar nemzetnek.

Szabadka helysége mint palánk erőd a délről beszármazott dalmáta — boszniai lakókkal a szabadságharcban már nemzetiségi viszonyainál fogva sem vehetett aként részt, hogy Rákóczi pártjára álljon. Megmaradt az osztrák házból származott uralkodók mellett, meg már azon indokból is, mert betelepédése óta a török ellen intézett hadjáratok alkalmával vér-, pénz- s vagyoni áldozatot hozott; a magyar nemzeties állami életet alkalmá nem volt még megismernie, folyton katonai fegyverem alatt álló fegyveres csapatot képezett, s végre nem csatlakozhatott Rákóczihoz: mert ez időt Bács megye területén magyar lakosság nem volt található.

A török ellen vívott 1697. évi zentai csata után 1701-ig *Szucsics Lukács* volt még a szabadkai dalmáta katonaság kapitánya, valyon ő volt-e ebben a minőségben a Rákóczi ellen küzdő szabadkai csapatok vezetője? bővebb adatok hiányában meghatározni nem tudjuk.

Annyi tény, hogy 1701, sőt 1713-ig, tehát befoglalva a kuruc világot, 12 évig szabadkai kapitányt nem ismerünk; 1713-ban *Szucsics Illés* foglalta el az első kapitányi rangot. 1703. július végén báró *Glabicz*

ezredes és szegedi várparancsnok — midőn Rákóczi hadai nem csak Szabolcsot, Szatmárt és Bihart elfoglalták, de Békés megyét is megszállották — a Tiszántúlról élelmet nem kaphatván a Pestmegyei Kecske-mét, N. Kőrös, Cegléd és Izsák lakosaira parancsolt, hogy élelemmel lássák el az őrséget, hivatkozva Schlich tábornok rendeletére. Miután azonban ezen helyek Budavár élelmezésére voltak kijelölve, a fenti követelés teljesítésétől a megyei alispán által eltiltattak.⁸ E katonai rendelkezés kétségtelenné teszi, hogy Szeged közvetlen határközségei, ezek közt Szabadka is a várbeli katonaság élelmezésére bizonyos élelmi szereket tartozott szállíttatni; akkor pedig, midőn a vár parancsnok a távolabbi helyekre szorult, bizonyára Szabadka és környéke e nembéli adózásának bőven eleget tehetett.

Következtethetjük abból is ezen adózás teljesítését, mert Szeged katonai őrsége rác volt, s mint a történelem mondja, a szegedi vár ekkor egyik fő része lévén, mindinkább fenyegetve lőn a főkelőktől.

Ha figyelemre méltatjuk, hogy a szabadkai bunyevác lakosság, mint saját kapitányai vezénylete alatt álló külön katonai testület, a Thököly-féle mozgalmak elnyomásában is tényleges részt vett, s mióta beköltözött, mindig a császáriak részén állott, kapitányai és tisztei császári rangot viseltek, kétségtelen, hogy a szabadkai bunyevác lakosok egy része benfoglaltatott a szegedi „rác” őrségben.

Kiba császári ezredes 1703. szeptember hónapban Csongrádnál a kémlelő kurucokat szétvervén, a szegedi táborba vonult, honnan ugyan e hó 29-én kelt s a Duna—Tisza közére bocsájtott kiáltványában: Rákóczit és Bercsényit mint bectelen, csaló, hitszegett pártütőket az Isten, világ és haza ellenségeit, a közbéke felháborítóit, valamint a pártjukon lévőket is végső veszéllyel fenyegeti, a császári királyi felség iránti hűségben megmaradottakat minden kegyelemről s jutalomról biztosítja. Egyben utasítja a községeket, hogy mindenik néhány hiteles személyt s szekereken táborra számára élést küldjenek, a kurucok mozgalmairól őket értesítsék stbi.⁹

A német—rác had azonban nemsokára Halasznál megveretett. Itt esett el Kyba is.

Már ez előtt, 1703. aug. 9-én kelt kiáltványában azt mondja Rákóczi fejedelem: *„Tudván azt, hogy ezen mindenkor fegyverhez szokott rác nemzet is országunk nem kevés bíját, bosszúját szenvedte: azért, hogy ő is országunk régi dicsőséges szabadságában részesülhessen, akaránk ezen levelünk által tudtára adnunk, hogy minden időnap s halogatás nélkül fogjon fegyvert, kötelezze édes hazánk szolgálatára magát; mit ha elkövet, megígérjük igaz magyarságunkra, hogy fiúról fiúra, maradékról maradékra oly szabadságban lesznek, hogy sehol senkinek semmi adót nem adnak; minden rác városok, a melyek most hazánk szabadsága mellett fegyvert fognak, valamint más hajdúvárosok, oly szabadsággal fognak élni és egyedül csak fegyverökkel fogják hazájokat szolgálni. Ellenben pedig, ha édes magyar hazánk, egyszer-*

smind maga szabadsága mellett is fel nem ül, sőt inkább ellenünk fegyvert fog, úgy a mint már némely Váradra gyűlt rácok elkezdték vala: minden könyörületesség nélkül öletjük, vágatjuk, sőt a gyermekét is kardra hányatjuk és Isten bódogtván fegyverünket egészen kigyőke-rezzük a magyar hazából."

Kedvező sikere azonban nem lett ezen proclamationak, fenyegetésnek; mert a szerbség s vele együtt az alig behöltözött bunyevác nép megmaradt a császári szolgálatban.

Mikor a Kecskemét-határbeli gulyákat a bácskai és szegedi szerb katonák elrablották, s mikor a Pestvármegye középpontján levő Kecskemét a fejedelmi hadak felfelé vonultával oltalom nélkül maradt, a bácskai szerb katonaság vezére, *Monaszerly János Bajáról 1703. december 5-én* körlevelet intéz a pestmegyei és kiskunsági községek előjáróihoz, melyben utasítja azokat, hogy a ragadozókat, ország s szegénység pusztítóit, valahol találatnak, megfogják és Budára vagy ő hozzá vigyék. *"Azonban egy néhány szarvasmarhát az tolvajoktól visszavettem, melyet is hajdúimmal őrzetek; ha kinek elveszett a marhája, jöjjön én hozzám és ha megösméri s magáénak lenni bizonyíthatja, kezébe adom, mivel senki jószágát bitangul nem kívánom."*¹⁰

Hogy Szabadka lakossága a bácskai szerbek támadásaiban ténylegesen részt vett, bizonyítja az, hogy a nyolc éves szabadságharc után, 1714-ben Szutsits Illés kapitány ebbeli tisztségében Károly császár által Bécsben 1714. jul. 29-én kelt okmányával, valamint a bécsi haditanács kiadványával megerősítettet. Minden körülmény odamutat, hogy a szabadkai őrség Monaszerly alatt állott.

A fentebb idézett *"Császár és koronás király hglmes urunk és Fölséghe Rác hada Generalissa Monaszerly János"* által kiadott körlevél Pandur, Szeremlye, Kákony, Csanád, Sükesd, Faisz, Battyina, Kalocsa, Foktó, Uszod, Kara, Sz. Benedek, Ordas, Pattaj, Soldt, Apostagh, Vecse, Sz. Márton, Tass, Sz. Miklós, Dömsöd, Lacz Háza Taxon, Haraszt, Némedi, Ócsa, Szabadszállás, Phülöpszállás, Isác, Kecskeméth, Küress, Czegléd községekhez vala intézve. Ezek valának tehát kitéve leginkább a szerbek támadásának. A mai Bácsmegye északnyugati csekély része kivételével tehát egész területünk, beleértve Szabadkát is, a szerb, illetve bunyevác milícia szervezkedési helyét képezte.

Monaszerly fentebbi kiáltványával egyidőben ugyan, 1703. dec. 5-én a magyar királyi udvari Cancellária latin nyelven következő levelet bocsajtá a "Rác Had Generalissához": "Tisztelt Vitézlő Úr! Ismételve és szüntelenül . . . panaszok érkeznek Pest Pilis és Solt s Bácsmegyék és a szomszéd helyek lakosától császár és király ő felsége legkegyelmesebb Urunkhoz az uraságod kormányja és vezénylete alatt lévő rác nép és katonaság ellen; mikép akár meghagyásából, akár engedelmeiből, majd számosabban majd kevesebben azok a városokra és falvakra rohanni, iszonyú zsákmányolást, gyilkolást, barmok falkástoli elhajtását s tetszés szerint az erőszak minden nemét szabadon elkövetni merésze-

lik és szokják, s már az ő felsége iránti hűségben eddig is megmaradt szegény néptől 8000 darab marhánál többet legközelebb pedig magából Kecskemét városból mintegy 4000 darabot elraboltak légyen, siralmasan panaszkodtak; és mivel az említett rácz katonaság nem a haza veszedelmére, elpusztítására s a császári királyi hű alattvalók kifosztogatása végett bízott uraságod vezényletére; a főlebbvalókat és tiszteket pedig, kiknek kötelességükben áll minden kihágást és erőszakot meggátolni, a kik önkormányta alatt állnak, megzaboláznia, az ily gonosz tettektől elriasztania és elvonnia kellenék; de hasonló esetekben az elnézők vagy alattvalóik iránt engedékenyek, könnyen meggyezéssel, ha nem nyilvános meghagyással vádoltathatnak s következőleg amazokét felelősséggel tartoznak. Ugyanazért vitézlő Uraságodat ezennel hivatalosan és komolyan intjük és serkentjük, hogy reá bízott katonaságot az olyatén embertelen kihágásoktól szigorúan eltiltani s jövőben féken tartani, a károsoknak elégtételt szolgáltatni, azoktól jogtalanul s erőszakkal elvett javakat nekik visszaadni, a bűnösöket pedig példásan megfenyíttetni el ne mulassza, így önmagáról és övéiről gondoskodni fog, hogy jövőben azok helyett felelősségre ne vonattassék."

Alig hangzott el azonban *"a rácz tábornok kiáltványa"*, alighogy az ugyanazon napon kelt cancelláriai leirat Monaszterlihez jutott, a fönt is említett pestmegyei és kiskunsági helységek Ilosvay Imre dandárnok által már fölhevítették, hogy: *"tudniillik az Nemes kis kunsági helységek magok nagyobb oltalmazására Kecskeméth városára öszve gyűllyenek és öszve folyamodának, magokat most még ahhoz üdő lévén jó sánccal ottan az Ráczo k fene hegyetlensége s indulattya ellen erősen környüll vönnék."*

A Bácskával szomszédos pestmegyei és kiskunsági magyar községek megvédhetők nem lévén, emez intézkedés világosan magyarázza, mennyire terjedt a veszélynek kitett pestmegyei rész; s ezt világosan magyarázza az, *hogy Bácska határának felső része képezte a válasz falat az ellenséges területtől.*

A szabadságharc ügye a következő 1704-ik évben nagyon előre haladt. Rákóczi ápril hónap végén már a Duna mellé vonult; innen Károlyi és Forgács Simon hadtestét Dunántúlra Bercsényi támogatására küldé, majd maga a Dunán hidat kezde építeni s maga is szándékba vette a Paks fölött fekvő Földvárnál való átkelést.

Május 5-én kelt s a dunántúli megyékhez intézett körlevelében azonban már lemond átkelési szándékáról, alkalmasint azért, mert a *bácskai rácok mind inkább gyülekeznek Szegednél*, s mert seregének hangulata részben Dunatiszaközietek — ellene volt föltett szándékának.

A dunatiszaközi Kecskemét, Körös, Cegléd által kiállított hadakat lakóhelyök védelmezhetése céljából hazabocsájtja. Egyszersmind ismervé seregének hangulatát, mely hangulat a szerbek támadása miatti aggodalom által kedvezőtlennek vált, elkerülhetetlen szükségesnek látta a folyton garázdálkodó rácok megfenyítését.

Emlékirataiban írja a fejedelem:¹¹ „hogy (seregemet) a ráczoktul való aggodalomtól megszabadítsam, *parancsot adtam Gróf Eszterházi Antalnak, nyomuljon a Duna mentében lefelé. Tüzérségemnek, mely néhány 10 és 12 fontos ágyuból és két mozsárból állott, a podgyással együtt a Duna és Tisza által képezett háromszög alapján (base) kellett átmennie s velem Szeged alatt egyesülni, mert e várost bombáztatni akarám.*”

*E hadjáratlalt Bácsmegye és Szabadka vidékének szerb lakossága sújtatott leginkább, mert midőn a fejedelem a Duna mellett lefelé nyomult, a szerbség előle szerte futott. A kurucok azonban a mocsárookban is vadászták őket s rájuk gyűjták a nádasokat, ahova menekültek. Fluck alezredes, a bácsi vár parancsnoka az első felszólításra átadá a fallal kerített Ó várat, mert félt a kuruc tüzérségtől, pedig ez leginkább ennek híjával volt.*¹²

Lefelé vonulván a *kuruchad Bács vára alól Titelnek tartott s égetett, pusztított mindenfelé. A szerbek leginkább a török uralom alatt lévő Bánátba és Szerémbe menekültek. Rákóczi említi, hogy a Duna mentében le Titelig és a Tisza mellett föl Szegedig sehol ellenséget nem látott. „Valamennyi rácz a török földre menekült.*”

Hogy azonban az üldözés nagymérvű volt, kitűnik abból is, hogy július 4-én már a fejedelem *kilenc szerb zászlót küldött a solti táborba. Darvas Ferenc, a táborban jelenvolt főhadibiztos Martonosról júl. 19-én eként ír Nagy Köröshöz és a szomszéd helyekhez:*

„Mi ide Martonoshoz érkezvén Isten segítségével holnap délig Szegedig megyünk, azért, hogy az megh fáradt s éhezett had megh vidámuljon, kgltek mennél több kenyérrel értesen bennünket éjjel nappal ott lakosok, ha hoznak eladni konyhára valót, elkél, szalonnát, vaját, káposztát, túrórt és ehez hasonlókat, nem lévén hova bíznom, ezen elfáradt had megújulására kenyérből kglteknek kényteleníttettem írnom. Mi az egész Rácországbán Dunán, Tiszán innen levő nagy ropant helyeket összeveégettük. Datum Martonos Die 19. July 1704.” stbi.

A hadjárat tehát 3 hét alatt befejeztetett. A fejedelem említi: *„seregeim nagy zsákmányt szereztek mindennemű barmakban: azonban sokat szenvedének a nyár hősege, a forró homokban naponként 8–12 óráig tartó menetek s a vízhiány miatt, minthogy a Duna folyását nem mindig követhettük.*

Szegedről kérte a fejedelem a temesvári basát, engedné meg, hogy a tiszántúli törökök élelmet hozhassanak táborába, s távolítsa el a török földre (Bánság) menekült szerbeket a határokról, nehogy megint viszszaérhessenek. Azon jelenség, hogy az élelem beszerzés végett Rákóczi kénytelen volt a Tiszántúlra folyamodni, igazolja, hogy Szabadka környéke tökéletesen kifogyott a hadélelmezési cikkekből.

Rákóczy augusztus 26-án Gyöngyösön szállott meg, hol az ausztriai császár részéről megbízott békéltetővel, Széchényi kalocsai érsekkal volt találkozandó.

A békekötési kísérletek tárgyalására később Gyöngyös helyett *Selmec* tüzetvén ki, a fanatikus nemzetiségek közt fölmerült viszályok az ez évi október 15-éig létrehozott fegyverszünet által megszüntettet-tek. *Heister* cs. tbnok, a szerémi, úgy *Globicz szegedi vpnok* a *bácskai rácoknak* sept. 25. és okt. 7-én kelt rendeleteikben kötél, kerék s karó büntetése alatt eltiltották a kicsapásokat.

Ezen fegyverszünet alatt *Hellebront János ezredes 1704. okt. 4-én* a solti sáncokból azt írja a nagyörösiekhez:

„Minthogy hála Istennek ily híreink bizonyosan érkeztek, hogy az *Ráczság* mind *Zombort*, úgy más *falukat* is megszállották, *Bajaiak* az *szedésre* (szüretre) *feljöttek*, és a többi is *feljön lakóul*, az *Zombor táján lévő helységek* már *szántanak*, *vetnek* és minden *oconomiat* *exerceál-lyák*, azzal a *szándékkal*, hogy *ők az magyarsággal megegyeztek volna*, és se az *Rácz*, se *perig az Magyar* soha egyik a *másikra* nem akar *többé hadakozni*. Azért akarám *Kkk Urunk* elő *Nga* képében parancsolni — hogy e jövő hétfőre *viradóra* az egész katonáit, valamennyi vagyon *mindgyárt* ide *küldgye*, hogy a *kecskeméti katonákkal megegyezvén*, *Szabadka* vagy *Baja* felé egy *fordulást* tennének, *vizsgálásnak* okáért, ha csakugyan a *holdolást* *amplectálnák*, avagy pedig más *csalárdság* vagyon benne; a ki ha *ugy* vagyon, olyan erővel *leszünk*, hogy annak *megfelelhessünk*.”

Mily eredménye lett e kémlelő hadjáratnak, nem tudjuk; mert erre nincsen adatunk.

Érsekújvárnak 1704. november 16-án történt megvétele után a Duna—Tisza köz vezénylőtábornokává *Bottyán János*, a felszemű hős neveztetett ki a fejedelem által. Ő hajdan deák s egy jezsuita rendház portása volt; de katonává lévén, oly vakmerő harcokat vitt a törökök ellen, hogy már a császár szolgálatában ezredessé lőn. Mint a fejedelmi emlékirat mondja: „a rácok igen félték tőle.”

E vas ember átvén a vezénylő botot, rögtön a megyei területün-kön kalandozó szerbségre irányá figyelmét. *Legelőször is leszánguldo-zott hadával Titelig s itt a Dunán, Tiszán átkergeté a zavargókat*. Megtisztítá végképen e tájat a szerbségtől, ennek folytán *Pétervárad* és a közelfekvő *Szeged* erősségeitől elvágta az élelmezési vonalat.

Szabadka *gazdag vidéke kétségkívül sokkal járult Szeged erőssé-gének fentartásához*. Már a szabadságháború megkezdésétől nemcsak katonát szolgáltatott az őrség erősítésére, de folytonosan lelmi szerrel is ellátta azt. *Bottyán* szigorú föllépése folytán azonban most elvágatott a vártól. A *Pétervárad*, *Szeged* és *Buda* közt főnállott összeköttetés ilykép tökéletesen meggátoltatván, *bizonyára Szabadka vidéke is erős kezekkel tartott féken*.

Valószínű, hogy e prédálás súlyát nagy mértékben érezte váro-sunk is, bár arra határozott adatunk nincs, hogy leégettett vagy fölprédáltatott volna. Lakossága részben a szegedi várba, részben a Tiszántúli török területekre futhatott.

1705. május haváig *Bottyán* úgy Szegedet, mint Péterváradot körültáborolva tartotta. Valószínű, hogy *táborának egy része Szabadkán is be volt szállásolva*, mert mint forrásaink említik június hónapban Szeged már végső szükségre jutta. Annakra szorongatta a vezér, hogy báró Globicz parancsnok már már lemondott a megtarthatás reményéről. Eleséget, segílyt sehonnan nem vihetének be, úgy elvágta a kurucság az összeköttetést minden felől.

Glöckersber cs. tábornok azonban *Budáról* kiindulva a Duna mellett fekvő kömlődi sáncot *Bottyán* megveretése után bevette; majd az év őszén *Herbeville* cs. tábornok Erdély elfoglalására indulván ennek Esztergomból levonuló seregét *Bottyán* háborgatta; az ellenség azonban ennek dacára levonult Szegedig. *Bottyán* ezen kalandos kísérő szerepe alkalmából Alpáron okt. 9-én kelt levelében írja, hogy ő maga sebei miatt fekvő beteg; de huszárai egész a szegedi palánkig járnak, a ráccal és némettel csatázván. Ugyan Alpárról okt. 12-én írja: *„Mostan Szentágy Martonyos felé azon ráczoknak úgy bácskaiaknak is distrahalásokra magam ezemet másokkal együtt elküldöttem.”* Október 15-én úgy ír Rákóczihoz: *„Egy rendbéli portásimat Szeged felé küldöttem az Bácskára, kik is jól alá lévén az Bácskaságra: Péterváradjárul Szegedre jövő rácz kocsikat (tábori szekerek) felverték, az ráczokat levágták, rabul is egynéhányat hoztak; hármat azok közül meghagyattam, az többit pedig itt ben is levágtam. Hiszem Istent, hogy mostani portásim többet is hoznak.”*

Másnapról (okt. 16-áról) írja a kuruc vezér a fejedelemhez: *„Ennek előtteni levelemben megírtam vala aláztatosan Fejedelemségednek, hogy a németnek a Tiszán által való menetele után mindjárt magam regimentemet Martonos, Kaniza és Szentágy felé commandóroztam, kik is immár szerencsésen járván, visszafordultak; sok ráczokat vagdaltak s rabul is hoztanak. Péterváradjárul is németek ott lévén, azokat is mind levagdalták. Ökröket, más szarvasmarhákat is felest hajtottak. A vi tézöl rend közül — Istennek legyen hála! — egy ember kár sem esett, hanem sebben egynéhányan estenek, de az sem halálos.”*

Ugyanaznap közli Károlyi Sándorral Kecskemétről: *„Szingtén ezen órában érkezett meg magam regimentem Halasra, melyet Martonos, Kanizsa és Zenta felé portára küldöttem volt; igen szerencsésen jártak, sok ráczot vágtak, rabul is hoztak stbi.”*

Október vége felé ismét becsapást intézett a vezér egész Péterváradig, s a sok szákmányon kívül még egy ágyút is elfoglaltak katonái. E hó 31-én kelt tudósítása szerint *„egy szóval (katonái) egész pétervárad i sánczig az körül és belől levő helységeket s úgy minden nemű jószágokat porrá tették.”*

Az 1706-ik év vármegyénk és így Szabadka téreit békében találta. *Bottyán*, bár a Dunán túlra kelt, mégis előbbi hadjáratai biztosították a vidéket a szerbség kicsapásai ellen.

1707. év első hónapjaiban Károlyi parancsára *Bertóthy István* pusztította a megint nyugtalankodó bácskai szebséget, mely erre Kecse-

mét földulásával válaszolt. (Hornyik 4. 184.) Az itt életben maradt lakosság a szerbek által fogságra hurcolt felei kiváltásán gondoskodott, s ez iránt a szegedi és péterváradai parancsnokságokkal lépett érintkezésbe, Ezek feltételül szabták a *Bertóthy* által elvitt szerb foglyok kikeresését.

Május 9-én 110 kecskeméti rabot kísértetett a péterváradai pnok Szeged felé, kik közül időközben négy elhalt, két hajadon *Martonoson*, egy *Osztrován* (Adán) férjhez vétetett, három megszökött.

Ezentúl krónikáinkban nem találunk több oly adatot, mely a „*kuruc világból*” tájékunkat érdekelné.

A *majtényi* mezőn megtörtént a fegyverlerakás. Egyidőre csendes lett nálunk is minden.

A város termékeny nagy határa az oka, hogy az új települők a katonáskodás mellett nagyobbára a földműveléshez is hozzáfogtak.

Ez által Szabadkán oly jólét állott be, hogy dacára a már eddig hozott nagyméretű áldozatoknak, 1717, 1718 és 1719-ben a város lakossága a kormánynak a folyamatban volt török háborúban önkéntes ajánlatok által élelmi szerek, pénz, lovak és marhákban segélyt adhatt.

1731-ben június 16-án kelt a bécsi cs. haditanács levele, melyben az uralkodó nevében *Szucsics Jakab tiszavidéki szabadkai kapitány* a neki a már előbb elhalálozott egykori szegedi katonai parancsnok, *Gróf Herberstein altábornagy* által adományozott és ténylegesen viselt *tiszavidéki kapitányi rangjában megerősítettik*; felemeltetik, hogy ősei nem csak magyarországi zendülők elnyomásában, hanem a török háborúban is erélyes szolgálatokat tettek az uralkodónak.

De nem csak ősei katonáskodtak vitézül *Szucsics Jakabnak*; egyidőben *vérrokonai*, *Szucsics György és Szucsics Lukács is alkapitányai voltak a szabadkai helyőrségnek*.

Ezen és más tiszteivel élén a mindig iparkodó dalmata lakosságot 1737-ben s több éveken át a törökbeli háborúban ott látjuk *Viddinnél, Mehádiánál, Nizánál és Belgrádnál*. Ezen harcokban az ellenséges fogságba esett több szabadkai katona kiváltására a város tulajdonából 16.000 forintot fizetett ezüstben.

Ugyanekkor *Futakról Temesvárra*, tehát 18 mértföldnyire a katonaság számára szükségelt lisztet, 80 lovat és 100 igavonó marhát lakosainak nem csekély megerőltetésével tulajdon költségén s ingyen szállított a város. Ugyancsak díj nélkül szállított a cs. k. hadsereg lovai számára 600 szekér szénát Kanizsára.

A hozott áldozatok sorában meg kell még említenünk, hogy 1739-ben a fellázadt erdélyi oláhság lecsendesítésében is résztvett a szabadkai őrség. E célra egy lovas és egy gyalog osztály teljesen felszereltetett.¹³

1740-ben a belgrádi sáncok lerombolásánál 600 kézi munkást állított ki Szabadka, s ezek élelmezésére, hat hónapra 36.000 forintot adományozott.

1742-ben a franciák és poroszok ellen négy osztály teljesen felszerelt katona és 150 ló küldetett a hadsereghez *Szabadkáról*. De hogy a lelkes lakosság pénzbelileg is hozzájáruljon a háború költségeihez, 1743-ban a cs. k. kincstárnak 21.000 ftot fizetett.

Ezen és hasonló hazafias érdemek méltánylása indította a magyar törvényhozást, sőt magát a dicső emlékü *Mária Terezia* királynőt is, hogy a nem sokára megtörtént 1741. évi országgyűlés által hozott 18-ik törvénycikkben érdemei felsoroltattak s az elrendelt polgárosításnál azok tekintetbe vétetni rendeltettek.

JEGYZETEK

- ¹ Okmánytár 7. sz.
- ² Okmánytár 7. sz.
- ³ U. o. 6. sz.
- ⁴ Okmánytár 8. sz.
- ⁵ U. o. 9. sz.
- ⁶ U. o. 10. sz.
- ⁷ Oklevéltár 11. sz.
- ⁸ Hornyik: Kecskemét tört. 4. k. 22. 23. l.
- ⁹ *Hornyik 4. okm. 21. sz.*
- ¹⁰ Hornyik: Kecskemét tört. 4. k. 33. okmsz.
- ¹¹ Thaly Kálmán: Rákóczi emlékiratai. 94. l.
- ¹² Ugyanott.
- ¹³ A szabadkai nemzetőri katonaság ezen oláh mozgalmak elnyomására Temesvármegyéig nyomult elő. L. oklevéltár 33. sz. a.

V.

A PRIVILÉGIUMOK IDEJÉTŐL AZ ÚJABB IDŐKIG 1743—.

Az 1741. évi országgyűlés 18-ik törvénycikke kimondotta, hogy a Tisza és Maros vidékén *a Bácsban és Bodroghban* fenállott határőrvidéki terület polgárosíttassék s egyszersmind elrendelék, hogy az eddig *katonai helyek illetékes megyéikbe bekebeleztessenek* s alkotmányos kormány alá vettessenek.

Szabadkának az illetékes megyei kötelékbe való beosztása azonban *tényleg csak 1743-ban történt meg*. Úgy látszik, hogy a bekebelezés több rendbeli akadályokba ütközött, mert a kir. kamara előtt tárgyalásokat is vont maga után.

Azon hír szárnyalt ugyan is, hogy *Bács vármegye* hatósága kérelmezte a kir. kamaránál, hogy *Szabadka* katonai helység az ő területéhez csatoltassék.

Gróf Károlyi Sándor Csongrád megyei főispán és nagybirtokos értesülvén a fentebbi követelésről, *Szegvárott* 1743. évi ápril 4-én kelt, és a kir. kamarához intézett levelében megemlítve, hogy Csongrád megye a köteles szolgálatok pontos teljesítésével hálás leszen a teendő intézkedésért, kéri *Szabadkának nem Bács, hanem Csongrád megyéhez leendő csatoltatását*.

Ezen beadványát a gróf a következőkkel indokolja:

1. Szabadka mezőváros már a régebbi időben *Csongrád vármegyéhez tartozott*.

2. Hogy közelébb esik Csongrád megyéhez, mint Bács megyéhez.

3. Hogy *Csongrád* megye alig hét jelentéktelen községből áll, mely a számos tagú tisztviselői kart eltartani nem képes; Bács megye ellenben *Bodrognak* hozzácsatoltatásával már annyira megnagyobbodott, hogy a bekebelezésre többé szüksége nincs.

4. *Szabadka város Bács megyébe való bekebeleztetése által holt kezekbe esvén, egészen elenyészne*.

„Méltóztassék tehát — végzi a folyamodó — kegyelmesen kieszközölni, hogy a többször említett *Szabadka* mezőváros, addig is, míg több ily bekebelezések történnének, elhirtelenkedve ne *Bács*, hanem *Csongrád* megyéhez kebeleztessék, hol sokkal kevesebb terhei lennének, melyeket alig érezne, míg e kis megye községeinek segedelmére volna a közterhek viselésében és a királyi hadi szolgálatok teljesítésében.”

Károlyi fellépésének azonban nem lőn sikere. Jövendőlésének sem lett teljesedése.

A holt kezekbe esés megtörtént, de a kilátásba helyezett végelenyeszítés Istennek hála nem következett be.

Szabadka a fentebb említett törvénycikk rendelkezése folytán mint kiváltságos kamarai mezőváros *Bácsvármegyéhez csatoltatott. 1743. évi május 7-én Prágában adatott ki első kiváltságos levele*, mellyel a nagylelkű *Mária Terézia* királynő az évtizedeken keresztül tanúsított önfeláldozást valóban az érdemekhez méltóan jutalmazá.¹

Már előbb a katonai helység előjárói, és pedig *Vojnics István* bíró, *Bukvics Illés*, *Vojnics János*, *Krizsánovics Gergely*, *Jaramazov József*, *Szkenderovics József*, *Kopunovics József*, *Pércsics Mihály*, *Paulesánov András*, *Mukics Péter*, *Macskov János*, *Bacslin Mihály* és *Vidákovics Gergely* tanácsnokok lépéseket tettek a Helytartó tanácsnál ezen privilégium kieszközlési érdemében. S csak ugyan ezen magasabb fórum a szabadkaiak kérelmébe belecsegyezett, s jó véleménnyel terjeszté fel a királynőhöz kérvényöket. A nevezetes oklevél szerint *Szabadka „Szent Mária”* néven priv. várossá emeltetik.

Megengedtetik a városi előjáróságnak és lakosságnak, hogy a szomszédos városok károsítása nélkül évenként három országos vásárt tarthasson, és pedig *Nep. Szent János* napján, a. b. szűz *Mária* neve napján és Minden Szentek napján; a város kap *heti vásár tartási jogot is*; mind ezen alkalmakkor a *helypénz* szedés a város javára esvén. A kamarális igazgató, vagy ha az akadályozva lenne, az általa kiküldendő uradalmi tiszt közben jöttével, a meghívott megyei tisztviselők és más jogtudósok jelenlétében az *ország törvényei szerint élet és halál feletti ítélő jogot* (palosjog) kap *Szent Mária* város.

A vám és harmincad alól lakosai kivételnek. Előjárósága kizárólag *tizenkét katolikus szenátorból és egy katolikus bíróból* állítandó össze. Jövőre pedig a város kebelébe *nem katolikus polgárok* be ne fogadtassanak.

Megengedi a privilégium, hogy a város külön *címet és pecsétet* használhasson.

A lakosság a katonai hatóság hatásköre alól kivételvén, ezutánra az úri jogokat elismervén, *a kir. kamara által meghatározandó terheknek és tartozásoknak* eleget tenni köteles leszén.

A polgárosítás tehát tényleg megtörtént, de még ezután is törekvések merültek fel ellene. A fegyverhez szokott görög keleti szerb lakók, *ezek közt a szabadkaiak is* irtóztak a földesúri szolgálatok teljesítésétől, úgy annyira, hogy eziránt felsőbb helyre is folyamodtak; egy részök pedig a végekről idegen földre, *Bessarábiába* költözött.

A szerb lakosság ezen panaszaira és a polgárosítás ügyére vonatkozólag *Mária Terezia* királynő 1745. évi július 1-én kelt okmányában ekként intézkedik:

„Adjuk emlékezetül mindenkinek, kiket illet, hogy miután magunkat legkegyelmesebben elhatároztuk, miszerint az 1741-iki törvénycikkelyek értelmében az alsó Szlavónia szerémi kerületében, a Dunának innessó partján, s Bács és Bodrog megyékben a Dunának másik partján fekvő katonai helyek:

Szabadka, mely most Szent Máriának hívatik, Zombor, Bresztovác és Palánka az illetékes megyei törvényhatóságokba bekebeleztesenek s miután a foganatosítandók foganatosítására biztosainkat elégséges utasítással már a hely színére küldöttük: ennél fogva a mondott kerületek és helyek görög szertartású illír hív lakosainak részére és folyamodására ezzel kegyelmessen kinyilatkoztatandónak véltük: miszerint egyszersmind azt is határoztuk el és rendeltük, hogy az említett bekebelesítés a rácz fajnak és népnek az üdvezült néhai császároktól és királyoktól, tudniillik dicsőséges elődeinktől kegyelmesen adományozott és királyi felségünk által is megerősített kiváltságokat meg ne szüntesse és rajtok csorbát ne üssön, de sőt hogy azok, ellen nem állván a bekebelesítés, ezentúl is megtartassanak."

A kedélyek lassan-lassan lecsilapodván, a békében megmaradt lakosság az élet fentartásának, vagyonosodásának alapját képező komolyabb foglalkozáshoz látott.

A földművelés annál nagyobb mérvben kezdett fejlődni, mennél inkább szaporodott az új kiváltságos város lakossága a minden oldalról ideözönlő jövevényekkel.

Mindjárt a kir. Szabadalomlevél keltének évében, 1743-ban szükségesnek mutatkozott a város és a kamara közötti viszonyok rendezése; e végből tárgyalások indíttatván, a kamara és Szent Mária város megbízottai, Vojnics István és Krizsánovics Gergely között közös megállapodás jött létre, melynek folytán Pozsonyban 1743. évi június 28-án aláíratott az egyezés.²

Nevezetesebb pontjai az egyezésnek: hogy a Szent Máriai lakosok tartoznak az úrbéri szolgálatokat más kamarális helyek példájára teljesíteni; a nagy dézsmát természetben kiadni; a kis dézsma terhe alól felmentetnek; a mézsárszéki jogokat meghagyják; ezek megváltása fejében évi háromezer forintot tartoznak a kincstárnak fizetni.

A város által eddig is tétleg birtokolt 12 pusztá, u. m. Csantavér, Verusity, Tompa, Ludas, Zobnatica, Nagyfény, Vámtelek, Györgyén, Bajmak, Tavankút, Sebesity és Kelebia, továbbá a Jeszenovác (Kőrös) és Pality ezek és tavak a kir. fiscus védelme alatt a lakosoknak továbbra is birtokában hagyatnak; minden ősi jogok s törvénnyé vált szokások épségben maradnak. — A Szent Ferencrendi atyák a plébánia vezetésével továbbra is megbíztatnak stbi.

A következő 1744-ik évben már tényleg megkezdett a dézsma-szedés; ugyan ez évben romboltatott le azon 14 sánc is, mely a várost a

katonáskodás idején körülvésze. 1748. évi november 6-án Bukvics Lukács, Vojnics Lukács, Vojnics János és Vidákovics Gergely mint a városi nemesek meghatalmazottai egyezményt kötnek a városi közönséggel, melynek értelmében, tekintve a vagyon természetének egyforma voltát, közdázás és teherviselésre kötelezik magokat, oly feltétellel mindazonáltal, hogy a nemesek közül a városi szenátusba mindég négy egyén helyet foglaljon.³

1749. évi mártius 8-án az udvari kamara az 1743. évitől kevésben különböző szerződést kötött, mely azután örökérvényűnek ismertetett.

Tartalmából megemlíjtük a következőket:⁴

2. pont: A város szabadalmi – legközelebbi országgyűlésig is törvénybe iktattatnak.

3. A birtokolt 12 pusztát meghagyatik.

5. A város kebelében iparosok s kereskedők – csak katolikusok – bármikor bevehetők.

6. Hatvan városi képviselő minden év Szent György napján megválasztja a tanácsot, kik a község pénztárából fizetettnek.

16. A kisdézsma alól végleg felmentetnek a lakosok; az italmérsi, húsvágási és serfőzési jogok nekik örökre átengedtetnek, mindazáltal évenként 7000 forint váltságdíj fizetésére köteleztetvén.

21. A Szent Ferenczrendűek templomában a város a kézművesek s egyéb céhbéli zászloi elhelyeztetetnek stb.⁵

Sok viszály kerekedett ezen új szerződés 14-ik pontja miatt a kamara és a város között.

E pont azt mondja ugyan is, hogy a lakosok minden ingyen dologtól vagy is robottól felmentetnek.

A Szent Máriaiak, bízván ezen pontban foglalt előnyös jogukban, megtagadták a nagyobb dézsma szállítását az azon időben adminisztrátorságot vitt Rédl Ferenc irányában.

Sok kellemetlenség fejlődött ki ezen ügy miatt a kamara és a város között; hozzájárultak ehhez a dézsma szedéssel járó számtalan nehézségek, a dézsmát beszedő személyek visszaélései, melyek miatt a két fél között évekig tartott viszály és pörösködés folyt.

A dézsma szállítása és beszolgáltatás módja fölötti pereskedés elhúzódott 1759. évig, tárgyalatott a kamaránál, sőt ő felsége a királynő előtt is.

Egyik fél ez alatt csakúgy ártott a másiknak a mint lehetett. Rédl egy ízben a város két előjáróját is bezáratta.

Végre a város 1758-ban legfelsőbb helyről kedvező megoldást nyert ügyében. Az 1749-iki szerződés 14-ik pontja értelmében sem ingyen munkát, sem robotot, sem a dézsmaelszállítás terhet viselni többé nem kényszeríthetettek.

A királyi intézkedésből azonban a Szent Máriaiak nagy zajt ültöttek, úgy annyira, hogy Rédl adminisztrátor önhatalmaskodás, fel-

sőbbség elleni engedetlenség miatt pert indított ellenök, s csak ugyan az úri szék ebben a város hatóságát el is marasztalta.

De a Szent Máriaiak sem voltak tétlenek; régi patrónusokhoz, Gf. Grassalkovics Antalhoz folyamodtak Rudics Tamás, Vizi József, Jasics Péter és Mamusics József előjárókból álló küldöttség útján.

Ezek Rédl támadása ellen magukat egyrészt védelmezni akarván, s másrészt a pert is megszüntetni óhajtva, egy 13 pontból álló panaszlevelet terjesztének Grassalkovics elé, mely pontokra azután ez csakugyan felelt is. Megengesztelődött a város tanácsa iránt s a békés kiegyenlítést eszközölte.

A tizenhárom pontba foglalt panaszok közül a nevezetesebbek ezek:

2. A dézsmafuvar mint ingyen munka alól a lakosok fölmentesenek.

Grassalkovics erre 600 ft évi díjat enged a városnak a fuvarok megtérítéseként.

4. A dézsmaköteles gabona betakarítás ellenőrzése iránt.

5. A nyomtatók és cséplő munkások alkalmazása iránt. 6. a próba nyomtatásért; 7 a bor dézsma szedés gyorsabbításáért; 11. a kamarai hivatalnokoknak kiszolgáltatni szokott ingyen fuvarok terhe alóli felmentésért stbi. intézkedést kérnek.

Ezekre Grassalkovics azt válaszolja: hogy a dézsma köteles gabona összeírása két tanácsnok közbenjöttével történjék; hogy a város cséplő munkásokat nem köteles többé adni; hogy a próbáért nem követelhetik jóállás, a bordézsma szedés egy hét alatt elvégeztessek, s végre hogy a hivatalnokoknak csak a város ügyeiben tett eljárásoknál járhat ingyen fuvar stbi.

Ugyanekkor a gróf egy külön conventiot kötött a város küldötteivel, mely szerint a dézsma fuvar fejében a város javára kikötött 600 ft évi járulék biztosíttatik; tekintve hogy a város előbbeni makacskodása miatt bocsánatot kért, ennél fogva az ellene folyamatba tett pert végképpen megszünteti.

Csendesség lett az ügy illetén békés útoni befejezése után. A dézsma megváltása iránt utóbb 1771-ben aként egyezett meg a város a kamarával, hogy 1771. évtől számítva 12 évre évenkénti ötezer forintért azt bérbe vette.

Ez idő még el se telt, midőn Szent Mária 1779. évben szabad királyi várossá emeltetett.

*

A kiváltságokat nyert Szent Mária mezőváros azon áldozatkészséget, melyet az uralkodó és a közjó irányában eddig is tanúsított, nem hagyá félbeszakítva.

Borús napok jöttek a hazára, mikor annak hű fiai segélyre nagy szüksége volt.

Mária Terézia királynő ellen nyomult az európai hatalmak többségének nagy hadserege. A királyné Magyarország nagylelkűségébe veté utolsó bizalmát; s e bizalom megtermé gyümölcsöt. A magyar megtette kötelességét, megmenté királynője trónját!

Szabadka hogyan maradhatott volna vissza az általános lelkesedés közepette, midőn áldozni kellett a közügyért.

1743-ban két század lovas s ugyanennyi gyalogost állított ki saját költségén az alakulóban volt magyar sereghez. Ezen csapatok csak a későbbi időben húzták djajaikat a közönséges hadi pénztárból.

Az 1744. évben a háború minden oldalról megújulván, a város a Menczel tábornok alatt volt szabad csapathoz 114 és a Festetics-féle magyar légióba 36, összesen tehát 150 embert önkéntesen beiktatott.

A magyar huszárság alá 100 lovat adott. A királyné szabadrendelkezésére 500 aranyat, a kincstár javára szintén jelentékeny összeget áldozott föl.

Ugyan ezen veszélyes időben a privilégium megnyeréséért 12.000 forintot fizetett a kincstárnak.

Ennyi áldozatot fontolóra véve nem csoda, ha a közszeretetlen állott királynő Szabadka város iránt mindenkor a legnagyobb kegyességgel viseltetett.

Bármely kérelmet intézett a város legfőbb helyre, készséggel teljesítettek méltányos óhajai.

Igy midőn 1773. évi május 19-én a város hatósága szerződésre lépett Gróf Batthány József kalocsai érsekkel az iránt, hogy az eddig a Szent Ferencrendű szerzetesek által vezetett plébánia ezutánra világi lelkészek kormányzása alá vettessék, nem késett ezen nevezetes okmányt 1774. évi január 4-én Bécsben kelt diplomájában átírni és megerősíteni.

Ezen egyezmény szerint tekintve azt, hogy a város lakosai folyton szaporodnak, megengedtetett, sőt kötelességévé tétetett a r. k. hitközségnek, hogy egy parokhiális új templomot, továbbá kényelmes paplakot építsen; míg ezen építkezések megtörténnek, a városi plébános az Isteni tiszteletet az 1742. évben dühöngött mirigyhalál alkalmából készült Szt. Rokus kápolnában végezhesse.

A plébánosnak és a négy káplánnak eltartására a közpénztárból évi 1000 főt fizethessen; évenként 25 öl kemény tűzifát kiszolgáltathasson; a Szt. Ferencrendiek által az eddig használt Vanteleki földbirtokot a plébánosnak átengedhesse.

Megállapított továbbá: hogy a város kijelölési és választási joga a plébánosokra nézve fenhagyatik; a szokásos stóllak jövőre ezeket illetvén.

És csakugyan ezen az értékkel kötött egyezmény folytán nem sokára felépült a nagyszerű Szent Terézia tiszteletére szentelt plébánia templom.

Erről bővebben szólnunk a vallásügy történetének előadásánál.

A kamarai adminisztrációval, valamint a megye hatóságával évtizedeken folytatott pereskedés, viszálykodás arra indította a már több-nemű nevezetes szabadalmakkal bíró Szent Máriát, hogy ő felsége a királynőnél a szabad királyi városi rangra emelést kérelmezték.

E célból 1764. évi ápril hónapban Vojnics Lukácsot és Mamusics Józsefet küldték az udvarhoz Bécsbe azon utasítással, hogy a fölszabadítás tényéért többrendbeli ígéretek tegyenek; nevezetesen, ha kérelmek teljesítenének, az eddig évenként általuk fizetett 7 ezer forintot mindaddig törleszteni hajlandók, míg az ennek megfelelő tőke összeget ő felsége fölvenni akarná.

A tizedet és az előfogatokat ezutánra is felajánlják. Végre készek a kincstárba 8 ezer forintot hálájuk kifejezéséül befizetni.

Ezen ajánlatokkal támogatott kérelmeknek azonban semmi sikerre sem lett, 1774-ben azért Vojnics Lukácsot és Kopunovics Albertot, 1776-ban pedig Josics Pétert és Rudics Mátét ismét megbízta a város ügyének előmozdítása iránt.

Kérvényük most Bácsmegye hatóságához küldetett le, mely ugyan azt tárgyalván ekkor a megyei ügyész az előfogatok nehézkes ügyére hivatkozván, ellene szólott a kérelem pártolásának.

Mégis az utóbb említett évi szeptember 18-án egy kamarai és megyei tisztviselőkből álló vegyes bizottság az ügyet vizsgálat alá vevén, kedvező véleményt adott a város érdekében. Erre a tanács Perchich Simont és Josics Pétert rögtön Bécsbe küldé, kik hat hónapon át tartott utánjárással annyira vitték a dolgot, hogy a kérvény leküldetett Bácsmegyéhez azon fölhívással, miként Szent Mária hat évi kamarai számadásaiból az ajánlott tőke és kamatok kiszámításához szükséges adatokat megszerezze, és hogy két pusztá colonisátioja iránt a várossal érintkezésben legyen.

Itt a városban ült össze a vegyes bizottság 1778. évi május hó 11-én, mely előtt a városi hatóság kinyilvánítá: hogy csak nagyobb katonai szállítmányoknál kész előfogatokat adni, s hogy a követelt két pusztá helyett csak egyet kész benépesíteni, azt is csak 50 lélekkel.

Erre az ügyésszel együtt az egész commissio ellent mondott a kérelemnek; követelte az előfogatokat nem csak a katonaság, de a megye számára is; követelte Bajmak és Csantavér puszták benépesítését.

A város veszélyeztetve látván érdekeit, az ellene irányult vélemény ellensúlyozására kebeléből Szucsics János tanácsnokot és kapitányt, továbbá Paresetics Antalt főjegyzőt küldé Bécsbe.

Ezek a szükséges utasításokkal és érvekkel Pozsonyba, majd Bécsbe siettek.

Előbbi helyen a helytartó tanácsnál és a kamaránál terjeszték elő ügyöket s innen csakugyan biztató válasszal ellátva, mentek föl a birodalmú fővárosba.

Itt egy bizottság vette ügyöket tárgyalás alá, mely a magyar Cancelláriából és az údvári kamarából küldetett ki.

A dézsma jövedelmet itt a földadó betudásával 18 ezer forintra számították, s bővebb felvilágosítás végett megint az érdekelt felekhez akarták visszatartani.

De követeink ezt megakadályozandók, ekkor egyenesen a királynőnél kértek kihallgatást, mely alkalommal hadi célokra 100 lovat, később pedig 5 ezer aranyat is ajánlottak föl.

Ez ajánlatok megtették hatásukat, s csakugyan 1779. évi január 22-én Szent Mária mező város Mária Terczia néven szabad királyi városi rangra emeltetett.

Szucsics János sietett személyesen Szabadkára a jó hírt megviendő. Itt január 28-án nagy örömmel fogadták s februárban mellé adatván Mamusics Márton (tribunus plébis); ezzel együtt a föntmaradt Percseticshez sietett Bécsbe, hogy a további teendőket végezhesék.

Ápril 28-án a fényesen kiállított diplomát kézhez vevén, miután a megígért 5 ezer aranyat lefizették, a követek május 7-én hazabocsájtottak.

A város követei ez alkalommal a királynő által drága kövekkel díszített arany érdemkereszteket kaptak.⁶ Szucsics Jánosnak ezenfelül a város 60 lánc földet adományozott.

Hazafelé iparkodván a követek eljők ment a városi lakosság egy része, élén Ránics István plébános és Bodrogh-monostori apáttal; a káplánok, a senátorok és néhány lovasból álló csapat. Ezekkel Tompa pusztán találkoznak, hol Parcsetics Antal főjegyző ékes beszédet intézett a jelenvoltakhoz.

A városba megérkezvén, a következő szombaton a királyi priviligium roppant néptömeg, számos nemesség jelenlétében felolvastatott s megmagyaráztatott.

Másnap, vagy is vasárnap a még akkor parochiális egyházul használt Szent Rokus kápolnában rendkívüli dísszel Isteni tisztelet tartott. Innen a nép a Szent Ferencrendiek templomába tódult, hol dal-mata és magyar nyelven szónoklatok tartattak.

E nevezetes napon Ránics apátnál nagy díszebéd volt, s a nép számára 10 akó bort adott a tanács.

Az öröm közös volt a város lakosai minden rétegeiben. Vége-hossza nem volt az ünnepélynek.

Az ünnepélyes beigtatásra Wlasics András magy. kir. kamarai tanácsos lett kiküldve, ki Szegeden keresztül szeptember 1-én ért Szabadkára. A város határán a Szucsics János tanácsnok vezérlete alatt állott 200 főnyi lovas csapat s nagyszámú népség által fogadtatott.

A beigtatási szertartás több napot vett igénybe, mely alkalommal a város mindent elvett, hogy a loyalitását a királynő és annak képviselője, a kir. biztos irányában külsőleg is megmutassa.

Igen, a dicsőben uralkodó Mária Tereziának jutott osztályrészül, hogy Szabadkát nagyszerű áldozataiért megjutalmazza; s midőn ezt 1779-ben, január 22-én eszközlé s nevről a várost Mária Theresiopolis-nak engede neveztetni: a hálás lakosság ennek emlékeztetére a mostani Jankovics-féle ház helyén egy magasabb halmot emeltetett, melyen egy emlék oszlopon a következő felirat volt olvasható:

„Felséges és kegyelmes Mária Thereziának, a magyarok igazság szerető uralkodójának a Szabadkai polgárok városuk szabad királyi várossá tétele s a felséges uralkodó nevről lett elneveztetéscérti hálájuk s hódolatuk örök emlékeül ezen halmot emelték 1779-ben.”

De e felirat és halomnak ma már nyoma sincs; a későbbi kor e nevezetes ereklyét onnan eltávolítá s oda egy házat emelt, melynek üres telkén egykor őseink városuk dicső installatióját ünnepelték meg.

Az ünnepélyek és szertartások hosszadalmas leírását mellőzvényt át kell térnünk a kir. privilégium tartalmának ismertetésére.

Ennek bevezetésében mind azon áldozatok és hazafias tények felsoroltnak, melyeket a szabadkai erősség, valamint a későbbi Szent Mária szab. mezőváros az uralkodóház, a haza és a közjó érdekében meghozott.

A 20 pontból álló okmány tartalmából a következőket említjük meg.

1. Szent Mária mezőváros Maria Theresiopolis néven szabad királyi várossá emeltetik s ez jövődre országgyűlésileg is törvénybe iktatattatik.

2. A város polgárai és a tanács más városok példájára eddigi jogaikat megtartják.

Az előljárásság által a városi pecséttel kiadott levelek bárhol is hiteleskül elismertetnek.

4. A volt kamarai község lakosai által birtokolt tizenkét pusztát továbbra is a sz. kir. város birtokában hagyatik. Ezek adományozásáért 266.666 ft kr fizettetik.

5. Bajmok és Csantavér puszták benépesíttessenek.

6. Az előljárásság választási módja szabályoztatik.

7. A városnak pallos jog adatik.

8. Az egyházi patronatusi jog a város javára fenntartatik.

10. Köteles a hatóság veszélyes bonyodalmak és háború esetén a hadi célokra szükségelt közvetítő eszközöket kiszolgálni.

11. A közbátorság érdeke hozza magával, hogy ugyan ezen helyhatóság a kívántató közrendőri közegekről gondoskodjék.

13. Az 1743-ban kiadott kir. szabadalom levél az eddigi gör. kel. vallású lakosok irányában teljes érvényben fentartatik, de ez után csak rom. kath. lakosok bocsájthatók a városba.

14. Minden héten hétfői napon hetivásár és ezenkívül három országos vásár tarthatik u. m. 1.) Májús 16-án Nep. Szent János napján,

2.) Kisasszony nap után való napon, és 3.) minden Szentek után való napon.

16. A város igazságszolgáltatási jogának gyakorlásában sem a katonai, sem a kamaralis hatóság ne akadékoskodjék.

17. Adosságokért, melyek másokat terhelnek, nem szabad zaklatni a polgárokat; ugyan ezek fölmentetnek mindennemű adóktól, vámoktól és harmincadoktól erőszakos és a tanács engedélye nélküli szállásadástól.

18. Ezen jogok, engedélyek és szabadalmak az 1741. évi 29. t. c. értelmében csak is az római kath. vallású polgárok részére és javára alkalmazhatók.

19. A vörös viasszal használandó pecsét bővebben meghatározatik.

20. Tartozik a város magát más szabad kir. városokhoz alkalmazni, különben a szabadalom meg nem tartói és a hűtlenek példásan fognak megbüntettetni.

Mária Terézia királynő a Szabadka városának adományozott birtokokra nézve 1779. évi dec. 17-én kelt kibocsájtmányával megbízta a kalocsai káptalant, hogy a várost azoknak birtokába ősi szokás szerint iktassa be.

A káptalan Gaslevics Antal kanonokot küldé ki, mint megbízottját, királyi emberül (homo regius) Piukovics Antal Bácsmegyei helyettes alispán szerepelve.

A beiktatási eljárás nagyszámú nemesség, a szomszéd hatóságok, községi előjárók közbenjöttével 1780. évi január hónapban tartatott meg. Ez alkalommal többrendbeli ellentmondások jelentettek be. Ezek közül:

1.) Január 10-én Kárász Miklósé igtattatott jegyző könyvbe, mely szerint ő a kőröséri soká vitatott terület iránt tesz óvást.

2.) Beliczay János Csongrádmegyei ügyész óvást tesz a városnak és az annak adományozott 12 pusztának Bács megyébe lett bekebelezése ellen, azért, mert az előidőkben mind ezek Csongrád megye területéhez tartoztak.

A beiktatás 2-ik, 3-ik és 4-ik napján ellentmondások nem jelentettek be, de az 5-ik napon 3.) Fejér Mátyás mint báró Orczy Lőrinc megbízottja óvását jelenti be a báró tulajdonát képező Mada és Kis szállás, valamint a Szabadka város tulajdonához tartozó Tompa puszták között megállapított határ vonalak helytelensége iránt.

A hatodik — vagy is utolsó napon semmiféle ellentmondás nem történt.

A kalocsai káptalan ezen beiktatásról szóló jegyzőkönyvet 1780. év febr. 1. napján terjeszté föl a királynőnek.

A József császár uralkodása alatti időben tíz éven át nem tartatván országgyűlés, csak az 1791-iki gyűlésen érte el Szabadka azon célját,

miként az 1779-ik évben kelt privilégiuma az országos törvények közé beiktatassék. Érvényesítettetett ez az azon évi 30-ik törvénycikkely által. Ezen országgyűlésen Szabadka képviselője Szucsics János volt.

Nem sok idő múlt ez után, mikor a haza polgárai nehéz megpróbáltatásoknak lettek kitéve. Jött előbb a török és azután a francia háború.

Már 1788-ban Szabadka város részéről egy csoport katona csatlakozott ezen sereghez, mely a török ellen indult. Ez a csapat úgy látszik Gróf Pálffy János ezredébe osztatott, mert a zászlótartó Szucsics Pál új Palánka ostrománál vitézül elesvén, az erről szóló bizonyítványt a nevezett tábornok állította ki 1790. évi dec. 11-én Pozsonyban.

A város fiai őseik példáit követve nem késtek hazájuk iránti kötelmeiknek minden időben eleget tenni.

*

1779 óta, mikor Szabadka város Magyarország szabad királyi városaihoz soroltatott, nem lettek érdemei csekélyebbek.

A városi tanács és a lakosság, ősei nemes példáját követve, folytonosan annyi áldozatot rakott a haza oltárára, miként ezek számát egész lajstromban kell felmutatnunk.

Ugyanis: 1791-ben, mikor II. Lipót Magyarország királyává koronáztatott, a nemzethez illő hódolat bebizonyítására az ország rendei ősi szokás szerint 50.000 darab aranyat ajánlottak fel, ezen összegnek a reá eső részét lefizette.

1793-ban a francia háború kitörvén, az ellenség visszariasztására anyagi segély szükségeltetett; a város iparkodott ő Felségének segélyül 50 paripát (értéke 13.357 ft) ajándékozni.

1795. évben, a midőn Szerémbe a döghalálepemirigy pusztított, a Duna melletti őrvonalon Begecs községben egy tisztviselőt és 100 embert mindennel ellátva, kilenc hónapig tartott; ezeknek földadatok volt ügyelni arra, hogy a pestis vidékünkre be ne hatoljon.

1797-ik évben 32 lovat állított ki a város azon intézkedés értelmében, melyet a magyar országgyűlés 1796-ban megállapított.

Ugyanezen évben a franciák ellen általános fölkelés rendeltetett; ehez 13 lovas katonát állított ki. A város fiai közül Szucsics Boldizsár ez évben ment a harctérre, hol tisztí rangot nyert.

1799-ben az Uralkodónak következő önkéntes segedelmet adott; 147 pozsonyi árpát, 1550 pozsonyi mérő zabot; aztán 2578 pozsonyi mérő zab helyett, mérejét 32 krjává számítva 1374 ftot és 56 krt; ismét 9207 forintot 1725 pozsonyi mérő zab ára fejében; nemkülönben 1799. évben a háború költségeinek fedezésére segélyképen 2280 forintot és az aránylagos kivetés után 45 db ökröt.

1800-ban a hadi költségek fedezésére országos határozat következtében a most említett ökrök helyett 1000 ftot fizetett.

Azután önkényt adott: 1500 pozsonyi mérő zabot, 2294 forintot fizetve érte. Ezen és az 1805-ik években a többi insurgensekkel szintén fegyvert fogott az ellenség ellen.

Szucsics Miksa ugyanis az 1800-iki nemesi nagy fölkelésnél a Szabadka város részéről kiállított gyalogos század kapitánya volt, s ő vezette ezt az ellenség clé.

1809-ben az álladalom részére minden felszereléssel 100 lovat szolgáltatott; ugyanezen évben Szucsics István helybeli fölkelő nemes tisztt, mint lovassági kapitány Kis-Czellnél 50 franciát elfogott, részben pedig levágott.

Ugyanez évben 1000 pozsonyi búza és 1000 pozsonyi mérő zab tétetett a haza oltárára.

Adott továbbá Szabadka város az állam javára:

1812. évben: 5000 pozsonyi mérő búzát, 7500 pozsonyi zabot.

35 vexilátort; 619 akó bort.

1813. évben: 42 vexilátort, 17 lovat; továbbá 12 teherhordó s 6 szállító lovat, végre 75 igavonó marhát.

Ismét 589 pozsonyi tiszta búzát; 3534 pozsonyi kétszerest; 5900 p. m. zabot. Ezeket természetben szállította Szegedre.

Ugyan 1813. évben a hadjárat szükségleteinél fogva, a fegyveren kívül teljesen felszerelve 35 könnyű lovas katonát és 108 vexilátort áldozott a közös segédelmére.

1814-ben ismét 180 vexilátort, továbbá 1070 pozsonyi tiszta búzát, 5787 mérő kétszerest, 6206 m. zabot,

1815-ben 862 p. m. tiszta búzát,

4663 p. m. kétszerest

5000 p. m. zabot adott.

Ezen adományokon kívül 32 betanított lovat, 27 teherhordó és 12 háticas lovat, 90 vexilátort, továbbá Bajmok és Csantavér részéről 3 lovat kiállított . . .

Folytassuk még a lajstromot?

Nem szükséges. — Évről évre hasonló nagylelkű hazafias adományokat jegyezhetünk föl Szabadka város történetéből a mai napig.

JEGYZETEK

¹ Okmánytár 17. sz.

² Oklevéltár 18. sz.

³ Oklevéltár 19. sz.

⁴ Oklevéltár 20. sz.

⁵ Úgy tudjuk, hogy azon két zászló, melyek alatt a raguzai katonaság a Szucsicsok által vezetve bejött, szintén itt helyeztetett el.

⁶ Szucsics János érdemkeresztje a múlt évben került a nemzeti múzeum kincstári osztályába. Az érem 15 darab arany súlyú, fölötté gyémántos korona van. Unokája, Szucsics Károly hagyta ezt végrendeletileg a múzeumnak.

FÜGGELÉK

A BIRTOKVISZONYOK, HATÁRPÖRÖK ÉS EGYES HARÁRRÉSZEK ISMERTETÉSE

Szabadka város, mikor Szent Mária név alatt polgárosítottatott, egyszersmind azon szabadalmat kapta, hogy a határterületét képező, a lakosok tényleges használataiban levő Csantavér, Verusity, Tompa, Ludas, Zobnaticza, Nagyfény, Vantelek, Gyürgyén, Bajmok, Tavankút, Szebesits és Kelebia pusztákat, valamint Jeszenovác, Kőrös ér és Pality vizeket ezutánra is kizárólagos joggal birtokolhassa.

Birtokolta is háborítatlanul mindaddig, míg ez iránt a szomszéd magán birtokosokkal viszályba nem keveredett.

Szeged városával már 1734-ben volt baja. Ezen szomszéd törvényhatóság ez évi július 15-én és 1736. évi május 25-én Csongrád megye közönsége előtt tiltakozását fejezte ki határrészei, különösen Engehalm, Kántor semlyékje, Csikós semlyékje és a Kőrös ér mellett való terület békés használhatása érdekében.

Ugyan 1736. január 6-án és a következő napokon Sámbockréty Miklós Csongrádmegyei szolgabíró s Hujen Pál esküdt tanúkihalgatást tesznek az iránt:

1. Bírta és bírja-e Szeged városa Szent-Mihály és Reszke pusztákat?

2. Tudja-e a tanú, hogy a Kőrös érig és a szabadkai útig Paphalmát, Buzgánhalmát, Morahalmát, Kántorsemlékjét és Csikóssemlékjét, Engi homokját Szeged használta?

3. Ötömös nevű praedium Kőrös ér mellett felfelé a Szatalagig és Farkas rétjeig Szeged birtoka-e?

Ugyanaz évi május 29-én és a következő napokon a fent említett tisztviselők az iránt is kihalgattatást tesznek, valjon igaz-e az:

1.) hogy a Szabadka sáncbéli nationális mintegy 50 rác milícia ember Csorva, Ötömös és Engi homokja nevű birtokokról Mihajlovics György és társai szegedi lakosok marháit önhatalmúlag fegyveresen elhajtották?

2.) hogy a nationális milícia fölégette a három gulyás kunyhait és viskóit fényes nappal?

3.) igaz-e, hogy még most is fegyveresen őrzik a három gulyát?

Halas város bírása és tanácsa Szeged városának egy kiküldött expressus embere kívánatára 1744. évi június 1-én kelt levelökben több lakostársaik vallomása nyomán bizonyítják, hogy:

„Szegedi uraimék marhájok az Kőrösi Érich mindenkoron szabadon járt és hacsak azon Kőrösi éren által Szabadka felé nem hajtották, soha senkitől nem háborgattattak; mert ugyanis szegedi és szent máriai uramék közt azon Kőrösi ér hasította a határokat.”¹

Mindezen vizsgálatok után Szeged város részéről felsőbb helyre panaszok tételén 1748. évben a kir. tábla kiküldötte, Jelenicsics József tartott Őt ömösön vizsgálatot.

Az 1736-ik évről idézett tanúkihallgatási kérdések iránt a felhívott egyének Szeged javára nyilatkoznak.

Ennek folytán az 1748. évi május hó 2-án és 14-én felvett jegyzőkönyvek nyomán Szeged határának végpontjai felsőbb helyen is meghatározottak, és pedig úgy látszik aképen: hogy a Kőrös ér képezze a Szent-Mária és Szeged közti határvonalat.

Harminc esztendő múlva megint alkalom nyílt Szeged városának Szabadka ellen határsértés címén fellépni.

1782. évi január 14-én ugyanis az összes szegedi előjárók írásbeli panaszt tesznek a m. kir. Helytartótanácsnál, hogy a két város határvonalát képező Kőrös ér mentén egy kiálló töltést és egy rövid hidat csináltattak a szabadkaiak; ez által a patak szabad lefolyását meggátolták, nekik sok kárt okoztak, s okozhatnak jövőre is, mert határukat a víz árjától kell féltetniök.²

Ezek és más hasonló panaszokra a helytartótanács Pozsonyban 1784. évi március 8-án kelt rendeletében meghagyja a szabadkai tanácsnak, hogy miután a tény állás Csongrád és Bács megyék jelentése szerint meg-megállapított, s hogy a város által az ér mentén emelt töltés által nemcsak Szeged város, hanem Kárász kir. tanácsos birtokai is előntéssel fenyegettetnek — tartozzék a nevezett vízen épített hidat két lábbal megbővíteni, hogy így a lefolyásnak szabad út engedtessék. Tartozzék továbbá a víz medrét ugyanott mélyebbre tételni, az akadályul szolgáló cövekeket kihúztatni.

Egyébb iránt iparkodjék a szabadkai lakosság a szomszédos Szeged várossal lehető jó viszonyba jönni.

*

1758-ban Szabadkának a Pacsér és Moravica irányában eszközölt határjárással volt dolga.

Ugyanis azon évi december 18-án Pál Ferenc kir. táblai jegyző, ki Korompai gróf Brunszvik Antal cs. k. tanácsos oldala mellett működött, Szabadka kérésére és javára határjárást eszközölt a Szent máriai lakosok Bajmok és Györgyén pusztái, továbbá az ezzel szomszédos Pacsér és Moravica kincstári puszták között.

Ugyan e tárgyban 1769. január 20-án Kudlay József kir. táblai jegyző ismét határjárást tart.

Mindkét esetben a meghitelt tanúk Szent Mária mezőváros javára vallanak a menyiben a szomszédos kincstári puszták bérlői és ezek cselédei beismerték, hogy ember emlékezet óta senki sem háborgatta a györgyéni és bajmoki legelőhatárokat. Egyéb iránt azon esetben peres alkalom nem is fordult elő.

Nagyobb viszályok voltak Kárász Miklós konsliariussal, ki Horgos pusztát bírta eleinte haszonbérben, azután örökös tulajdoni joggal királyi adományban.

Ennek a pere eltartott 1779-től 1848-ig.

Még 1753. évi április 11-én Pozsonyban kelt azon egyezség³ melyel a Kőrös érnél kérdésessé vált határügy rendeztetett. Hozzájárult a kötéshez a városon kívül a kir. ficsus és Kárász Miklós consliarius is.

Megállapított ekkor, hogy a szabadkaiak Ludas pusztája és Kárásznak Horgos pusztája között a Kőrös éren (kívül) túl bizonyos terület tulajdoni és használati joga közös lesz; azon mindkét fél marháit legeltethetnek. Kárász barmai a Kőrös éren itathatnak, de mindig azon módon, hogy azok a szabadkaiak jószágaival össze ne keveredjenek.

E közös téren tanyák, kunyhók nem építhetők; italmérés egyik részről sem gyakorolható.

Végeztett továbbá, hogy e terület szabályszerű adományozásáért Kárász a maga és örökösei részéről 200 frtot, Szabadka pedig 400 frtot fizessen a kincstárba. A végrehajtással Rédl Rerenc, a Bács megyei cameralis kerület adminisztrátora bízatik meg.

Ezen egyezség tárgya képezte azután sok ideig a Kárász és a város közötti pörök alapját.

Rendszerint a legeltetésből eredtek a viszályok.

Nem célunk ezeket sorban felhozni, mert hisz az ide vonatkozó adatok magok is kötetekre mennének, csupán némely részleteket említünk.

1771. mart. 11-én kelt adománnyal Kárász Horgost és mellékterületét örökös adományban kapván, ennek alapján jogot formált az egész Kőrös éren túli területre is. Szabadka azonban ezen igyekezetnek ellene állott.⁴

1779. és 1780. években ezen ügy előfordult Bács megye gyűlésén is. Úgy látszik, a megye határozatából Lipkay Zsigmond alispán meghagyására 1779. május 22-én kelt levelökben Latinovics Thadé Bács megye szolgabírája és Frankovics Antal esküdt tiltják Szabadkát a Kárász földek használatától.

De a szabadkaiak folyamodtak jogosnak vélt ügyökben a Helytartótanácsához is, honnan 1779. június 5-én kelt levélben Kőröstyúr József udvari agens értesíti a tanácsot, hogy a Kőrös ér plága ügyében a kellő információkat illető helyeken megadta.

Bízván az ügynek rájuk nézve kedvező elintézésében, ténylegesen folyvást ott legeltek barmaik a közösnek tartott Kőrösön túli területen.

1781. június 11-én Kárász horgosi gondviselője tiltakozik a tanácsnál a szabadkaiak erőszakos legeltetése ellen.⁵ „Tudja mit tartson szabadságnak — mondja a levél —, hogy Kőrösén ismét legkisebb jussuk se legyen, valamint nekünk nincsen; mégis kegyelmek majd fele határunkat minden igazság nélkül usuáltatja és erőszakosan magukénak tenni akarják stbi.”

E közben mindkét fél naponként zálogolta egymást s végnélküli sora keletkezett a kellemetlenségeknek.

Kárász Miklós türelméből kijöven Szegedről 1783. évi febr. 10-én az Uralkodóhoz folyamodik az ő Tisza-Szent-Páter és Horgos pusztái körül folyó Kőrös ér iránti ügyben, mely javakat egész területeikkel ő 1771-ben kapta kir. adományban, esedezvén, hogy e viszályos ügy elbírálására Arad és Békés megyék alispánjai küldessenek ki.

Mi eredménye lett ezen kérésnek, nem tudjuk, annyi azonban bizonyos, hogy az utóbbi időkig a régi állapotban maradt minden.

Időközben Kárász Miklós elhalt s fia, Kárász István csongrádmegyei alispán örökölte birtokait. Ez 1792. évi május 8-án kelt levelében felszólítja a várost, hogy az örökösödés útján birtokában levő Kőrös ér melletti térségnek használatától tartózkodjék s engedje azt az ő háborítlan magán birtokába.

A városi tanács ugyanazon év június 15-én felelt az alispánnak, megjegyezvén: hogy a Kőrös éri terület használata iránti ügyben a Helytartótanács 1786. évi dec. 12-én 52210. sz. a. kelt határozatával őt és jog elődjét a rendes per útra utasította; hogy ezen per befejezéseig ugyanazon hatóságnak 1786. aug. 16-án 34660. sz. rendelete szerint mindkét fél minden erőszakoskodástól tartózkodni köteles. Ennélfogva a város a kérdéses területnek kizárólagosan magán használatra engedésebe annyiival inkább nem egyezik, mivel az régédi időktől fogva annak tényleges birtoklásában van.

*

Ennyit a határvillongásokról.

Az 1779-ki diploma a várost megerősíti a régi időktől fogva birtokolt tizenkét pusztta tulajdonjogában, oly feltétellel, hogy Csantavér és Bajmok pusztákat benépesíteni köteles leendő.

A népesítés a vármegye közbenjöttével csakugyan megtörtént 1788-ban. Szabadka tehát földes ura lett e két falunak, egész 1848-ig, midőn az úrbéri viszonyok megszüntetettek.

1857. évben a két község ellen megkezdette a város a legelő elkülönítési pereket, melyeknek a vége azonban 1864-ben barátságos egyezés lett.

Ezen két rendbeli egyezés a királyi Itélő tábla által 1864—65. években jóvá hagyatván, a legelő a város részére elkülönített. A patrionátusi jog és a kir. kisebb haszonvételek a városnak fenhagyatnak.

Örök emlékül adott a város:

Bajmoknak: a rom. cath. templom számára	2/4 telket;
lelkésznek	1 — "
tanítóknak	2/4 "
a községnek	2 — "
a jegyzőnek	2/4 "
szabadosnak	1 — "

Jótékony célokra pedig 61 $\frac{690}{1200}$ holdat.

Csantavérnek: a lelkész számára	1 telket.
syndicusnak	2/4 "
tanítóknak	2/4 "
jegyzőnek	2/4 "
a községnek	1 — "

Jótékony célokra pedig 100 hold földet, 1200 □-vel számítva.

Sándor helységet a város saját fenhatósága alatt e század elején azon célból népesíté, hogy az állami és megyei fuvarok és egyéb szolgáltatások terhe alól felmentse, s hogy az új telep lakossága legyen köteles azokat teljesíteni; amint valóban teljesítette is az utóbbi időig.

Mindhárom község közigazgatásilag Bács-Bodrog megyéhez tartozik.

Óhajtjuk még ismertetni a város határát képező többi pusztákat, határrészeket, egyes területek elnevezéseit; ezen törekvéssel úgy hiszszük, nem teszünk haszontalan munkát, ha másért nem, a történelmi múlt kutatására igyekvő bűvárok kalauzolásáért.

Mező név alatt nincs semmi elnevezés nálunk. A várat környező napkeleti s nagynyugati ugarföldek számszerinti felosztásuk szerint: dűlőknek nevezetnek. Szántók, fordulók nincsenek. Legelők a következők: *Tompa*; ez többféle: marha, birka és lejárásra felosztatik; Jele-sen: *Hajdújárás*, valamikor a hajdú Vojnics család jószágát a járáson legeltette; azután *Sztipicsjárás*, *Szkenderjárás*, *Báicsjárás*, vagy is *Ráczbaiste*, a mely helyen lehet átjárni a Kőrös folyón.

Sáskalapos veszi eredetét onnan, mert valamikor letelepedett sáskákat ott eltemettek; ugyan ott találtak római temetőhelyeket is; több cserép edényekben hamut leltek egymás mellett több koporsókban. *Tavanikut* és *Mérges legelő*, *Csikéria* legelő, *Kőrös* kaszáló. Vette eredetét hasonevű folyócskától, mely a Tiszába folyik Kanizsa alatt.

Puszták

Bajmok és Csantavér, melyek colonisáltattak 1788-ban és mint ilyenek colonisálás végett conferáltattak a városnak.

Tompa puszta. Tompához tartoznak Radanovác és Kotyeva filiális puszták.

Ludas. Ez falu volt, s most is meglátszik annak a helye a Budincs szállása környékén; jelenleg kertészség 3000 lakossal, egy fiók plébá-

niával s 3 tanyaiskolával. Ludasnak egyrészt Suplyáknak nevezik; mert ritkás a földje.

Verusics hajdan Vörösérnek neveztetett. Ez is falu volt; romjai megtalálhatók: Lipozsencsics, Gábrics Tunicss szállásokon.

Másrésze: Békova, termékeny gabonára nézt.

Nagyfény, régente falu, a templomnak romjai láthatók a Sarcsevicsek szállásán.

Vámtelek, régente falu, romjai a Vojnics-Kortmiss család szállásán láthatók, az átjáró hidat Kortmiss hídnak nevezik.

Zobnatica, régente szintén falu; romjai nem találhatók. A régi monda szerint madárka hozta a zabszemet, innen Zobnatica — Zabmadár a puszta neve.

Sebesity, vagy is Sebesén; régente falu, romjai a volt Czrnkovics György-féle szálláson láthatók.

Györgyen vagy is Györgyér. A völgyben van egy hely, melyet Demer kapiának hívnak, mi alkalmasint nagy erősség lehetett.

Tavankút, vagy Tobankút mint a Hunyadyak korában említetik, és oly birtok, melyet Mátyás király édes anyja, Erzsébet haszonélvezett. Romjai a Vermes-féle kertészek szállásain láthatók, kik most is visznek onnan téglákat az építésre.

Kelebia, régente falu. Ennek egyrésze Csikériának, Csikérnek neveztetik.

Szabadka, midőn kir. várossá lőn 1779-ben: ezen előszámlát tizenkét pusztát a fentiekben számláltatik elő.

Erdők: a sivány homokon úgy a tavankúti legelőn található homokrészek be vannak ültetve jegenye, fekete nyárfa, fűzfa, s az erdő felügyelő laka körül tölgy és akácfa erdőkkel. Ezek neveztetnek: Sáskalapos, Földijárás, Szkenderjárás, Hajdújárás, Tavankút és Csikériai erdőknek

Csárdák: Szeged részről: fekete csárda.

Megszüntetett a provisórium alatt.

Suplyáki csárda — a Zentai úton Bugyicsárda — Ludason. Nagyfényi csárda; nagy fényi pusztától veszi eredetét, — Topolya és Szabadka közt a péterváradai úton. Kaponyai csárda — a Zombori útban közel Bajmakhoz. Eredete ismeretlen.

Még csak néhány feltűnő halmokat, dombokat s elnevezéseket hozunk fel, melyek eredetének falkutatása megjutalmazná fáradságunkat, s ezek a következők:

A *bugyi* csárdától fél mértföldnyire keletre fekszik Vitézhalom.

Ugyan a bugyitól északra 1/4 mértföldnyire *keletre fekszik* a legmagasabb domb: Hingának neveztetik.

A Kelebiai és Tinójárás közt fekvő határdomb *Boszorkányhalomnak* mondatik.

A verusicsi pusztán: *Klisza* nevű dombon állítólag a Karmeliták klastroma állott.

A *kőkecske-domb (Kozlia Berdo)* a Palityon túli ugarokban található fel.

Bain-át a Zentai temető mellett.

Szuvi-át a bajai szőlőkön túl napnyugotra fekszik.

Kenyér-váró halom: Kelebián.

Debeli-át: a sándori határban.

Zsednik csárda, egykor posta állomás, a topolyai útban van.

A *Körös mentében: Gyöngyhalom* a szegedi határban fekszik, hol római hamvedrek is találtattak.

JEGYZETEK

¹ Eredetije a m. k. helytart. tanács ltárában.

² Okmánytár 29. sz.

³ Okmánytár 21. sz.

⁴ Városi ltár. 11. cs.: 95 sz.

⁵ Okmánytár 28. sz.

VALLÁS ÉS ISKOLA

I.

A török világ előtti korból Szabadka vallási viszonyait érdeklőleg csak egy adatra találunk s ez Várady Péter kalocsai érsek azon levele, melyben Lukács szabadkai plébánosnak 1497-ben írja, hogy: „a tized fizetésében makacsoknak tapasztalt szabadkaiak plébánosa szűnjék meg isteni szolgálatokat tartani mindaddig, míg a tizedet neki fizetni nem akarnák.”

Mely esperességhez tartozott hajdanta a szabadkai plebánia? azt okmányilag eldönteni nem bírjuk.

Tekintve azonban, hogy a város hajdan Csongrádmegyéhez tartozott, tekintve hogy az akkor már tekintélyes Szeged város közvetlen szomszédja vala, ez pedig a Bács kalocsai érsekség egyik főesperességi kerületének kölcsönzé nevét, vélemezhetjük, hogy a szabadkai plebánia a mohácsi csata előtt a szegedi főesperesség kerületébe volt kebeleztve, s a szegedi főesperest joghatósága alatt állott.

Azon jelenség, hogy már a XV. században Szabadkának plebaniája volt, mutatja, hogy e helység a török dúlás előtt nagyobb számú római katolikus lakókkal bírt.

Ezen első plebániát azonban a török háború megsemmisíté.

Az idegen uralom alatt a szegedi zárdából koronkint ideküldött Szent-Ferencrendű atyák végezzék az isteni szolgálatot. Állítólag a mostani zárdatemplom helyén volt egy kápolna, melyben titkon hirdették az Isten igéit.

Megtudván azonban ezt a pogány török, mint a krónika mondja,¹ szent hitünk iránti gyűlöletből elűzé a lakosokat, kik a puszták erdeiben rejtőzkedének el. Ezeket a buzgó Ferenciek álöltönyben mindig felke-resték; nekik itt szent készséggel hirdették az üdvadó evangéliumot s kiszolgáltatták a szentségeket. De midőn a törököktől felfedeztetve itt is üldöztetének, az említett atyák híveikkel együtt a ludasi pusztá nadas mocsarába meríték magukat nyakig s midőn a törököket látnák közeledni, nádat tevének szájokba s ezen át vevének léghet; éjjel pedig a csüggedni nem tudó atyák által a lelkeikben oktattattak s a sanyariságok békéveli elviselésre intettek. Gyakran több napokig éhezvén, kenyérért kiáltottak, de nem volt, ki tört volna nekik kenyeret az éhségtől elbádjatt tagjaik felüdítésére.

„Az említett atyák e vidéken távolabbra is ki-kirándultak s több helyütt az Isten úgy megáldá valóban apostoli fáradozásukat, hogy több egyházi községet létesítettek s a kolostorból küldött atyák ezen községek híveit a lelkiekkel egyedül Isten nevében ellátták. Ma már ezen községek jeles egyházi javadalmak.”

1693-ban telepedtek meg a Megváltóról nevezett Szent-Ferencrendű szerzetesek Szabadkán.² A város ekkor már katonai őrség székhelye lévén, nagyobb biztonságnak örvendhettek, mint az előző sanyarú esztendőkből. A vicariuson és gvardianon kívül 14 atya és 2 világi testvér letelepedvén, az iskolákban tanítani kezdtettek s ők látták el a hívek lelki szükségait. De nem maradtak háládatlanok az újonnan betelepült dalmata lakosok, a polgári, valamint katonai hatóságok irányukban.

Az új lakosság ős eredeti vallásosságánál fogva szeretetteljes vonzalommal viseltetett irántuk. Sok idő telt belé, míg a szerzetesek oly anyagi helyzetbe jutottak, hogy zárdájukhoz templomot is emelhesse-nek.

A Szt. Ferencrend szabadkai temploma és zárdája kétségkívül legrégibb egyházi intézmény városunkban.

A mai építmény azon helyen áll, hol hajdanta a szabadkai erőd terült el. Ugyanitt volt a Ferencieknek előzőleg egy ideiglenes kis templomuk. E helyet a katonai kincstártól kapták.

I. Leopold király ugyanis megengedte, hogy a volt szabadkai sánc egy része a szerzeteseknek átengedessék; csakhamar constatálva lett, hogy a folyton szaporodó hívek számához képest e hely igen kevés; kérték tehát a bécsi cs. haditanácsot, engedné meg nekik az erőd másik részét is, hogy azon egy tágas egyházat emelhesse-nek.

Ez ügyben a bécsi haditanács báró Weiss Bertalan cs. k. tábornokot s szegedi parancsnokot vizsgálatával végett kiküldé; s valóban a

vezér 1729. évi szeptember hónapban a szemlét megtartván, a következő 1730-ik évi június 12-én s ugyanazon év és hó 17-én kelt jelentéseiben a kérelem teljesíthetőségét véleményezte.

Az engedély csakugyan megérkezett s már 1730. július 1-én Szegedről kelt levelében értesíti a Ferencieket,³ hogy a félkastély nékik a szegedi cs. k. katonai hatóság védnöksége alatt oly módon engedtetik át nehogy ezen tény később a közönségnek kárára váljon.

Írja továbbá: hogy ezen engedmények után a vallásos szerzet Szabadkán semmi területnagobbításra ne számíttson. A zárda és templom menedék helyül (salva gvardia) netaláni háború vagy belmozgalmak esetére fenntartandó; inti a szerzetet, hogy az egyház építésre különös segedelemre ne vágyódjék. Végre a tábornok a szabadkai szerzeteseket oltalmába fogadja s minden erőszakoskodás ellen megvédeni ígéri.

De nem is szorult a szerzet állami segélyre építkezéseinél. Mellette volt a vallásos lakosság és városi előjáróság.

A vánteleki pusztán nemsokára bizonyos földterületet kapott a zárda a várostól. Kapott magán alamizsnát annyit, hogy üdvös célú törekvésében nem kellett fennakadnia.

1736-ban már állott a templom. Mint Katona írja,⁴ Szent Mihály arkangyal tiszteletére ez évben szenteltetett fel, gróf Patachich Gábor a régi váracs tégláiból emelték. A torony homlokzat felőli része még törökkori építmény maradványa. Az építés 1735-ig annyira haladt, hogy sírboltja az ez évben elhalt szabadkai kapitány, Szucsics György tetemeit már befogadhatta.

Ez egyház régi időbeli filiálisai voltak: Jankovác, Kanizsa, Mélykút, Zenta, Topolya és Almás. E terjedelmes terület vallási ügyeit mind a szabadkai Ferenczrendűek látták el.

De nézzük az adatokat, melyek az Úr dicsőségére emelt egyház építésénél felmerült általános buzgóság kifejezői.

Ugy látszik, Szutsits Jakab szabadkai főkapitány volt a szerzetesek főpártfogója.

1734. évi február hó 14-én ilyen nyilatkozatot ad az atyák részére:⁵

„Ünnepélyesen tudtára adom azoknak, a kiket illet, hogy én, alólírott, az Isten kegyelme által indítva, egyedül az Isten dicsőségére, az én és Ilona nőm lelke üdvégséért, utódaimat is kötelezőleg a megváltóról nevezett Szent Ferencz rendű atyák temploma részére következő jótékony alapítványt teszek:

Úgy mint a boldogságos Szűz tiszteletére emelt oldaloltárt és a nagyobb ezüst monstrátiát az én költségemen kiaranyoztattam, és a régi harangokat, vagyis a legnagyobbat és legkisebbet (nagyobb részben hadi ágyú részekből valókat) saját költségemen újra öntetem, és a nagyoltár, valamint a szentegyház egyéb részei kiékesítésére szükséges kiadásuk költségét viseltem.

Mely szegénységetől telhetett kegyes alapítványokat a mondott Szent Ferencz rendű atyáknak midőn meghoztam volna, egyszersmind azok fentartására visszavonhatatlanul magamat, utódaimat és örökösöimet az én akaratommal megegyező jelen bizonyítványon által kötelezem. Kelt a szabadkai residentiában a főnök atya és többi atyák jelenlétében 1734. évi február hó 14-én.

Szusich Jakab s. k. főkapitány. Előttem *Szusich Lukács* alkaptány s. k."

1735. évi martius 13-án a szabadkai katonai és polgári hatóság egy nyilatkozatot ad ki Bede Józsefnek a magyarországi Megváltóról címzett Szt. Ferencrendiek főnökének megkeresésére, melyben kijelentik s igazolják, hogy a ferenciek szabadkai egyházának alamizsnákat adtak s különösen, hogy a nyilatkozatot aláírók a templom szerelvényeire, mint pl. harangok, oltár, orgona s több efélékre adományaikkal járultak s hogy utódaikat is kötelezik hasonló vallásos érzelmekre és az egyház további segélyezésére.⁶

Az aláírók, kik leginkább segélyezték az egyházat, ezek: *Szutsits Jakab* első kapitány, *Szutsits György* és *Szutsits Lukács* alkaptányok, *Bukvity Illés*, *Vojnich István*, *Guganovich József*, *Macskovich Jakab*, *Vukovich János*, *Rudith Kristóf*, *Vojnith Tamás*, *Budencsevich Antal*, *Bacsin Mátyás*, *Baich Vitus* és *Antunovich Antal* syndicus.

Milyen mérveket öltött e dicséretre méltó buzgóság, mutatja egy nemes példa.

Szutsits Ilona előkelő nőnek 1748. február havában három figyermeké halt meg (úgy látszik, nagyobb mérvű halálozás volt ekkor Szabadkán), ez alkalomból a temetési költségekre, és már előbb — valamint későbbi időben az egyházra és szerelvényeire összesen 1769 frtot adományozott.

Okmányunk⁷ részletezvé az összeget említi, hogy a három fiú temetése 717 frtba került, de megemlíti, hogy ily díszes temetés Szabadkán alig fog valaha is történni; „vix aliquando posthac Szent-Mária videndorum."

A fenti sommában foglaltatik azon 600 frtnyi összeg is, melyet *Szutsits Ilona* a templomban általa a Boldogságos Szűz tiszteletére emelt oltár költségeire adományozott.

Ezekből látjuk, hogy a ferenciek társháza és temploma kiválólag a buzgó szerzetesek alamizsna gyűjtése és nagy részben a szabadkai vallásos polgárság áldozatkészsége folytán helyezettett jó karba.

Hogy a ferenciek hosszú évek során mennyi érdemeket szereztek az egyházi szolgálatok körül, valamint a felsőbb és alsó iskolákban teljesített oktatásnál, az köztudomású dolog.

Időközben történt Szabadka polgárosítása 1743-ban. Az idevonatkozó királyi privilégiumon kívül ugyanez évben egy a kamara és a város között megállapított egyezmény is adatott ki, melynek 22-ik

cikkelye aként intézkedik, hogy a Szent Ferencrendűek a városi plebániát további intézkedésig adminisztrálják.⁸ Ennek folytán vezették azt, egész az 1773-ik esztendeig.

A történet följegyezte, hogy a szerzet atyái, mikor az epemirigy két ízben is dühöngött, sok érdemetk szereztek s közülök többen a szeretet áldozatai lettek.⁹

A templom alatti sírbolt egyik nevezetessége a városnak.

A fent is említett *Szutsits György* alkapitányon kívül ide temetettek Szabadka legelőkelőbb polgárai és a helyőrség tisztjei.

1744-ben január 5-én ugyan e sírboltba tétetett örök nyugalomra a nevezetes *Szutsits Jakab* kapitány, kinek holtteste roppant számú népség jelenlétében katonai dísszel temettetett el. 1747. jan. 15-én halt meg *Szutsits Lukács* utolsó katonai kapitány, s szinte ide temettetett.

II.

1773. évi május 19-én kelt azon egyezmény, mely szerint gróf Battyány József kalocsai érsek és a város abban állapodtak meg, hogy az eddig a Szt. Ferencrendűek által vezetett plebánia világi kezékre bízassék, kívánván ezt a lakosság száma, mely folyton szaporodóban vala.

Ezen egyezés szerint tartozott a város a plebános és 4 káplánja javadalmazásául évenként 1000 rénus forint fizetést, 25 öl kemény tűzifát kiadni, a Vántelegen elterülő, eddig a szerzetesek által használt földbirtokot örök időkre átengedni.

Addig is azonban, míg a város által építeni szándékolt parochiális templom és a paplak elkészül, az isteni tiszteletek tartására a Szent Rókus kápolnája fog szolgálni.

És csakugyan 1798. évben a nagyszerű városi templom elkészült, felszenteltetett.

Ennek a templomnak messze vidéken nincsen párja. Homlokzatán a Kopunovics Gergely akkori tanácsnok által szerkesztett következő felirat díszleg: *Hanc tIbI Coeli reX eX str VXerat Vrbs noVaseDeM.*

„Az új város neked, égnek királya, ezen házat építé!”

A szabadkai rom. kath. egyházi anyakönyvek 1717-től vannak meg, bár régebbi kiadványok előbbi időből is idéznek egyes tételeket. Ez anyakönyvek a múlt században szinte a barátok által vezetettek.

A városi plebánia első lelkésze volt 1776-ban: *Ránics István*; második 1793-ban *Lukics János*; harmadik 1798-ban: *Bednaries Pál*.

A többi plebánosok közül megemlíjük még *Szucsics Pál Mátyást*, a későbbi diakovári püspököt; később, 1826-ban *Sarcsevics Antalt*; *Czorda Bélát*, *Szép Ferencet* s a mostani plebánost, *Probojcsevits Jánost*,

ki 1856. évtől fáradhatatlanul vezeti a hívek lelki ügyeit. Ugyanő 1871. évben préposttá neveztetett.

1841-ben alapították a kéri és zentai külvárosi plebaniák, előbbi Szt. Rókus, utóbbi Szent György tiszteletére emelt ideiglenes egyházakkal. E két külvárosi egyház anyakönyvei ugyanazon évtől vannak meg. A kéri plebánia fiókközsege Sándor.

1863-ban épült a kelebiai pusztán (a város határában báró Rédl birtokán) egy Szt. Anna tiszteletére felszentelt kápolna.

A belvárosi plebánia területén van az úgynevezett Szt. Rókus kápolna, mely hajdanta a parochiális egyházat helyettesíté. Egy másik kápolna Szt. Imre herceg tiszteletére van építve.

1868-ban a kéri plebániához tartozó temetőben Szt. Anna tiszteletére szentelt kápolna áll fenn, míg a legutóbbi időben (1878) a kálvárián emeltetett egy csinos ízlésű kápolna.

Ezen vallásos célú építményeken kívül meg kell még említenünk a főtéren álló *Szentháromság szobrát* is, mely 1815-ben állíttatott fel bajsai *Vojnics Máté*, Bács megye ülnöke által.

Ugyanezen lelkes honfi 1815. évi augusztus hóban kelt levelében a szobrot a város közönségére átruházza és gondviselésébe ajánlja.

Mindezen egyházi épületek és intézmények fölött a kegyúri jogot ősidőktől kezdve Szabadka város helyhatósága gyakorolja.

Nem kevesebb gondot fordított a város a földesurasága alatt álló községek egyházi ügyeire is. Ezek mindegyikében mint kegyúr templomokat, paplakokat építtetett.

Igy épült a város költségén *Bajmokon* 1778-ban ideiglenesen földből emelt, majd később, 1817-ben egy szilárd anyagból való templom, mindkettő Szt. Péter és Pál tiszteletére szentelve.

Csantavéren 1815-ben épült a templom páduai Szt. Antal tiszteletére, míg *Ludason* 1873-ban egy Szent Katalinhoz címzett ideiglenes egyház létesíttetett.

Bajmokon 1779, *Csantavéren* 1785 és *Ludason* 1860 óta van plebánia.

Sándor községben, mely szintén a város tulajdona volt, egy gör. kel. szerb egyház létezik.

III.

1747 előtt Szabadkának csupán elemi iskolái voltak, melyeknek állapotáról semmi adataink nincsenek. A fenti évben azonban a község, még az időben mint mezőváros 4 gymnasiumi (:latin grammaticai:) osztályt állított fel saját költségén, és azok vezetésével az itthelyi *Sz. Ferencrendi szerzeteseket bízta meg*. Ezen tanintézet ilyen állapotban maradt egész 1778-ig, mely évben a kir. helytartótanács egy rendelettel a mezővárosokban létező mindannyi latin iskolákat megszüntette. De

1779-ben a város kir. várossá emeltetvén, 1782-ben ismét megengedtetett a grammatikai iskolák föllállítása azon föltétel mellett, hogy ahhoz való épületet emeljen és a tanárokat 400 forint évi fizetéssel lássa el. Ezen iskolák tehát ismét a Szt. Ferencrendi szerzetesek vezetése alá kerültek s így is maradtak egész 1788-ik évig, amidőn az intézetet azon császári parancs érte, miszerint abban kizárólag és föltétlenül csak is németül tanítsanak, melynek következtében, a német nyelv ismeret hiányában, a szerzetesek, úgy az ifjúság nagy része is az iskolától elűtetett, és csak is két német tanfőra bíztatott az iskola vezetése, minthogy alkalmas német tanfők hiányában azok száma nem szaporíthatott. Azonban 1791-ben, a már kétízben fölfüggesztett latin grammatikai osztályok harmadízben lettek visszaállítva, és ezen évben egy szerzetes kezdett ismét tanítani az 1-ső osztályban. 1793-ban pedig a község kieszközli, hogy az intézet még két osztállyal szaporíttassék, melyekben az úgynvezett humaniorák adattak elő; és ezen 6. osztály aztán 1850/51-ig állott fenn, amidőn a tanintézetek új szervezetése következtében úgynvezett Gymnasium minus név alatt 4. osztállyal szervezetett, és a cultus ministeriumnak 1851-ben nov. 28-áról 442-ik sz. rendelete folytán nyilvános gymnasiumul elismertetett.

Már 1860. évben tett a város lépéseket, hogy a szabadkai algymnasium 8 osztályú főgymnasiummá alakíttathassék. S csakugyan nem sok idő múlva ez iránybani óhajtsa teljesedésbe ment. Utóbbi időben ezen főiskolában világi tanárok vették át az oktatás vezetését.

JEGYZETEK

¹ Okmánytár 33. sz.

² Rupp Jakab: Magy. orsz. helyr. tört. 3. k. 39–40. Állítja: „hogy a törökök kiűzván a ferenczieket, 1687 óta világi papokra volt bízva a plebániái hivatal vezetése, 1693-ban a ferencziek ismét elfoglalták zárdájokat.” Nekünk azonban sem arra nincs adatunk, hogy a szerzet már a török világ előtt telepedett volna meg Szabadkán, sem arra, hogy 1687–1693 időközben világiak kezelték volna a plebániát.

³ Okmánytár 12. sz. Eredeti a gyöngyösi tárház levéltárában.

⁴ Katona: Hist. Metr. Col. Eccl. I. 118. l.

⁵ Okmánytár 14. sz.

⁶ Okmánytár 15. sz.

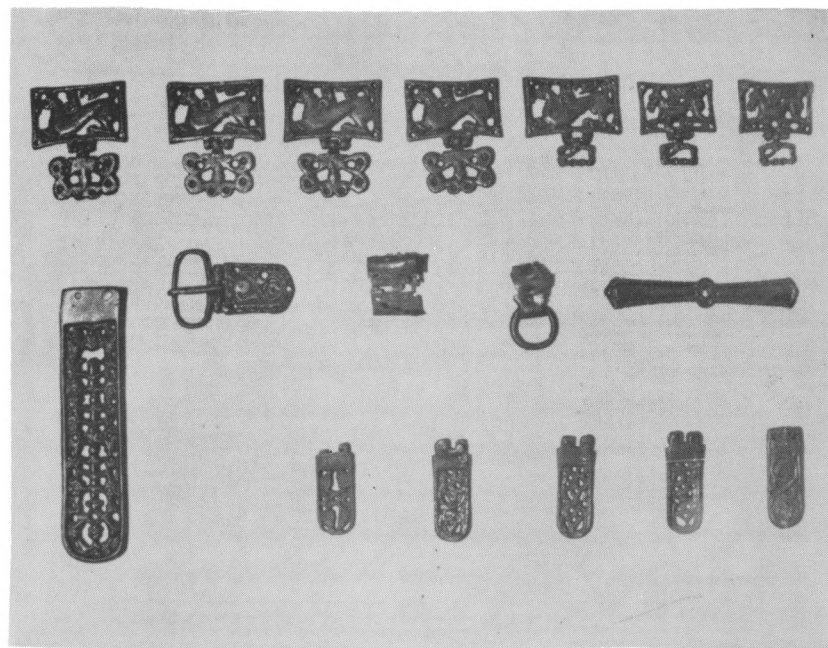
⁷ Okmánytár 22. sz.

⁸ Okmánytár 18. sz.

⁹ Okmánytár 33. sz.

Római eredetű szarmata edények (III–IV. század). Depólelet az 1870-es években, az egykori Macskovics-féle téglagyárnál. (Szabadkai Városi Múzeum)

Avar kori övgarnitúra (VIII. század) Szabadka környékéről. (Szabadkai Városi Múzeum)

A város jelölési fekvése és határa

Szabadka szab. kir. város fekszik hazánk déli részén, a Duna és Tisza között, ehez közelebb, az északi szélesség $46^{\circ}5'11''$ -s a keleti hosszúság $37^{\circ}20'27''$ -alatt; Szegedtől öt, Zombortól hét mérföldnyire. Termékeny, részben homokos talajú határa Bács és Bodrogh vármegyék északi szélét foglalja el.

A szabad királyi várost és ennek birtokát képező három helységet: Bajmokat, Csantavért és Sándort magában foglaló terület határai: északtól Kisszállás, Horgos és Szeged; délről Topolya, Roglaticza, Ómorovicza, Pácer; keletről Martonos, Ókanizsa, Zenta; nyugatról: Sári, Göböljárás, Kunbaja, Almás, Mélykút és Mada puortá.

Határrészei: Alsó- és Felső-Erikéria, Györgyén, Kelebia, Kaponya, Körögi, Körös, Mérges, Ludas, Nagy-Fény, Palics, Radanovác, Sebesics, Tavankút, Tompa, Vártelek, Vérusics, Zobnaticza és Zsiroskút.

A határterület mennyisége következőképp oszlik meg:

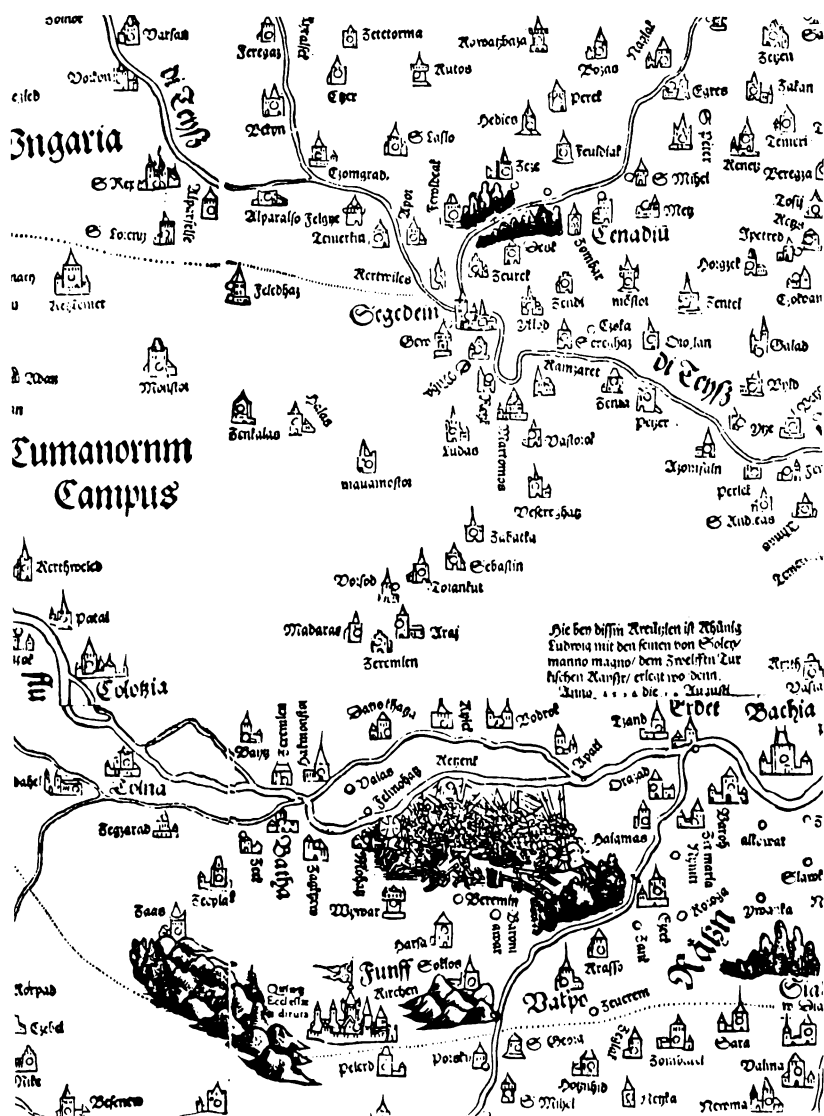
a) maga <u>Szabadka</u> városhatára tesz	165 615 k. holdat;
b) <u>Bajmók</u> határa	17 348. k. h.
c) <u>Csantavére</u>	14 508. k. h.
d) <u>Sándoré</u>	3059. k. h.

Összesen 200 530 k. holdat.

1439. Május 9. Porsony. Albert király Zabathka helységét egyéb javakkal együtt Hunyady János aké-
sőbbi kormányzó-, és testvére ugyancsak Jánosnak átírás
sírme alatt adományozza.

R^o domini Laurency d' Hedrehuar pa-
latini.

Nos Albertus dei gracia Romanorum Rex
semper Augustus, ac Hungarie Bohemia Dalmacie
Croacie etc. Rex et dux Austrie. Memorie commenda-
mus per presentes. Quod quia nos pro conservacione
Castrorum nostrorum Zewrinensis, Gewtyn Browa
et Myhald vocatorum, nunc apud manus fidelium
nostrorum Eregiorum utriusque Johannis Olah de
Hunyad, pro honore, habitorum ultra certam diem
nostre maiestatis dispositionem, quam pro eorundem
Castrorum nostrorum conservacione, ipsis utrique
Johanni Olah effectiue persolvimus, ad tres integros
Menses Majj, computando, duobus Milibus septingen-
tis et quinquaginta septem florenorum Auri puri,
q^{os} ipsi uterque Johannes, iuxta nostram cum impri-
mis superinde factam conuencionem, pro ipsorum
Castrorum nostrorum conservacione promiserunt
se expendere, eisdem utrique Johanni dinoscimur,
debitorie obligati, Ideo nos eisdem utrumque Johan-
nem, de huiusmodi duorum Milium septingentorum
et quinquaginta septem florenorum Auri, rehibitione
certos reddere volentes et securos, Opida seu possessiones
nostras Madaras, Towan Rvith, Zabathka et halas ap-
pellatas ac medietatem ville Cheuxapa vocate omnio

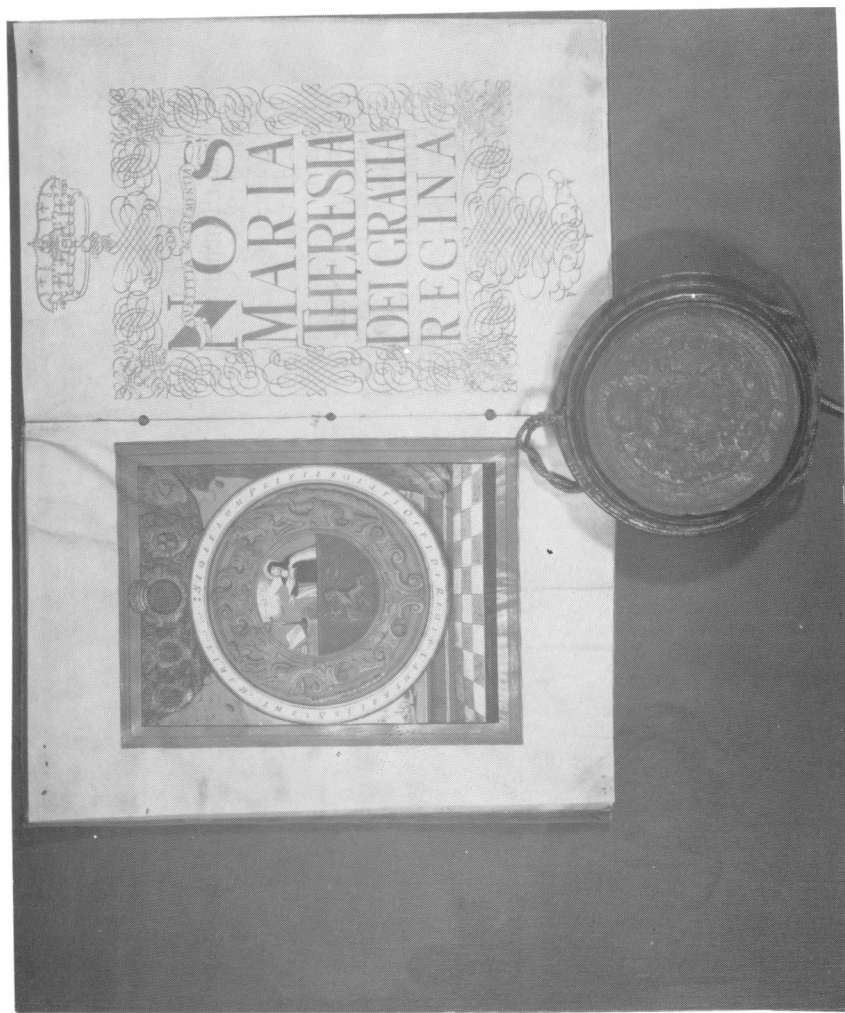
Magyarország legrégibb részletes térképe (Lázár Deák 1514–1528. Részlet.) Szabadkát és környékét is feltünteti (Országos Széchényi Könyvtár)

Joannes Gál
Dei gratia & dei misericordia
Universis et singulis christi fidelibus salutem
et apostolicam benedictionem. Nos Johannes
Gál, Joannes de Vargha Comes Hungarie videlicet ad formidandam libertatem
que christus seu progenies christianis libere velle dignatus est. Nos
fuisse in suis ordinibus et statibus suis regni Hungarie tunc dominum
in toto regno sub mandatis. Cum qua quidem terra certe didicimus
eundem Joannem Vargham velle (saltem) hunc de regebus suis
fuerit in investigatione Hungarie de parte Carantia velle. Et ipsi ad
regni fastigium hunc ipsi locum ac promissum curantibus prout
hactenus et rogantibus nos tunc velle christianos nos adaugere opus
argueret, qui et aliqui vero ac vero personis satis hunc hunc personam
non tunc in hoc tempore libertatis ipsi. grandemque et tempore hunc
in principis. In fulminando prohibet atque legatum Hungarie
Bacina Hungarie ad omni fidelitatem observant, nos quod post obitum
et obligati velle hunc. In hunc apparatum bellum et armatum
suis boni defendere velle ad defensionem et libertatem hunc patrie
miseriam. Nos igitur hunc omni et filius ipsi. hunc nos principis
et deus vero natus et vero nos hunc fulminando. Vale in
deus felix sit. Dat. in

	جو مستحقان من رتبة نالوا و سلبوا و عوازم كذا كذا ليا با جردا
فان... مستحقان من رتبة نالوا و سلبوا و عوازم كذا كذا ليا با جردا و...	مستحقان من رتبة نالوا و سلبوا و عوازم كذا كذا ليا با جردا و...
... 	
... 	
... 	
... 	

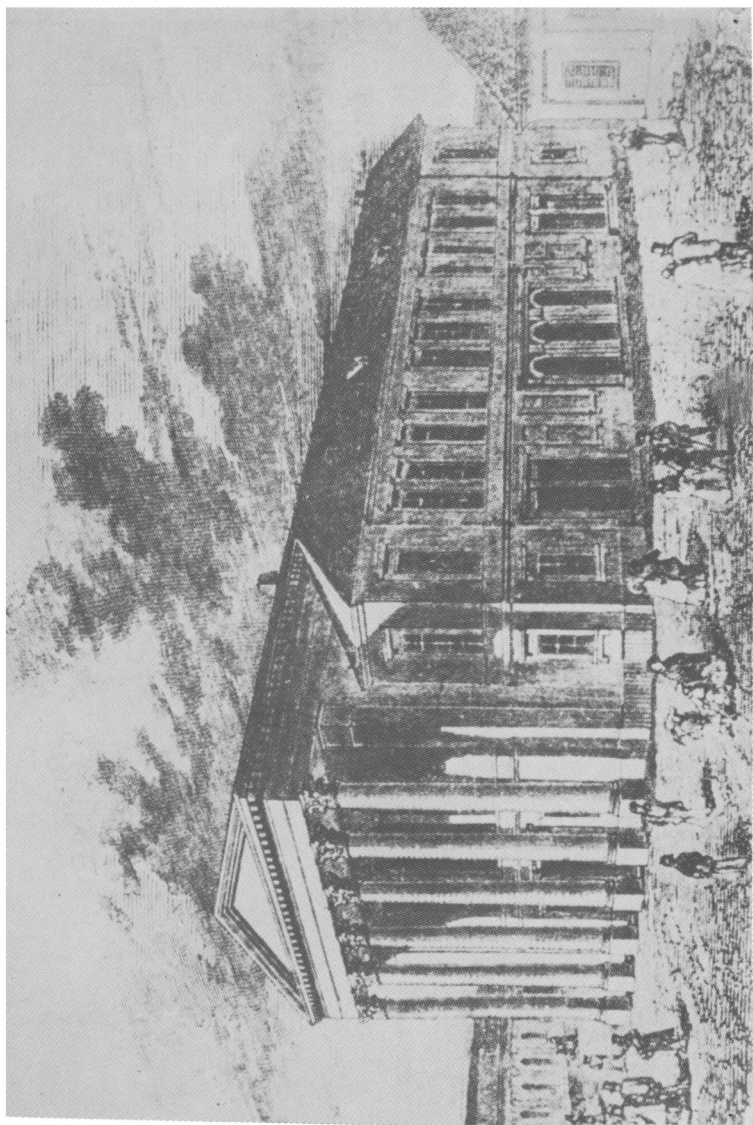
A szabadkai vár gyalogos janicsárainak 1545–46. évi lajstroma.
(Österreichische Nationalbibliothek, Bécs)

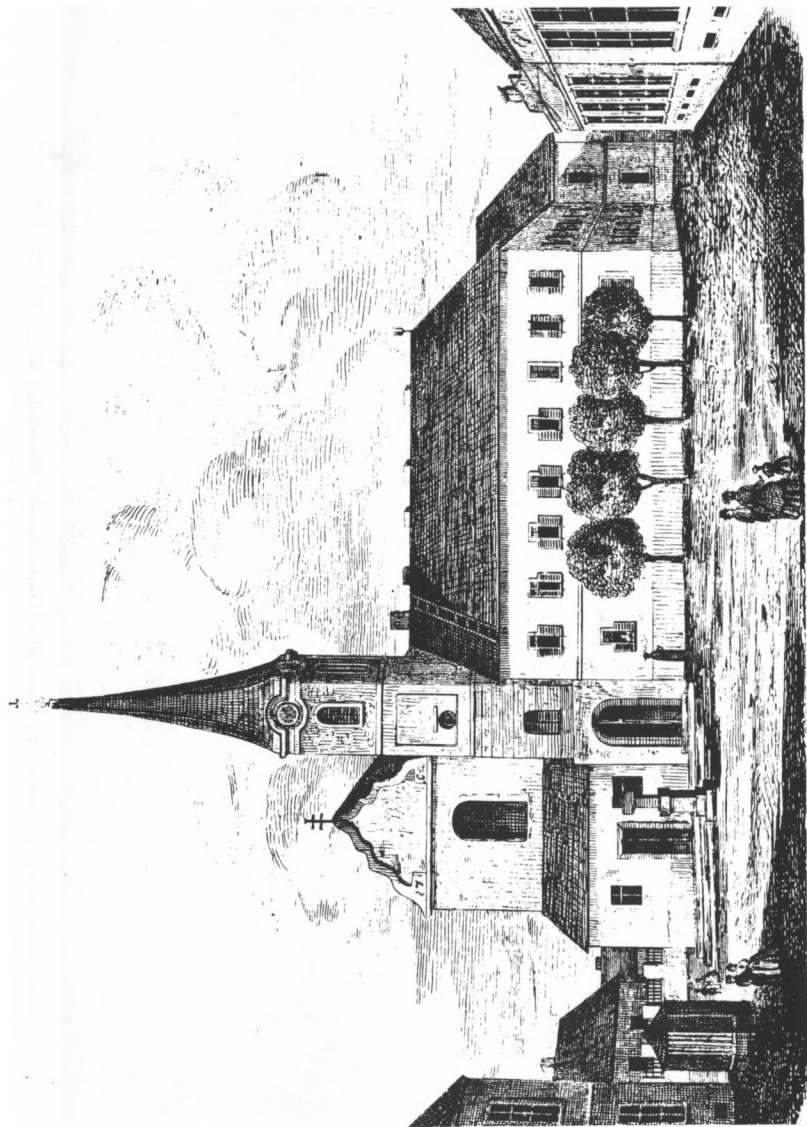
Az 1743. évi kiváltságlevél Szabadkát szabadalmazotti kamarai mezővárossá nyilvánította.
(Történelmi Levéltár, Szabadka)

Az 1779. évi szabadságlevél Szabadkát szabad királyi városi rangra emeli. (Történelmi Levéltár, Szabadka)

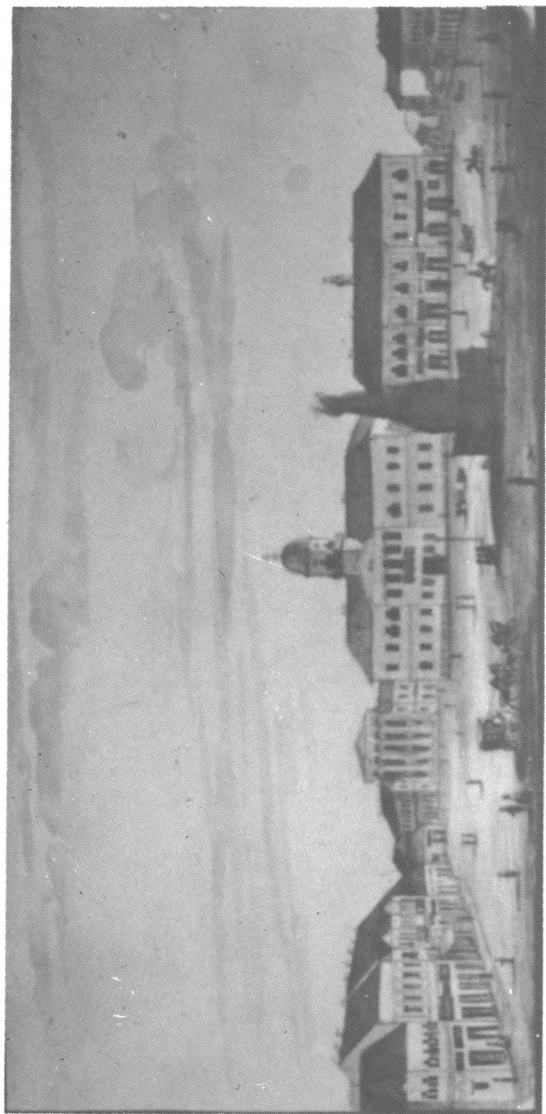
A városi színház 1854-ben. (Szabadkai Történelmi Levéltár)

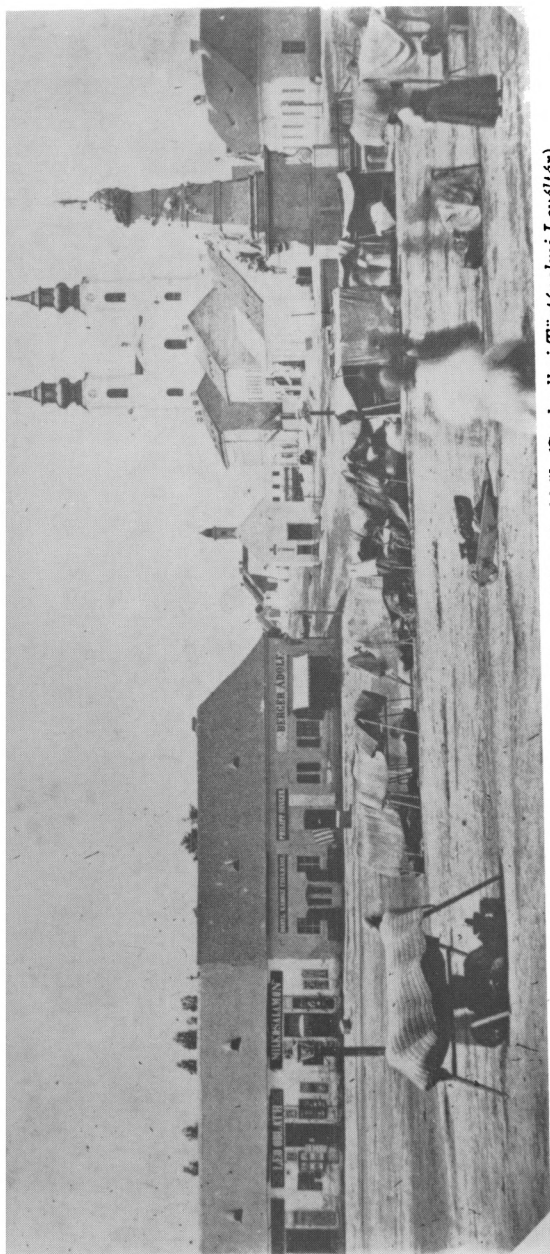
A szabadkai ferences templom és rendház 1865-ben. (Országos Széchényi Könyvtár)

Szabadka lát képe (1863) a régi kálváriaáról (Lám Sándor akvarellje. Magyar Nemzeti Múzeum)

A szabadkai Fő tér 1863-ban (Lám Sándor akvarellje. Magyar Nemzeti Múzeum)

A városi Fő tér egy részéről készült fényképfelvétel az 1860-as években. (Szabadkai Történelmi Levéltár)

A VÁROS LAKOSAI, AZOK JELLEMZÉSE ÉS A NÉPSZOKÁSOK

Mint már a történelmi részben kimutattuk, azon időpont, mikor a Szabadka lakosságának túlnyomó részét képező dalmata lakosság hozzánk beköltözött, 1685. év tájára esik.

Nyelvészeti következtetések, de okmányok is bizonyítják, hogy városunk dalmatái a régi *Raguzából* származnak.

Safarik József szláv nyelvtudós szerint Dalmátiában és környékén három táj nyelv különböztethető meg:

a.) a tulajdonképpeni dalmát: *poslal sam, rekal sam* (azaz posz-lalszam = küldtem, rekal szam = mondtam);

b.) a raguzai: *poslo sam, reko sam*; és

c.) a narentai: *poslá sam, reká sam*.

E tájszólásokat összehasonlítva a szabadkai dalmaták szájjárásával azon meggyőződésre jutunk, hogy az itteni faj a raguziai tartományokból származott.

De ezen véleményben megerősítenek minket történeti adataink is.

Szuciscs Pál Mátyás diakovári püspök 1831. évi június 15-én a családjáról szóló adatokat összeállítván világosan kitünteti, hogy a Szucsics család a Raguzai köztársaságokból jött be hozzánk. A püspök öse, Szucsics Lukács első kapitánya volt a dalmata seregnek, mely Szabadkát megszállotta s így hihető, hogy annak legnagyobb része azon tájról vala. Általános a vélemény, hogy az Una és Buna folyók mentén elterülő falvak lakói voltak azok, kik a török elől menekülve hazánkban kerestek menedéket; a Vojnics család szintén dalmát vidékről jött. Van ugyan a horvát határőri területen Vojnics nevű község, s bár régebben a helynevek befolyással voltak egyes családok neveire, még is megállapíthatónak nem tartjuk, hogy e család a mai Horvátország területéről származott volna. A szabadkai lakosság külön nemzetségtől elemekből áll ugyan, de érzelme egy, a magyar. A magyar ember tájszólása, a Tiszavidéki-e vagy kúnásági-e, is nem tüntet fel semmi eltérést ezekétől.

Tájszólás. A magyar lakosság tájszólású, az, mely a Tisza vidéke vagy Kúnaságé, és semmi eltérést ezektől nem tüntet fel. A szláv lakosság saját szerű ágát képezi a déli szlávok fájának. Ezek a „bunyevacok”. Nyelv tekintetében a szerb és dalmatákkal legközelebbi rokonságban vannak. A legfontosabb nyelvi különbség az „e” és „i” magánhangzók-nak különböző használatában gyökerezdik. Egyes szavak a legjobban fogják megmagyarázni ezen különbséget.

Ezen szó szép a dalmata nyelven, mely úgy látszik, a legrégebbi s leghitelesebb szláv kiejtés így ejtetik ki: *liěpo*. A szerb e helyett *lepo-t* mond; a bunyevác pedig *lipó*-nak mondja azt. A gyermeket a dalmata: *diēte*, a szerb: *děte*, a bunyevác *dite*-nek ejti ki. Így a szénát a dalmata

sieno, a szerb *seno*, a bunyevác *sino*; a szavat a dalmata *riecsi*, a szerb *récsi*, a búnyevác *ricsi*-nek ejti ki. És ezen példákból kitűnik, hogy azon szavakban, hol két magánhangzó következett egymás után: a szerbek az első, a bunyevácok a második magánhangzót hagyták ki. És ezen különbözőségek annyira állandóak a szerb és bunyevác között, hogy erről a két fajra bátran lehet következtetni s erről lehet őket megismerni. Ők egymás kölcsönös megvetést látszanak is tanúsítani, mert ha egyebet nem, de ajkaik gunyoros mozdulatáról fölismerhetni, mihelyt kölcsönös szóváltásaik közt az ily szavak helyes vagy helytelen használhatására fordítják figyelmüket.

A kevésbé gyakorolt *szokások* közt az ünnepi napoknál a következők veendőik figyelembe:

Karácsonkor minden család egy vendéget keres; ki — miután minden családapája ezen ünnepi napokat honn fáját hozzátartozandói közt tölti — ezen a napon egy igen keresett cikk.

Ezen vendég szálával „polozsáj”-nak hívják; a polozsáj, az asztalnál a fő helyet foglalja el és egyáltalában ő a vezetője a mulatságnak, mely rendszeren ivókvá fejlődik, a miért is a polozsájnak jó ivónak is kell lennie.

A karácson előtti másod vasárnap: az Anyák napja; az első vasárnap: az apáké. Az materice-, ez otzé-nek neveztetik. Ezen napokban minden család — apák és anyák összeszedik minden gyermekeiket és megajándékozzák, megvendégelik őket. A kisebb gyermekek meglátogatják rokonaikat nagy néne, nagy anyáikat; öregebb nénéiket vagy egyszerűen minden ismerőseit szüleiüknek és megajándékoztatnak; visszatérve körútjokból meg terhelve alma, dió és pénz ajándékokkal.

Gyümölcsoltó Boldogasszony napján minden mezsei gazda bort iszik ex professo, azon előítélet folytán: hogy ezen napon minden csepp bor vérré változik és ezáltal a test különösen megerősödik; miért is e napot „*vérszerzőnek*” (*Kerv-vatya*) nevezik. Ezen a napon tehát igen sok részeg emberrel találkozhatni.

Karácsonkor egy három ágú *viaszgyertyát* egy búzával töltt pohárba tesznek fel az asztalra; — az estebéd kezdetével meggyújtják azt, de a leves után borral oltja el azt az elnöklő *polozsáj*, melynek füstje irányából különböző jóslatokat magyaráznak ki. A legjobb omen, ha a füst egyenesen fölfelé száll; ellenben ha az valamely vendég felé tart, annak halálát jelenti az.

Ez s ehhez hasonló szokások most már meglehetősen elhalványulnak. A mindeneiket nivelláló civilizáció eltörli a nemzetek megkülönböztető tulajdonságait csak úgy, mint az egyes polgári osztályokét és az egész különbség csak is abban határozódik, a melyet a szegénység és a gazdagság teremt, és így jövőben ép oly kevés költői mint vigasztalóival kecsegtet.

Ruházat. A nép Szabadkán köznapokon és nyáron át többnyire ing és gatyában jár; jár és dolgozik mezőtláb és közönséges posztó

kalappal fedi fejét. Vasárnapokon egy sötét kék posztóból álló jankli, mellény s egy nadrágba öltözik. Télen át pedig vagy ezen öltözetet megtartja s egy sötét kék köpennyel borítja azt; vagy a nyári öltözetre egy subát vesz s egy csizmát húz fel, melyekkel kész a tökéletes téli öltözet.

A nők öltözete általában már változatossabb, de az is nyújt már oly közönséges támaszpontokat és ősi időkből leszármazott szokásokat, melyek ha már magukban véve sokba is kerülnek, még is azon jót foglalják magukban, hogy az egyéni változandóságot kizárják.

Ugyan is: a nők egy kendővel kötik be fejeiket, melyek körülmények és vagyon különbsége szerint selyem vagy pamut szövetből készítték; csak egészen fiatal nők, s első években házasságaiknak és mielőtt gyermeket nemzenek, tesznek fel fejükre egy feszesen a fejhez álló arany csipkézetű fejkötőt, mely szláv nyelven *Bradács*-nak nevezetik.

A leányok közönségesen és minden alkalommal fedetlen fővel járnak-kelnek, a magyar leányok minden kivétel nélkül, a főhaját egy fonatékba fonva hátokra csüngesztik; míg a szláv leányok a fonatékot fejük köré tekerik. És mint hajúk, úgy vannak egyéb ruhadarajaik, vagy selyem vagy pamut szövetből, és az a különös, hogy a népnél soha sincsenek egy darabból.

Mert a míg a műveltebbek, vagy inkább jobban mondva, a magasabb osztályúak hosszú inget s egy hosszú darabból álló felső öltönyt viselnek: az alsóbb osztályúak, ha még oly gazdagok is, csak egy rövid — a csípőig érő inget viselnek és innen lefelé a földig érő pöndöl és szoknyát hordanak. És ezen szokásukhoz anyira ragaszkodnak, hogy az egész alsóbb osztályú lakosságnál egyetlen kivétel sem található fenn.

Szobák és szobaholmik. A házak belső bútorzata az előbbkelőknél csak olyan, mint az országban mindenütt szokás; és azért azt itt részletezni fölösleges azon oknál fogva is, mivel jellemző különbözőségek e tekintetben sem a nemzetiségek, sem egyes osztályoknál nem léteznek. De a mező népnél, mely a lakosság többségét képezi, a következő bútorzatok vannak szokásban.

A díszszobában, a szobának mindkét hosszú fala több és többnyire 3—4 magasan feltornyozott ágyakkal szárnyékoltatik; ezen ágyak mellé hosszában oldalítva karpadok alkalmaztatnak, és a szoba közepén egy négy szegletes asztal áll, melyet egy a házban szőtt gyapjú pokróccal takarnak be. A bútor darabok mind fenyő fából és szokás szerint kékre vannak festve. — A ruha darabok ládákbak rakatnak el, melyek szintén festettek. Egy polc az üvegek számára; azután több vagy kevesebb a falakon függő szent képek, melyek többnyire igen goromba üveg festmények — egészítik ki ezen úgy nevezett díszszoba bútornak, melytől ismét az úgy nevezett dolgozó- vagy lakószoba, csak a kisebb számú s alacsonyabb ágyak és a kisebb csínosság által különbözik; de még az által is, hogy a kemence körül egy fa pad van el helyezve, mely azonban

jobbára földből, vagy vályogból emelt patka által pótoltatik, és főleg az asszonyok ülőhelyeül szolgál, kik itten hátukat a meleg kemencéhez támasztva a napnak legnagyobb részét télen át fonva töltik el.

Szokások. Az itteni sajátyszerű szokások közt az úgy nevezett Prélo fonó társaságot kell meg említenünk. Eredetben ez egy a nők által alakított öszjövetel volt, kik egy kitűzött helyen és órában összejöttek a magukkal hozott ennivalókkal regalírozták magukat és az időt fonás és beszélgetéssel ölték meg. Később ezen elnevezés oly helyekre és társaságokra is alkalmaztatott, a melyekben paraszt legények és lányok is összejöttek, hol azután midnen felügyelet és vigyázat mellőztével saját magukra mulattak és az éjet így töltötték el.

Ámbár tehát ezen botrányos összejövetelek a világi hatóság által megtöltve, s a prédikáló székről rosszalva most már nem csak titokban, de ritkábban is ejtetnek meg és így majd tán feledékenységbbe mennek át.

Megemlítsre méltó még: hogy a megholt a gyászpadon — a hozzátartozandó női tagoktól — kötetlen versekben és sajátyszerű daltam által megénekeltetik és megsiratik. Nevezetesen az anya saját holt gyermekét és a nő saját férjét szüntelen ezen módon megsiradni köteles.

És némely pórnök ezen módon, ezen megejtett lamentációkat egész a virtuositásig viszik, ugyan annyira, hogy keresett cikké lesznek és a régi római szokásokra emlékeztetnek, melyeknél ez mint egy iparág üzetett.

De még a lakodalmaknál is pár tized előtt igénybe vették ily énekes nők, kik hűskölteményeket többnyire a törökháborúból adtak elő az összegyülekezett lakodalmas népségnek. Ezek már mai napság a ritkaságok közé tartoznak.

Jósmagyarázatok. Az ember általános vágya: jövőt lefátyolozni, és ezen célra a véletlen eseményeknek csak úgy, mint a természeti tűneményeknek, sajátyszerű, a jövőre vonatkozó értelmet adni, általában annyira el van terjedve az emberek közt, hogy a jósmagyarázat saját eredetének rayonját áthágva: közvagyonná, vagy csendesebben mondva közcsapássá lesz.

Ezen oknál fogva sajátyszerű különös itthelyütti jósmagyarázatok nem léteznek nálunk.

Mert oly tűnemény, mint egy üstökösnek megjelenése, hogy az háborút jelent, már a rómaiaknál is ismeretes volt; vagy hogy ha a szivárványban a veres vagy zöld szín szélesebb: egy bő bor- vagy gabona esztendőt mutat — ez is ismeretes egész Magyarországban.

Előítéletes szokások. Ezek, mint mindenütt a világban, úgy nálunk is oly számtalanok, hogy azok előszámlálása minden egyes emberre nézve éveken át való megfigyelést és fáradságos gyűjtést igényelne. — Azonban egy némelyeket, melyekről föltételezni lehet, hogy nem annyira elterjedtek, helyén lesz itt megemlékeznünk.

A *Lucaszéknek* készítése az előtt nagyobb hitelben, még most is hívókra talál. — Ugyan is december 13-án Szt. Luca napján kezdenek el az illetők egy széken dolgozni, s minden nap csak egy vágást tesznek a szék minden darabján úgy, hogy karácsony estéjén késznek kell annak lennie.

Az éjjeli szent misén aztán arra kell ülnie a midőn mindenféle látományokban részesül; u. m. meglátja elleneit s. a. t.

Karácsony napjaiban mindenki óvakodik saját gyermekét vagy szolgáját, vagy akárki mást megütni, azon előhitben lévén, hogy e verő saját testén ép azon helyen kap majd kelést és sebet, melyen másnak okozott fájdalmat.

A *rablók* azt hiszik, hogy egy még nem született gyermeknek kezét, hahogy azt éghető szövetbe takarják és meggyújtják — akkor látatlanokká teszik magukat.

A *veszett kutya* harapásnál azt hiszik: hogy ha néhány szőrét annak hamuvá égetik és azt elnyelik, akkor mentve lesznek a veszettségtől.

A *szent barkáról* hiszik, hogy az a ménköűtés ellen biztosít.

Húsvét második napján a leányokat öntözni szokták, mely sok visszaélésre nyújt okot, mint hogy a parasztleányok összegyűlekeznek, a leányokat a kúthoz vonszolják és sokszor egész vödör vizekkel addig öntözik őket, míg a hideg idők alkalmával néha szörnyet is hálnak, vagy nagyobb betegséget is okoznak nekik.

A *betegségnél* annyi előítéletes szokás, s annyi gyógykontárkodás uralkodik, és nem csupán a tudatlan szegény népnél, hanem a társadalom legmagasabb osztályában is, hol „ympaticus” szer név alatt jönnek elő: hogy azok elősorolása és leírása egész könyvet foglalna magában. A sárgaságnál p. o. egy aranyat tesznek a pohárba, s így isszák le arról a vizet. Mások eljárnak a sekrestyébe, s ott egy arany kelyhet adatnak maguknak, melybe órákig elnéznek. Nők, kik szülésre készülnek, a nyúlnak térdkalácsát porrá törlik, s azt vízben föleresztve megisszák azon meggyőződésben, hogy könnyebben esik meg szülésök s. t.

Mulatságok. Az itthelyütti fiatal legényeknek sajátyszerű kedvtöltségeik vannak is elterjedve, azért mint különös sajátság tán megemlítésre is méltó — s az: a golyó dobálás. Ugyan is: egy nehéz ágyúgolyó a jobb kézbe vétetik, s jobb vállmagasságig fölemeltetve oly messzire dobattik el, mint csak lehet . . . A győző aztán az, ki azt a legmesszibbre dobja.

A *„kolo”-tánc* vásár- és ünnepnapokon az utcákon, többnyire korcsmák előtt a mindkét nemű ifjúság által táncoltatik, a melynél a duda szól, s ez a legénység által fizettetik.

Mészáros Lázár emlékirataiban írja ezeket a koloról. Nem tudom, fog-e a történelem arról megemlékezni, hogyan szoktatták vagy is inkább hogyan csalogatták a szabadkai lakosokat akkor templomba? Ennek módja egyszerű volt és dudából állott, mely a templom előtt szólalt meg, s mind a két nembeli fiatalságot kolo táncra buzdította;

midőn pedig a dudás kifogyott a zenéből, s nyugtatni kezdé tüdejét, akkor megszólalt a vecsernye harangja is, a keresztények bementek ájtatoskodni. Vecsernye után ájtatosságok dőjában megint táncolhattak, s így lassan-lassan hozzászótkak a templomhoz.

Midőn e sorok írója Szabadkán járt iskolába, vecsernye előtt már, már nem, de utána még minden bizonyal megszólalt a duda, s a nép a *kolo-ketűsában* (por-tánc, melyben egy férfi két nővel járja) kitett magáért.

Ez elvet magában véve nem lehet becsmérlni, mert már a régi római bölcsök egyike is azt mondotta, hogy az Istenek örülnek, ha férfit szerencsétlenségében fölemelkedve, azzal küzdeni látják, s így nem tudom: miért ne örülnének az Istenek, ha teremtményeik vigadnak.

SZABADKA VÁROS TISZTVISELŐI

A. Szabadka határőri hely katonai parancsnokai

1. Első kapitányok:

1685—1701. *Szutsits Lukács*. 1690. jún. 4. a lexenburgi várban kelt ármális levéllel jutalmaztatott I. Lipót király által.

1701—1713. Hézag a Rákóczi harc alatt.

1714—1744. *Szutsits Jakab*. Meghalt 1744. jan. 3-án, s 5-én Szabadkán nagy részvéttel s katonai pompával temettetett el.

1747-ben halt meg az utolsó főkapitány, *Szutsits II. Lukács*. A parochiai halotti anyakönyvek szerint 1747. évben jan. 15-én halálozott meg.

II. Alkapitányok:

1723—1735. *Szutsits György*. Meghalt 1735. okt. 31.

1734—35. *Szutsits II. Lukács* később első kapitány.

B. Szabadka polgárosított község tisztviselői:

I. Bírák:

1743. Vojnics István

1748. Rudics Tamás

1755. Vojnics Lukács

1779. Mamuzsits József

1791. Vojnics Lukács, surogaties Index

1848. Arnold Frigyes

Polgármesterek:

1848. Kuluncsics István

1850—1861. Dimitrievits János

Flatt Endre

Tanácsosok:

1861. Mukics János
1862. Lénárd Máté
1872–1879. Mukics János
1743. Bukovics Illés
 Vojnics János
 Krizanovics Gergely
 Jaranrazov József
 Szkenderov Márk
 Kopunovics József
 Percsics Mihály
 Paulesanov András
 Mukics Péter
 Macskov János
 Bacsin Mihály
 Vidákovics Gergely
1748. Sensárovits Gergely
1753. Rudics Tamás
 Vizy József
1755. Rudics Tamás
1759. Vizy József
 Vojnics Lukács
1774. Kopunovics Albert
1765. Vojnics Lukács
1776. Rudics Máté
 Josics Péter
 Perchich Simon
1791. Kopunovics Gergely
 Szkenderovics Brunó.
 Popovics János
 Vermes Lajos
1799. Szárics Jakab
 Szucsics János
1801. Pesircvics György
1816. Szárics Jakab
 Vojnics György
1828. Vojnics György
 Szárics József
 Czorda József
1830. Szkenderovics Simon
 Mittermüller József

OKLEVÉLTÁR

1.

1439. május 9. Pozsony. Albert király Zabathka helységet egyéb javakkal együtt Hunyady János, a későbbi kormányzó, és testvére, ugyancsak Jánosnak átírás címe alatt adományozza.

2.

1464. Buda. Mátyás király Szabadka helységét Szilágyi Mihály magvaszakadtán dengeleghi Pongrácz Jánosnak adományozza.

3.

1492. Szerémi György egykorú adatai Corvinus Jánosról és a neki adományozott javakról.

4.

1497. Bács. Várday Péter kalocsai érsek levele a szabadkai egyháztalalom iránt.

5.

1526. Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek egykorú leírása a törökök pusztításáról.

6.

1690. június 4. Bécs. A bécsi császári haditanács okmánya, mely által igazoltatik, hogy Szucsics Lukács a török elleni hadjáratkor a szabadkai helyőrségnek valóságos kapitánya volt.

7.

1691. május 15. Szeged. Gróf Herberstein Lipót cs. kir. altábornagy Vidákovics György bácsi és Szucsics Lukács szabadkai kapitányoknak a török ellen intézett kicsapásait említve, érdemeikről elismerő bizonyítványt ad.

8.

1699. április 15. Bécs. Gróf Schlick Lipót kamarás és cs. tábornok Szucsics Lukács szabadkai kapitánynak a török sereg és a felkelők ellenében tanúsított hős magaviseletét igazolja.

9.

1699. május 30. Bécs. Nagy János a Megváltóról nevezett Szt. Ferencrendiek tartományi főnöke bizonyíftja, hogy Szucsics Lukács szabadkai, Vidákovics György bácsi – Markovics Dániel és fia, György zombori kapitányok a híres dalmáciai katonasággal 1685–8. években, különösen Szeged körül miként vitézkedtek.

10.

1699. július 27. Bécs. Báró Nchem császári vezérőrnagy s volt szegedi kat. parancsnok bizonyíftványt ad Vidákovics György és Szuchich Lukács kapitányok részére.

11.

1701. május 6. Szeged. Gróf Marsigli Lajos Ferdinánd tábornok és cs. biztos bizonyíftja, hogy Szucsics Lukács szabadkai kapitány az országos határok megalapítása körül is buzgóan segédkezett.

12.

1730. július 1. Szeged. Báró Weiss Bertalan cs. tábornok és szegedi parancsnok kiadványa a Szt. Ferencrendűek által bírt fél kastélyhoz, a bécsi haditanács által átengedett egyéb telekrészek iránt.

13.

1731. június 16. Bécs. A bécsi császári haditanács Szucsics Jakab tiszavidéki kapitányt az ősei által is sok időközön keresztül viselt eme rangjában megerősíti és neki a császári kapitányi címet és rangot adományozza.

14.

1734. február 14. Szabadka. Szucsics Jakab szabadkai első kapitány a Megváltóról nevezett Szent Ferencrendű atyák temploma részére jótékony alapíftványokat tesz.

15.

1735. martius 13. Szabadka. A szabadkai közönség előkelői a Szent Ferencrendű atyák temploma számára fölszerelvényeket adnak.

16.

1743. április 4. Szegvár. Gróf Károlyi Sándor Szabadka városát nem Bács-Bodroghoz, hanem méltányossági szempontból Csongrád megyébe kebeleztetni óhajtja.

17.

1743. május 7. Prága. Mária-Terézia királynő Szabadka katonai helyét „Sz. Mária” névvel szabadalmas mezővárossá emeli.

18.

1743. június 28. Pozsony. A kamara és Szent-Mária (Szabadka:) mezőváros között kötött egyezmény, a város jogait és kötelezettségeit illetően.

19.

1748. november 6. Pest. A szent-máriai nemesek a közös teherviselésre kötelezik magukat.

20.

1749. martius 8. Pozsony. Szent-Mária város új örökérvényű szerződése a kamarával.

21.

1753. április 11. Pozsony. A királyi fiscus, Kárász Miklós és Szent-Mária mezőváros egyezséget kötnek a Kőrös ér használata tárgyában.

22.

1757. martius 2. Szabadka. A szent-ferenciek igazolják Szucsics Ilona asszony adományait.

23.

1759. február 24. Gödöllő. Szent-Mária mezőváros megbízottai gróf Grassalkovics kamara elnök elé panaszpontokat terjesztenek az úrbéri ügyben.

24.

1759. február 24. Gödöllő. A szent-máriai megbízottak a kamarával egyezményt kötnek az úrbéri tartozások iránt indított per és marasztalás megszüntetése tárgyában.

24. 1/2.

1771. május 28. Gödöllő. Szent-Mária város a kamarától haszonbérbe veszi a dézsmaeredési jogot 12 évre.

25.

1774. január 4. Bécs. Mária Terézia királynő jóváhagyja a Szabadka város és a kalocsai érsek között létrejött egyezményt, mely szerint a szabadkai plebánia világi papok kezére megy át.

26.

Bécs. 1779. január 22. Mária Terézia királynő Szent-Mária (:Szabadka:) kiváltságos mezővárost „Maria-Theresiopolis” néven szabad királyi várossá emeli.

27.

Kalocsa, 1780. február 1. A kalocsai káptalan Mária Terézia királynőnek jelenti, hogy a szabad királyi várossá emelt Szabadkát a neki adományozott birtokokba és jogokba beigtatta, s hogy ugyanazon alkalommal ellentmondások történtek.

28.

1781. június 11. Horgos. Kárász horgosi gondviselője panaszlevelet ír a városi tanácsnak a Kőrös éren túl történt tilos legeltetésről.

29.

1782. január 14. Szeged. A város tanácsa panaszt tesz Szabadka ellen a Kőrös ér lefolyásának megakadályozása miatt.

30.

1783. ápril 18. Bécs. II. József császár Szabadka vásártartási joga iránt intézkedik.

31.

1784. martius 8. Pozsony. A helytartó tanács intézkedése Szeged vs panaszára, melyben Szabadkának meghagyatik a Kőrös ér szabályozása.

32.

1790. december 11. Pozsony. Gróf Pálffy János cs. k. tanácsos kamarás és táborszernagy tanúsítja Szutsits János városi kapitány fiának, Pálnak a török elleni hadjáratban tanúsított hősiecs magaviseletét és halálát.

33.

1801. november 14. Szabadka város tanácsa a város történeti adatait közli Vályi András pesti egyetemi tanárral.

34.

1817. augusztus 21. Kolozsvár. Ferenc király Szabadka városnak hetivásártartási jogot ad.

35.

1824. október 22. Bécs. Ferenc király Szabadka városnak pallos-jogot adományoz.

36.

1845. március 27. Bécs. V. Ferdinánd király Szabadka sz. királyi város magyar szövegű új pecsétjét körülírja és megerősíti.

TARTALOMMUTATÓ

Magyar László: Bevezető	5
Előzmények	
A város jelenlegi fekvése és határa	13
Elnevezése	13
I. Az előidőktől a honalapításig	17
II. Szabadka története és régi viszonyai a török pusztításig —1552	22
III. A török hódoltság ideje az új lakók bctelepedséig 1552—1685	40
IV. A szabadkai katonai őrség szereplése az új lakók bejöttétől az	
1743. évig 1685—1743	45
Az 1703—1711-iki szabadságháború	47
V. A privilégiumok idejétől az újabb időkig 1743—	56
Függelék	
A birtokviszonyok, határpörök és egyes határrészek	
ismertetése	68
Vallás és iskola	74
A város lakosai, azok jellemzése és a népszokások	81
Szabadka város tisztségviselői	86
Oklevéltár	88

CIP – Matica srpska Könyvtár, Újvidék

949.711.3 Subotica

DUDÁS, Ödön

Szabadka város története: monográfia / Dudás Ödön [a kötet anyagát gondozta, a bevezetőt írta és a képeket válogatta Magyar László]. – Szabadkai Munkásegyletem, 1991 (Szabadka : Minerva). – 96 p., 16 lap fényképekkel; 21 cm. – (Életjel könyvek 49.)

Bevezető: 5–10. p. – Oklevéltár: 88–92. p.

ISBN 86-901313-1-0

A Szabadkai Munkásegyletem kiadása

Felelős kiadó: Blažo Perović igazgató

Szerkeszti: Dér Zoltán, Guzsvány Mária, Urbán János

Recenzensek: Magyar László és Ulmer Gáspár

Szerkesztő: Dér Zoltán

Megjelent 300 példányban, 6 + 1 (A/5) ív terjedelemben

Készült a szabadkai Minerva Nyomdában

ből származó iratokban. Több helyütt meglepő hozzáértésről tesz tanúbizonyságot, s nemegyszer kivételes jelentőségű forrásokat idéz. Olyanokat, amelyek még Iványi István figyelmét is elkerülték. Gondolunk itt mindenekelőtt a XVII. és XVIII. század bemutatására. De hivatkozhatnánk a Jovan Nenad szerepével kapcsolatos véleményére is, amely — minden elfogultsága ellenére — más történelmi munkákban nemigen előforduló elemeket tartalmaz, habár a szerzőnek például a „bácskai cárról” alkotott képe ugyanolyan hiányos és egyoldalú, mint amilyen elődjel és kortársaié volt. Ez érthető is, hiszen a múlt századi történelemtudomány hatására alakult ki és meglehetősen maradi nézeteket vall a fekete ember tevékenységével kapcsolatban. Ennek ellenére — a források bőséges idézésével — jól érzékelteti a vidékünkön harcoló szabadcsapatok vezetőjének történelmi szerepét. De hivatkozhatunk a Függelékekben közölt, *A város lakosai, azok jellemzése és a népszokások* című fejezetre is, mert az író itt nem tudományos magaslatokból közeledik a néprajz, a nyelvtudomány felé, hanem többnyire közvetlen megfigyelőként tárja eléink egy-egy tárgykör területét. Egyebek között sajátos szabadkai szokásként említi a „Préló fonó társaság”-ot és feljegyez néhány érdekes szokást a lucaszékről, a karácsonyról, a veszett kutya szóréről is. Ezért a kötet anyagát gondozó Magyar László joggal állapíthatja meg bevezetőjében, hogy Dudás Ödön pályaműve, ha el is törpül Iványi István átfogó közlési módja, logikus következtetése, bibliográfiai adatainak sokasága és a feldolgozott iratanyag mellett, helytörténeti értéket mindenképpen rejt magában.

A fentiekből kitetszhet, hogy Dudás Ödön munkája nem annyira egészében, mint inkább részleteiben jelentős. Habár nemigen adódott alkalma a városi levéltárban búvárkodnia, várostörténetének írásakor nemegyszer kivételes jelentőségű forrásanyagra támaszkodott. Olyanra, amelynek nagyobbik része az elmúlt évszázad során elpusztult. Éppen ezért e monográfiát mindazok haszonnal forgathatják, akik érdeklődnek vidékünk közelebbi és távolabbi múltjának eseményei iránt.

